

Teatro Fenice - budućnost iz pepela

Koprivnikar, Marina

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:927620>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI

IME I PREZIME KANDIDATA: MARINA KOPRIVNIKAR

TEATRO FENICE – BUDUĆNOST IZ PEPELA

IME I PREZIME MENTORA: dr. sc. JULIJA LOZZI – BARKOVIĆ

13. rujna 2016., Rijeka

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Secesija: Toliko imena za jedan stil.....	2
1.2. Pojava i razvoj secesije u Hrvatskoj	4
1.3. Secesija u Rijeci: Rijeka kao najvažnija luka „mađarskog primorja“.....	5
1.4. Riječko graditeljstvo u kontekstu srednjoeuropskoga kulturnoga kruga	7
1.5. Obilježja secesijske arhitekture u Rijeci	8
2. BEČKA ŠKOLA SECESIJE (UTJECAJ NA RIJEČKU ARHITEKTURU)	9
2.1. Otto Wagner	10
2.2. Theodor Traxler.....	12
3. KULTURNI ŽIVOT RIJEKE POČETKOM 20. STOLJEĆA	13
4. TEATRO FENICE; OD DRVENOG KAZALIŠTA DO PRVOG KAZALIŠTA S ARMIRANO-BETONSKOM KONSTRUKCIJOM U HRVATSKOJ	15
4.1. Teatro Ricotti.....	15
5. PROJEKT TEATRA FENICE	17
5.1. Prvotni projekt unutarnjeg rasporeda Teatra Fenice	18
5.2. Tlocrt kazališne kuće	19
5.3. Presjek kazališne kuće	22
5.4. Izmjene glavnog projekta u odnosu na onaj iz 1911. godine	23
5.5. Administrativni problemi u prihvaćanju priložene dokumentacije o gradnji Teatra Fenice	25
6. SVEČANO OTVORENJE TEATRA FENICE; 2. SVIBNJA 1914. GODINE	27
6.1. Promjene na kazalištu nakon izvedbe	29
7. VRIJEDNOST TEATRA FENICE: PRVA ARMIRANO-BETONSKA KONSTRUKCIJA TOGA DOBA U HRVATSKOJ	32
7.1. Temelji nove arhitekture.....	32
7.2. Armirani beton; značenje, povijest, graditeljstvo	33
7.3. Stilska dubioza: secesija / moderna?	35
7.4. Pitanje autorstva	37
8. EUROPSKA KAZALIŠTA IZ TOGA DOBA; USPOREDBA S TEATRO FENICE	39
8.1. August Perret - kazalište Champs-Élysées	39
8.2. Istvan (Benko) Medgyaszay – kazalište u Veszpremu	41
8.3. Istvan (Benko) Medgyaszay – kazalište u Sopronu	43
9. POKUŠAJI OBNOVE TEATRA FENICE (1990. – 2012.)	45
9.1. Kupnja Teatra Fenice.....	46
9.2. Neuspjeli pokušaji sanacije i zamjene	46
10. NACRT STRATEGIJE KULTURNOG RAZVITKA GRADA RIJEKE (2014. – 2020.) 48	
10.1. Spas Teatra Fenice?	48
10.2. Grad želi obnoviti i kupiti Teatro Fenice	48
10.3. Rijeka je proglašena Europskom prijestolnicom kulture 2020.	49

10.4. Mišljenje Odjela za kulturu Grada pri EPK.....	50
11. ZAKLJUČAK.....	52
12. POPIS LITERATURE.....	54
13. POPIS IZVORA	56
14. POPIS SLIKA.....	58

SAŽETAK

U bogatoj kazališnoj i kinematografskoj povijesti Rijeke arhitektonski jednom od najzanimljivijih građevina možemo smatrati Teatro Fenice, koja predstavlja prvu primjenu armiranog betona u okviru tipologije kazališnih zdanja u Hrvatskoj iz razdoblja secesije.

U prvom dijelu rada objasnit će se pojava secesije, njezino podrijetlo, razvoj i opće značajke kako u Europi tako i u Hrvatskoj. Potom se fokus stavlja, naravno, na Rijeku, koja se tada nalazila u sklopu Austro-Ugarske Monarhije i u čije se graditeljstvo upliću različiti utjecaji iz srednjoeuropskog kulturnog kruga. U ovom kontekstu na riječku je arhitekturu snažan utisak ostavila poznata bečka škola arhitekture s predvodnikom Ottom Wagnerom.

Nakon uvida u povijesni i graditeljski kontekst Rijeke s početka XX. stoljeća dolazimo do glavne teme, a to je zgrada Teatra Fenice, koja je doživjela svoje uspone i padove. Kako u svojoj izgradnji, izvedbi, tako i u dobivanju građevinske dozvole, rekonstrukcijama, adaptacijama i realizaciji. Počevši 1880. godine kao drveno kazalište Teatro Ricotti, preko svečanog otvorenja Teatra Fenice i prvih filmskih projekcija 1914. godine do serije jakih potresa dvije godine poslije, izrade Elaborata obnove i promjena imena do 1991. godine. Potom se u radu težište stavlja na njegove temelje, točnije konstrukciju od armiranog betona, čime Teatro Fenice postaje jedina kazališna zgrada u Hrvatskoj koja se može pohvaliti tim arhitektonskim poduhvatom. Osim našeg prvog hrvatskog primjera, u radu će biti riječi i o drugim europskim zdanjima toga vremena koji imaju istu takvu konstrukciju, kao što su kazalište Champs-Élysées u Parizu te kazalište u Veszpremu i kazalište u Sopronu.

Nakon kronološkog slijeda izgradnje dolazimo do gorućeg problema: pokušaja njegove revitalizacije i obnove. Naime, Teatro Fenice prestao je biti otvoren za javnost u proljeće 2010. godine zbog oštećenja stropa i prokišnjanja krova. S obzirom na to da je riječ o zgradi koja se nalazi u privatnom vlasništvu, ispada da je osuđena na propast zbog skromnih sredstava državnog proračuna. Jedina nada i šansa za poboljšanjem situacije može se pronaći unutar Europske unije, budući da je Rijeka ovo proljeće proglašena Europskom prijestolnicom kulture za 2020. godinu (EPK 2020). O kakvim je planovima riječ, otkrio nam je u razgovoru Odjel gradske uprave za kulturu pri EPK.

Ključne riječi: Teatro Fenice, prva primjena armiranog betona, secesija, bečka škola arhitekture, kazalište Champs-Élysées u Parizu, kazališta u Veszpremu i Sopronu, pokušaj obnove, skromna sredstva državnog proračuna, Europska prijestolnica kulture za 2020. (EPK 2020)

SAŽETAK NA ENGLESKOM JEZIKU:

In the rich history of theatre and cinematography of Rijeka, we may consider Teatro Fenice – representing the first application of reinforced concrete in the framework of theatre buildings in Croatia from the secession period – to be architecturally one of the most interesting buildings.

The first part of this master thesis contains the explanation for the emergence of secession, its origin, development in Europe as well as in Croatia. Afterwards the focus is directed, naturally, to Rijeka which was part of the Austro-Hungarian Empire dominion. Various architectural influences from the Middle-European cultural circle are intertwined in the architecture of Rijeka. In this context the famous Viennese school of architecture lead by Otto Wagner has left a strong impression.

Following the insight into the historical and architectural context of Rijeka at the beginning of the 20th century we arrive at the main theme – the Teatro Fenice building, which has had its ups and downs regarding construction, but also regarding the acquisition of a building permit, reconstructions, adaptations and realization. Beginning in the year 1880 as the wooden theatre Teatro Ricotti, having a glamorous opening as Teatro Fenice in 1914 – beginning with movie projections the same year, going through a series of powerful earthquakes two years later, making the Elaborata for reconstruction and changing the name in 1991. The focal point of this paper then shifts to the foundations of the theatre, more precisely, the construction made from reinforced concrete, granting Teatro Fenice the status of the only theatre building in Croatia with that architectural enterprise. Besides our first Croatian example, the paper mentions other European building of the time with the same construction, like the Champs-Élysées theatre in Paris, the theatres in Veszprem and Sopron.

After the chronological sequence of events describing the construction of Teatro Fenice, we come to the pressing issue: the attempt of its revitalization and reconstruction. Incidentally, Teatro Fenice has ceased to be open for the public in the spring of 2010 due to the severely damaged ceiling and a leakage in the roof. Seeing as this is a privately owned building, it seems that it's doomed to ruination due to the humble funds allocated from the government budget. The only hope and chance for its salvation may be found within the European Union, seeing as Rijeka was in the spring of this year declared the European Culture Capital for the year 2020 (EPK 2020). The department of culture in charge of the EPK projects revealed the plans for Teatro Fenice.

Key words: Teatro Fenice, first implementation of reinforced concrete, secession, Viennese school of architecture, the Champs-Élysées theatre in Paris, the theatres in Veszprem and Sopron, attempt at reconstruction, humble funds from the government budget, European Culture Capital for 2020. (EPK 2020)

1. UVOD

Vjerujem da je većina građana Rijeke upoznata s otužnim stanjem Teatra Fenice. Svako se toliko zna u lokalnim medijima pojaviti pitanje kada će se Teatru Fenice vratiti funkcija, kako teku planovi oko njegove revitalizacije ili barem adaptacije krova. Naime, krov je bio „zadnja kap koja je prelila čašu“ pri zatvaranju ovog nekadašnjeg elitnog kazališta, koje nije otvoreno za javnost već dugih šest godina. Glavni problem povezan s ovom zgradom, osim u devastaciji i neiskorištenosti, leži u manjku financijskih sredstava u gradskom proračunu za kupnju Teatra Fenice, s obzirom na to da se ono nalazi u privatnom vlasništvu. Cjelokupna me situacija potaknula na razmišljanje i daljnje istraživanje oko toga koje su se tu malverzacije i zakulisne igre odvijale oko pokušaja kupnje Teatra, koji su razlozi da sadašnji vlasnik ne može obnoviti ili prenamijeniti zgradu te zašto se uopće dovela do ovakvog stanja.

Što se tiče polazišne literature, najviše mi je pomogla knjiga prof. Nane Palinić „Riječka kazališta“. U svojoj se knjizi prof. Palinić referira na sve kulturne objekte u gradu Rijeci, no veliko je poglavlje posvetila upravo Teatru Fenice. Poglavlje je osvježeno novim podacima, kao što su pitanje autorstva, stila gradnje, što me još više zaintrigiralo pri obradi teme. Uzmimo u obzir da je knjiga objavljena u svibnju ove godine, tako da su najnovija saznanja o Teatru Fenice dopunjena na već postojeća. Kad govorimo o prijašnjim i znanim podacima, tu su mi uvelike poslužile mnoge knjige, među kojima valja istaknuti knjigu Radmile Matejčić „Kako čitati grad; Rijeka jučer, danas“, „Arhitektura secesije u Rijeci“, znanstveni članak prof. Palinić „O povijesti riječkih kinematografa“ te časopis „Sušačka revija“, gdje sam naišla na zanimljive ulomke iz Novog lista povodom svečanog otvorenja Teatra Fenice, kao i na biografske podatke o prvotnoj vlasnici Teatra, Caterini Ricotti. Što se tiče aktualnih pitanja o obnovi kazališta, najviše sam se poslužila internetskim člancima kao što su Novi list, Fiuman hr., službena stranica Rijeke kao europske prijestolnice kulture i dr.

Iščitavajući literaturu i povijest nastanka zgrade, shvatila sam kako Teatro Fenice nije bilo samo puko kazalište, već je ono bilo glavno odredište za okupljanje ljudi, plesnjake, igranje karata, gledanje boksačkih mečeva, kazališnih predstava, filmskih projekcija... Drugim riječima, bilo je svojevremeno bilo jezgra društvenog života i središte najbolje zabave u gradu. Žalosno je da se za Teatro Fenice više ne čuje u pozitivnom kontekstu, već samo u kontekstu manjka novaca za njegovu kupnju. Ono svojim izgledom svakim danom sve više nagrđuje grad i tjera strah u građane i njihovu sigurnost ako prolaze pored Teatra, da ih ne bi slučajno koji komad fasade ozljedio. Ipak, da ne bi ovo istraživanje bilo samo u lamentirajućem tonu, pojavljuje se nada.

Rijeka je u ožujku ove godine proglašena Europskom prijestolnicom kulture za 2020. godinu (EPK). Ne sluteći pritom što ta *titula* točno znači, krenula sam istraživati što taj *status* uopće predstavlja. Tako sam došla do podatka da se upravo Teatro Fenice nalazi u Nacrtu kulturnih strategija pri EPK, što me posebno obradovalo. Potom sam odlučila kontaktirati Odjel gradske uprave za kulturu pri EPK da mi otkrije više pojedinosti oko planova i prenamjene Teatra Fenice. Dakle, teza ovog rada glasila bi: sadašnji derutni izgled Teatra Fenice zaslužuje i može povratiti stari sjaj pomoću sredstava iz europskih fondova.

1.1. Secesija: Toliko imena za jedan stil

Pojam „secesija“ koristi se kao kategorijalna konvencija za likovne umjetnosti u užem srednjoeuropskom kulturnom krugu (Austrija, Češka, Poljska, Hrvatska, Mađarska, Slovačka, sjeverna Italija, Slovenija te Bosna i Hercegovina).¹

Dok likovna umjetnost i umjetnost oblikovanja okoline (arhitektura i dizajn) imaju više ili manje određenu tipološku kvalifikaciju (ornament, vijugava odnosno valovita linija, plosnati reljef, stilizirani florealni i geometrijski motivi) i stilske tendencije („florealni stil“, „geometrijsko-dekorativni stil“, „folklorni stil“, „nacionalno-romantični stil“, „konstruktivni stil“), druga područja, a posebice književnost, još uvijek su u traganju za sadržaju primjerenim i vjerodostojnim pojmovnikom.² (SLIKA 1 i SLIKA 2)

Međutim, „secesija“ nije zadržala svoj termin u drugim zemljama. Začetak „secesije“ kakvu mi znamo krije se u pokretu „Arts and Crafts“, koji je bio prvenstveno engleski pokret u umjetnosti i to naročito u primijenjenoj umjetnosti (današnjem produkt dizajnu).

Pokret „Arts and Crafts“ nastaje kao reakcija na brojne historicističke stilove za viktorijanske ere, ali i kao reakcija na brojne hladne, bezlične produkte brzo rastuće industrije za vrijeme industrijske revolucije.³ Pokret je promicao povratak kvalitetnog obrtničkog rada i njegove sposobnosti da napravi lijepe, solidne i jednostavne predmete svakodnevne upotrebe. (SLIKA 3)

Pokret Arts and Crafts je avangarda i snažno je utjecao na potonje pokrete⁴:

¹ VLADIMIR MALEKOVIĆ, Secesija u hrvatskoj likovnoj umjetnosti, u: *Secesija u Hrvatskoj*, 15.12.2003.-31.03.2004., 9

² Ibid.

³ MARCO BUSSAGLI, Modernizam i Art Nouveau, u: *Arhitektura*, (2006.), 165

⁴ Justin Wolf, Art Nouveau. The Art Story. 2012. URL: <http://www.theartstory.org/movement-art-nouveau.htm> (12. 04. 2016.)

- *Art Nouveau* u Belgiji
- *Art Moderne* u Francuskoj
- *Jugendstil* u Njemačkoj
- *Modernismo* u Španjolskoj
- *Liberty* u Italiji
- *Secession* (Secesija) u Austriji

U razdoblju između 1850. i 1914. godine europskom scenom osim majstora Arts and Craftsa i Škota Chalesa Rennie Mackintosha, dominiraju: Belgijanci Victor Horta i Henry van de Valda, Nizozemac Hendrik Petrus Berlage, Austrijanci Otto Wagner, Josef Maria Olbrich, Josef Hoffman i Adolf Loos, Francuzi Auguste Perret i Tony Garnier te Nijemci Peter Behrens i Hans Poelzig. Tim imenima Italija može dodati samo Raimonda D'Aronca, Ernesta Basilea, Giuseppa Sommanigu, drugorazredne i zakašnjele ličnosti, a Španjolska genija Antonia Gaudija.⁵ (SLIKA 4 i SLIKA 5)

Stil koji je najsnažnije utjecao na hrvatsku arhitekturu jest upravo *Art Nouveau*. On preuzima poticaje iz spomenutog engleskog pokreta *Arts and Crafts*, čija je nakana da umjetnost stavi svima na raspolaganje, u korisnom odnosu između umjetnosti i industrije.

Glavna središta *Art Nouveaua* su Beč, gdje J. M. Olbrich (1867. – 1908.) projektira secesijske zgrade, a prije svega Bruxelles, gdje V. Horta (1861.-1947.) projektira zgrade koje „spajaju“ dekoraciju i konstrukciju, dok Henry van de Velde (1836.-1957.) ispituje mogućnosti novog stila u grafici i primijenjenoj umjetnosti.⁶

⁵ MARCO BUSSAGLI (bilj.3), 165

⁶ Ibid.

1.2. Pojava i razvoj secesije u Hrvatskoj

U kulturno-kritičkom pristupu hrvatskoj secesiji godina 1892. može se uzeti kao prijelomna; tada, nakon dominacije historicizma, dolazi do radikalne preformacije ukusa i stila. Slijedi pripremna faza (1892. – 1897.) kada postoje „skupine pokretačkih ideja“, ali one nemaju institucionalnih okvira.⁷

Temeljni zahtjevi hrvatske secesije umjetnicima i umjetnosti mogli bi se sažeti na sljedeće: prvo, umjetnik mora izboriti apsolutnu individualnu slobodu stvaranja; drugo, zahtijeva se pojednostavljenje forme; treće, treba obogatiti sadržaj umjetnosti („ona mora iznositi materijal iz ovoga ogromnog prostora kojeg je opseglo naše mišljenje, naše čuvstvo, naše osjećanje“)⁸ i četvrto, umjetnost valja raširiti na sve slojeve pučanstva. Pilarova filozofija secesije predstavlja najcjelovitiji i najradikalniji umjetnički program u Hrvatskoj tog vremena, u kojemu je on Wagnera, Brocha, Macha i Loosa povezo s našom sredinom, a bidermajer s bauhausovskom budućnošću.⁹

U hrvatskoj arhitekturi na prijelazu stoljeća najpotpunije su se realizirala ta temeljna načela secesijske poetike, i u njenom okviru najranije se ostvario ideal secesijskog *Gesamtkunstwerka*.¹⁰

U prvom razdoblju hrvatske secesije (1896. – 1910.) u Hrvatsku se vraćaju arhitekti koji su se školovali ili imali prve nastupe na velikim pozornicama graditeljskog modernizma: praško-bečki đaci Ante Slaviček (r. 1864.), Ignjat Fischer (r. 1870), Vjekoslav Bastl (r. 1872.) i Vlatko Vidmar (r. 1882.); Viktor Kovačić (r. 1874.) i Theodor Träxler (r. 1885.), učenici Otta Wagnera; Rudolf Lubinsky (r. 1873.) i Dionis Sunko (r. 1879.) educirani u duhu Judendstila; Hugo Ehrlich (r. 1879.) dolazi iz kruga oko Adolfa Loosa. Vraćaju se u Zagreb i Stjepan Podhorsky (r. 1875.) i Lav Kalda (r. 1880.); u Rijeku su došli Luigi Luppis (r. 1879.) koji je diplomirao arhitekturu u Budimpešti te Giovanni Rubinich (r. 1876.) s diplomom Visoke tehničke škole u

⁷ Pored činjenice da je prva knjiga pod naslovom „Secesija“ tiskana u Zagrebu, a koja se nekome može učiniti kao isticanje bizarnosti, od izuzetnog je kulturološkog značenja pokretanje hrvatske periodike sa secesijskim sadržajima, jer ukazuje na istodobnost pojava u promatranom prostoru: hrvatske književno-umjetničke smotre „Mladost“, „Život“ i „Hrvatski salon“ (tiskan u 4 sveska) stoje uz bok europskim časopisima koji su promovirali „novu umjetnost“: *Ver Sacrum*, *Van Nuen*, *Straks*, *Kunst und Kunsthandwerk*, *La Revue Blanche*, *Art et Décoration*, *Jugend*, *Simplicissimus*, *Mir iskustva*, *Klub Mladych*, *The Chap Book* ili *The Studio*.

⁸ VLADIMIR MALEKOVIĆ (bilj. 1), 12

⁹ Ivo Pilar ima svoje određenje secesije kao „težnje za preporodom umjetnosti“: „...Secesija je nadalje borba protiv škola dosadanje umjetnosti, i to zato, jer one sve skupa ne odgovaraju duhu našeg vremena, jer ima u njima konzervativni, retardirajući elemenat, koji je skrivio, da je umjetnost toliko zaostala za ostalim napretkom našeg vremena...“ (Pilar 1898., str. 12)

¹⁰ *Gesamtkunstwerk* predstavlja umjetničko djelo koje nastaje ravnopravnom i naglašenom suradnjom više umjetnosti. To može biti scenska umjetnost, glazba, slikarstvo, balet. (preuzeto sa stranice: http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fFdIUBk%253D)

Münchenu. Vratio se u Hrvatsku i Osječanin Viktor Axmann (r. 1878.). Svi su oni izdanci tada prevladavajućeg stava srednjoeuropske kulture *fin de siècle: Absage an dem Eklektizismus!*¹¹

Ako umjetničke fenomene iz vremena secesije u Hrvatskoj razmotrimo u svjetlu iznesenih činjenica, zaključiti nam je da im je osnovna značajka istodobnost raznolikih poetika koje najčešće konvergiraju: secesija i simbolizam u slikarstvu i kiparstvu, historicizam i modernizam u arhitekturi, neoklasicizam i funkcionalizam u oblikovanju uporabnih predmeta.

1.3. Secesija u Rijeci: Rijeka kao najvažnija luka „mađarskog primorja“

Rijeka od 1868. godine u sklopu Austro-Ugarske Monarhije potpada pod mađarsku krunu. Iste godine industrijska proizvodnja Rijeke s 18000 stanovnika jednaka je polovici industrijske proizvodnje Hrvatske.

Nastojeći kroz geografski položaj i povoljne prometne potencijale Rijeke do maksimuma iskoristiti mogućnost izbijanja na more i ući svjetske trgovačke tokove, Mađari nisu štedjeli novaca za ostvarenje svojeg vjekovnog sna - pretvaranja riječkog područja u „mađarsko primorje“ Rijeku u svoju najvažniju i jedinu luku.¹²

Nastupa doba gradnje svih tipova historicističke arhitekture mahom mađarskog i bečkog utjecaja: Rijeka se spaja željezničkom prugom s Pivkom i Karlovcem 1873., utemeljena je velika rafinerija nafte na Mlaki 1882., Teatro Comunale otvara vrata građanstvu 1885., a monumentalni hotel Kontinental na Sušaku prima prve goste 1888. godine.

Posljednje godine 19. stoljeća, kada Rijeka broji oko 40.000 stanovnika zanimljivo je napomenuti da je promet luke u vremenu od 1868 do 1900. porastao šest puta, u Rijeci djeluju i Ljevaonica i kovnica M. Skull, Kovnica željeza i čelika, Industrija svinutog pokućstva, Tvornica papira, Rafinerija nafte (s proizvodnjom od 30.000 tona, Tvornica duhana, Tvornica torpeda, Ljuštionica riže, Trgovački mlin za brašno, Tvornica kemijskih proizvoda. Također djeluje i nekoliko financijskih institucija kao što je filijala Austro-Ugarske banke, Riječka banka osnovana 1871.), Pučka štedionica.¹³ (SLIKA 6)

¹¹ VLADIMIR MALEKOVIĆ (bilj. 1), 13

¹² VIŠE AUTORA, Objekti za kulturu i zabavu, u: *Arhitektura secesije u Rijeci*, (1997. – 1998.), 212

¹³ Ibid.

Obilježavaju se: dovršenje zgrade nove Guvernerove palače po projektu Alajosa Hasuzmana i Sušačke gimnazije po projektu ateljea „Lüdvig et Hülssner“ 1896. godine, kada je predan na korištenje gradski javni vodovod; a 1899. godine, riječkim ulicama počeo prometovati novi električni tramvaj.¹⁴

Na pragu XX. stoljeća i dalje je bio na snazi Građevinski pravilnik iz 1859. godine, koji se po potrebi nadopunjavao donošenjem parcijalnih planova gradnje.

Povoljna okolnost tog vremena bila je ta, što je od 1872. godine grad pune 24 godine vodio unuk Andrije Ljudevita Adamića, vojni inženjer Giovanni Ciotta, s kojim se uspješno ostvarivao vjekovni „riječki san“ o preobrazbi Rijeke u moćni imperijalni lučki grad sa svom infrastrukturom i pratećim gospodarskim kulturnim i privrednim objektima.¹⁵

Nakon Ciotte, zbog zaoštavanja političke situacije na relaciji Rijeka - Pešta, oko uvijek istog pitanja; pitanja riječke autonomije, riječki gradonačelnici i guverneri se učestalo mijenjaju.

Buđenje političkih snaga u okolnim krajevima Monarhije - Banovine, Dalmacije i Istre, kulminira donošenjem Riječke Rezolucije 1905. godine.

Dokument kao sažetak stavova hrvatskih narodnih zastupnika iz Banovine, Dalmacije i Istre poziva Ugarsku na zajedničku borbu protiv austrijske dominacije, a sa ciljem da se Hrvatskoj i Slavoniji priključe prvo Dalmacija, a potom i Istra, te tako Hrvatska ostvari svoju cjelovitost kojom bi mogla jače utjecati na svoju sudbinu.

Daljnji tijek komplicirane političke situacije na ovim prostorima ima za posljedicu polagano ali sigurno rasplinjavanje „Riječkog sna“, eskalaciju graditeljstva zaustavlja Prvi svjetski rat 1914. godine., a ono što se nastavilo 1918. godine po završetku rata, izdisaji su secesije utopljene u „Art Deco“ i neoklasicizam.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ VIŠE AUTORA (bilj. 12), 213

1.4. Riječko graditeljstvo u kontekstu srednjoeuropskoga kulturnoga kruga

Riječko graditeljstvo na razmeđu XIX. i XX. stoljeća razmatra se u okvirima srednjoeuropskog kulturnog kruga, kojem u to doba neosporno pripada. Suvremena stilska zbivanja u susjednoj Austriji i Mađarskoj, te Trstu i Veneciji, prožimaju i riječku arhitekturu poput, u to vrijeme osobito poticajne, bečke secesije.¹⁶

Premda relativno kratkog trajanja, od 1890. do 1914., ovaj stil prijeloma stoljeća ubrzo je poprimio internacionalni karakter zahvativši čitavu Europu i dio američkog kontinenta.

Iako se secesija u Europi i nama obližnjim zemljama Austro-Ugarske Monarhije javlja 1897. godine, u Rijeku stiže s malim zakašnjenjem. Veze grada s Bečom i Grazom, politička ovisnost o Budimpešti, blizina Trsta i Venecije utječu na ažurnost prihvaćanja novih kretanja. Prve konceptualne navještaje secesije i modernizma nalazimo 1899. – 1910. g. na inače historicističkoj zgradi Mađarske mješovite osnovne škole Plase (danas Elektrotehnička škola u Zvonimirovoj ulici), u vidu velikih ostakljenja i funkcionalističkog tretiranja unutrašnjosti, a dekorativne kod Vile Corossacz izgrađene 1902. g. (danas Srednja glazbena škola u Laginjinoj ulici).¹⁷ Premda će se i dalje dijelom primjenjivati historicizam, većina građevina koje se u prvoj četvrtini XX. stoljeća podižu u Rijeci imat će secesijska obilježja – bilo dekorativna, bilo u artikulaciji unutarnjeg prostora.

Ima slučajeva nadogradnji, dekoracije fasade ili manjih secesijskih intervencija već na samom početku XX. stoljeća, ali prvu značajniju pojavu sveobuhvatnijih secesijskih stilskih obilježja nalazimo u djelima tadašnjeg vodećeg riječkog arhitekta Emilia Ambrosinia, a najintenzivnija stambena izgradnja odvija se oko 1910. - 1913. godine, prema regulacijskom planu inženjera Paola Grassija i prihvaćenom Građevinskom pravilniku iz 1908. godine.¹⁸

Po karakteristikama arhitekture secesija nije dala neka epohalna rješenja, koja se u pravilu javljaju u metropolama, ali je svojim specifičnim izgledom obilježila urbano tkivo pojedinačnim stambenim kućama ili blokovskom gradnjom u nizovima, nadopunivši već postojeće historicističke objekte.

¹⁶ JULIJA LOZZI – BARKOVIĆ, Rijeka početkom XX. stoljeća, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, (2010.), 29

¹⁷ NANA PALINIĆ, Rijeka u prvoj četvrtini XX. stoljeća, u: *Riječka kazališta*, (2016.), 297

¹⁸ VIŠE AUTORA (bilj. 12), 214

1.5. Obilježja secesijske arhitekture u Rijeci

Riječ je o površinskim zahvatima na pročeljima stambene arhitekture, oblikovanju i dekoracijama fasada velikih višestambenih blokova, na kojima arhitekti koriste gotove predloške reljefnog dekora i rješenja nalik onom već viđenim u drugim gradovima obližnjih zemalja.

Kako se novi secesijski pokret na početku stoljeća intenzivnije iskazivao obilnom biljnom dekoracijom, zavojitih linija, maštovitih rješenja, tako je taj trend prisutan i u Rijeci, ali se ubrzo cjelokupno polje fasada geometrizira, a floralna dekoracija raspoređuje na manja polja, oko prozora, portala ili na potkrovni friz. (SLIKA 7)

Generalno uzevši za secesijska pročelja u Rijeci treba reći da su dugo zadržala historicističke elemente dekoracije, a često i generalni raspored horizontalne i vertikalne podjele.¹⁹

Secesija se raskošno očitovala na samom portalu stambenih kuća uspjelim elegantnim kompozicijama gornjeg dijela vratnica (ostakljenog raznobojnim staklom) i donjeg drvenog izrezbarenog reljefima.

Posebna tema riječke secesije su erkeri²⁰ i balkoni oživljujući fasadu svojevrsnom dekorativnom igrom.²¹

Primjećuje se da su objekti javne namjene, naročito oni koji su građeni za administrativne i državne potrebe u pravilu projektirani s velikom dozom klasičnosti i monumentalnosti, okrenuti talijanskim ili mađarskim utjecajima.²² Najamno-stambene kuće oblikovane su u duhu historicizma, tradicionalno, a privatni naručitelji su bili ti koji su prvi prihvatili nova, secesijska stilska rješenja, kao i tehničke novine. To se prvenstveno odnosi na primjenu armiranog betona, gdje imamo primjer Teatra Fenice, jedini izgrađen kazališni objekt ovog razdoblja na tim prostorima, budući da do tada nije bilo kazališnih objekata te veličine izgrađenih od armiranog betona.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Erker (njem. *Der Erker*) je izbočena i povišena prigradnja na pročelju ili uglu kuće, redovito bez potpornja. Može biti vrsta poligonalnog ili ovalnog, zatvorenog balkona s prozorima na svim stranama. Čest je u arhitekturi baroka i razdoblju druge polovice XIX. stoljeća.

²¹ JULIJA LOZZI – BARKOVIĆ, Stambeno graditeljstvo, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, (2010.), 108

²² VIŠE AUTORA (bilj. 12), 214

2. BEČKA ŠKOLA SECESIJE (UTJECAJ NA RIJEČKU ARHITEKTURU)

Pokret bečka secesija (latinski: ocjepljenje, osamostaljenje) utemeljen 1897. godine u čijem je krilu u sjeni slikara Gustava Klimta, formiraju dvije autentične ličnosti; Joseph Maria Olbrich, desna ruka Otta Wagnera tijekom pet godina i Josef Hoffman.²³ (SLIKA 8)

Secesija se podudara s belgijskim strujanjima Horta i Hankara, s njemačkim koja je poticao van de Velde, sa škotskim svijetom C. R. Mackintosha, čiji su radovi iste godine izloženi u austrijskom glavnom gradu na inicijativu Hermana Muthesiusa, putujućeg ambasadora umjetnosti tog doba. Naposljetku iz secesije je proizašla i radionica *Wiener Werkstate* koju je 1903. pokrenuo Hoffman, što je bilo posljednje poglavlje procvata obrta prije Prvog svjetskog rata. Najoriginalnija kreativna ličnost Bečke secesije Olbrich svojevrсни je arhitekt - slikar. Žute i tirkizne pločice, krovovi od crvenog, zelenog i azurno plavog crijepa, bijeli i zlatni pregradni zidovi, šareni mozaici - ta su agresivna obilježja njegovih zgrada opčinjavala zapanjenu javnost.²⁴ Recimo i to da je učenik Otta Wagnera bio Josef Hoffmann koji se ubraja u preteče moderne arhitekture, a njegovi učenici su osnovali poznatu Zagrebačku školu arhitekture koja je promicala načela moderne arhitekture. Uopće, umjetnički pokret secesije u Hrvatskoj paralelna je s bečkom; već 1897. godine, iste godine kada se secesija javila u Beču, grupa umjetnika istupila je iz *Društva umjetnosti* i osnovala *Društvo hrvatskih umjetnika*.²⁵ U našoj sredini secesija će stvoriti temelje naglog i svjetski relevantnog razvitka hrvatske umjetnosti tijekom dvadesetog stoljeća.

Beč je početkom XX. stoljeća u pogledu novih umjetničkih tendencija stajao u središtu čitave kulturne Europe. Bečka sredina, premda politički reakcionarna²⁶, pogodovala je nastanku novih pokreta, te se početkom 1897. u okviru *Künstlerhaus*a (Udruženja likovnih umjetnika) odvaja grupa nezadovoljnika koji po uzoru na Münchensku *Secesiju* organiziraju vlastito udruženje pod nazivom *Vereinigung bildender Künstler Österreichs Secession* (Secesijsko udruženje likovnih umjetnika Austrije).²⁷ Pokretači su bili Otto Wagner, Rudolf von Alt i Gustav Klimt.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

²⁵ VLADIMIR MALEKOVIĆ (bilj. 1), 9

²⁶ U Beču, koji je na prijelomu stoljeća nakratko postao središtem liberalizma i duhovnog života srednje i jugoistočne Europe), ključa pobuđena nacionalna svijest slavenskih naroda, a oglašavaju se i desnoradikalni političari koji zagovaraju njemački nacionalizam i antisemitizam (Karl Lueger i Kršćansko – socijalna stranka). U kontekstu takve političke klime umjetnost se doživljava kao sredstvo za nadilaženje granica nacionalnosti, a kultura kao područje u kojem se mogu spojiti različiti nacionalizmi (I. Kraševac, „Meštović i secesija“, Beč – München – Prag 1900. – 1910., Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2002., str. 13; F. Giroud, „Alma Mahler ili umjetnost zavođenja“, Svetlost, Sarajevo, 1988., str. 18)

²⁷ JULIJA LOZZI – BARKOVIĆ, Beč na razmeđu stoljeća, u: *Secesija u arhitekturi Rijeke*, (2010), 29-32

Ispočetka djeluju kao zaseban pokret u okviru *Künstlerhaus*a, međutim, kako ih drže „arogantnom unutrašnjom emigracijom“, odlučuju se odcijepiti. Ciljevi *Secesije* bili su okupljanje stvaralačkih snaga u zemlji, suradnja s autorima iz inozemstva te zamjena pseudoumjetnosti bečkih salona slobodnim stvaralaštvom usklađenim s duhom i potrebama vremena. Ideja koja ih je osobito zaokupljala bila je uspostava sveobuhvatne umjetnosti. Slika i skulptura sastavni su dio nekog prostora i služe mu kao ukras. Čak se i poimanje umjetnika i njegove uloge izmijenilo. Ne prevladava više čisti slikar, kipar ili arhitekt, već onaj koji je sposoban stvoriti *sintezu*. Zamisao, dakle, *Gesamtkunstwerk*a neizbježno potiče obrtnike na pojačanu aktivnost pa je produkcija umjetničkog obrta u razdoblju secesije veoma značajna. U ovom kontekstu, što se tiče glavnih aktera u projektiranju, vrijedi predstaviti dva imena: Otto Wagner i Theodor Traxler.

2.1. Otto Wagner

Otto Wagner (1841. – 1918.) je najjači i najistaknutiji predstavnik bečke secesije. (SLIKA 9) Nakon gradnje pseudoklasicističkih i historicističkih objekata hrabro je kročio u XX. stoljeće ukrasivši pročelje jednostavne armirano betonske građevine keramičkim pločicama s cvjetnim motivima (npr. Majolika, 1899. Beč). Taj način ukrašavanja (ornamentalni i dekorativni), koji je proizašao iz prirodnih oblika (u prvom redu iz cvijeća) stiliziranih u duhu vremena i stila, obilježio je secesiju.²⁸ (SLIKA 10) Godine 1894. u dobi od 53 godine, bio je ugledan profesionalac nesumnjiva autoriteta, izvrstan inženjer, savršen predstavnik konzervativnog građanstva.

Bečka akademija još je 1726. osnovala školu arhitekture, a u razdoblju djelovanja Otta Wagnera kao predavača (od 1894. do 1912.) cijela je škola poistovjećena s njegovim imenom. *Wagnerschule* je pod projektoratom cara Franje Josipa II. utemeljena u jesen 1894., kao najviša obrazovna ustanova u arhitekturi na području Habsburške Monarhije. Bila je u rangu tzv. *Spezialschule* za stručno usavršavanje na razini sveučilišta te je važila za najbolju školu arhitekture tadašnje Europe. Do 1912., u dvadeset godina postojanja, formirala je sto devedeset i jednog učenika različitog podrijetla.²⁹ Namjera joj je bila uskladiti arhitektonske oblike s potrebama vremena, uz pridržavanje strogo tradicionalnih kanona. Otto Wagner ne zaustavlja se na tim temeljnim odrednicama, već unoseći istraživački pristup zasnovan na primjeni

²⁸ VIŠE AUTORA (bilj. 12), 341

²⁹ JULIJA LOZZI – BARKOVIĆ, (bilj. 27), 32

znanosti i tehnologije otvara nove puteve k modernoj arhitekturi. Uočivši rastuću važnost socijalnih problema vezanih uz industrijalizaciju i urbanizaciju gradova, Wagner zaključuje: „Jedini temelj umjetničkog stvaralaštva jest moderan život (...)“, a „ (...) formiranjem nove estetike napušta vječne kanone arhitekture u korist osobnog senzibiliteta.“³⁰

Nastupivši na katedri Bečke akademije, sablažnjava publiku i razborito javno mijenja zastupajući mišljenje da „*umjetnost treba nastati iz modernog života, njezini oblici moraju se uskladiti s potrebama vremena, ono što nije praktično ne može biti lijepo*“.³¹

Tako Wagnerova knjižica „Modern Architektur“, prevedena na mnoge jezike, postaje udžbenik novog pokreta, istovremeno razočaravši one službene krugove koji su bili odgovorni za Wagnerovo imenovanje profesora na bečkoj Akademiji likovnih umjetnosti. Dvije godine nakon Sullivanova pledoajea „Ornament in Architecture“ iz 1892. i tri godine prije prvih nastupa Adolfa Loosa, Otto Wagner zastupao je horizontalnost, ravan krov, ukratko pročišćen stil koji je crpio svoju izražajnu snagu iz konstrukcije i primjene materijala, pri čemu je značajno mjesto zauzela upotreba željeza koja je dopuštala potpuno nova i smjela rješenja. Godine 1894. proricao je: „(...) Novom arhitekturom vladat će površine slične pločama i isticat će se upotreba materijala u prvobitnom stanju.“ Unatoč čestim napadima i skeptičnim primjedbama te radu u izolaciji, Wagnerov revolucionarni program imao je velik odjek među mlađom generacijom austrijskih arhitekata. Taj nesumnjivi utjecaj nije se širio samo putem realiziranih projekata već i publiciranjem „Der Architekta“, jednog od najkvalitetnijih stručnih časopisa svojega vremena. Godine 1898. pojavljuje se časopis *Neu-bauten und Konkurrenzen in Österreich und Ungarn*, kasnije *Architektonische Monatshefte*, koji su bitno doprinijeli širenju modernog pokreta te odlučno stali uz Wagnerschule.³² Velik udio u podršci i rasprostranju Wagnerovih ideja imali su i stručni kadrovi poput Architektenucluba, ekskluzivnog austrijskog udruženja, gdje se raspravljalo o aktualnim temama i problemima unapređivanja arhitekture. (SLIKA 11)

Ukratko, u Wagnerschule uravnotežuju se dvije suprotne tendencije. Majstorov tehnički i racionalni temperament vodi prema puritanskom putu kojim će ići Loos.³³ Njegov umjetnički senzibilitet s druge strane, potiče da usvoji najegzotičnije i najrazuzdanije utjecaje secesionista.

³⁰ Ibid.

³¹ VIŠE AUTORA (bilj. 12), 341

³² JULIJA LOZZI – BARKOVIĆ, (bilj. 27), 32

³³ Adolf Franz Karl Viktor Maria Loos (Brno, Češka, 10. prosinca 1870. – Beč, 23. kolovoza 1933.) bio je austrijski arhitekt češkog porijekla. Bio je jedan od pionira moderne arhitekture, koji je dizajnirao neke od najpoznatijih

To su dva pola prvog razdoblja moderne arhitekture: s jedne strane, tvrdnja „*artis sola domina necessitas*“ (umjetnost zna samo jednog gospodara: nuždu) obistinila se u projektu Sveučilišne knjižnice iz 1910: s druge strane, sklonost da se udahne život inertnom redu zgrada u *Linke Wienzeile* blistavim frizom od pozlaćene štukature ili oblogama od ružičaste i zelene majolike.³⁴ (SLIKA 12)

Kao i Berlage (Nizozemska) u odnosu na divergentne linije kojih se dotiče De Stijl i Amsterdamsku školu i Wagner se ne opredjeljuje za jedan izbor, ostaje zapleten u tipične kompromise svoje generacije. To monumentalni urbanistički plan za XII. okrug, ipak, u posljednjoj kući (vlastitoj vili) sagrađenoj 1914. odnosno upravo na zalasku jedne epohe, ukrasi na pločicama od staklene paste obojene plavo i bijelo omekšavaju stupove i strukturalna čvorišta te ih čine treperavima i potvrđuju duboko značenje Wagnerova pristajanja uz pokret mladih.³⁵ (SLIKA 13 i SLIKA 14) Wagner nije bio autentičan secesionist, no pristaje uz svoje učenike i s njima dijeli sudbinu.

2.2. Theodor Traxler

Theodor (Theo) Traxler rođen je u mjestu Horn u Donjoj Austriji (Nieder-Österreich) 7. listopada 1881., kao drugo od četvero djece trgovca Josefa Traxlera i Leopoldine Nichtawitz. (SLIKA 15) Školovao se u Školi za umjetnički obrt u Beču, a potom između 1905. i 1908. kod Otta Wagnera na Akademiji graditeljskih umjetnosti (*Akademie der bildenden Kunst*), stekavši najbolju naobrazbu koja se tada mogla dobiti.³⁶ Bio je jedan od rijetkih odabranih, s obzirom da je poznato kako je Wagner ograničavao polaznike svoje škole na svega četiri do pet studenata po generaciji, i to onih koje bi sam odabrao. Međutim, Austrija nije samo gradnjom infrastrukture nastojala povezati raznorodne dijelove svoga teritorija već i stvaranjem zajedničke kulturne klime. Wagnerova škola, u kojoj se u devetnaest godina školovalo 160 arhitekata iz cijele Monarhije, bila je zacijelo jedan od najuspješnijih projekata. Međunarodna je reputacija ove škole bila velika te je pojava ovog mladog Wagnerovog učenika u Rijeci zasigurno zabilježena u krugovima arhitekata i potencijalnih naručitelja. Projekti koje je radio tijekom studija, zajedno sa studentskim radovima drugih studenata objavljavani su u časopisu

građevina u razdoblju Bečke moderne. Među njima su Looshaus, Američki bar i Kuća Steiner. Looshaus u Beču označava odbacivanje historicizma, kao i ukrasa bečke secesije.

³⁴ VIŠE AUTORA (bilj. 12), 342

³⁵ Ibid.

³⁶ NANA PALINIĆ, Pitanje autorstva, u: *Riječka kazališta*, (2016), 332

„Der Architekt“. Tako je u časopisu br. XIV. iz 1908. godine objavljen njegov „Projekt jednog modernog hotela“, te natječajni projekt „Monumentalnog sata na jednom uličnom raskršću u Beču“, za kojeg je dobio „Fuggermedaille“. (SLIKA 16) Kada točno dolazi u Rijeku nije poznato, ali je prvi put njegovo ime zabilježeno u dokumentu o gradnji Lučkog skladišta 19 u *Punto Franco* (danas Praško pristanište) godine 1910., iz kojeg je razvidno kako je zaposlen u uredu Celligoija oca.³⁷ Sljedeći podatak je vezan uz prvi projekt Teatro Fenice iz 1911. g. koji je također izrađen u istom uredu. U Rijeci Träxler boravi i djeluje do 1915., a zatim mu se gubi svaki trag.

U kratku razdoblju od svega nekoliko godina Träxler i Celligo ml.³⁸, tada tridesetogodišnjaci, dobili su narudžbe za značajne gradske gradnje: *Teatro Fenice*, *Samostan benediktinki*, dogradnju ex *Vile Corossacz*, stambenu zgradu *Celligo* i Kuću *Marač*, a svi ovi projekti nastaju gotovo istovremeno. (SLIKA 17)

3. KULTURNI ŽIVOT RIJEKE POČETKOM 20. STOLJEĆA

Bogatstvo kulturnog i zabavnog života grada, materijalizirano kroz brojne realizirane građevine te namjene osobito je izraženo u prvim dvama desetljećima XX. stoljeća. Ovo relativno kratko razdoblje okarakterizirano je brojnim kazalištima, velikim i malim scenama, kazalištima neprofesionalnih udruženja, a velika zainteresiranost za novu vrstu zabave – kinematograf dovodi do otvaranja brojnih kinodvorana. Pred Prvi svjetski rat Rijeka uz općinsko kazalište dobiva i drugo veliko kazalište, Teatro Fenice. Uz postojeće male scene izgrađena su još dva mala kazališta: *Teatro Thalia* 1910., *Teatro Apollo* 1912., dvije scene u institucijama: u *Ubožnici Branchetta* 1907. i *Milosrdnom dječjem prihvatilištu* 1914., dva kina-kazališta: *Parigi* 1908. i *Argentina* 1911. (od ukupno dvanaest kinematografa), kao i dva ljetna kazališta: *Arena Odeon* i kazalište kupališta *Quarnero*.³⁹ (SLIKA 18) Od 1906., kada se u Rijeci otvaraju prvi stalni kinematografi, česte su kombinacije varijetetske i kinematografske djelatnosti, te se većina novouređenih kinematografa registrira pod nazivom *cine-teatro* ili *cino-varietà*⁴⁰.

³⁷ Ibid.

³⁸ Riječ je o riječkom arhitektu Eugeniju Celligoiju, više o njemu u poglavlju: „PROJEKT TEATRA FENICE“.

³⁹ NANA PALINIĆ, Kazališta u razdoblju secesije, u: *Riječka kazališta*, (2016.), 298

⁴⁰ Varijete (franc. *variété*: raznoličnost, raznovrsnost, slijed promjena), vrsta zabavnoga kazališta u kojem se izvodi mješoviti program, sastavljen od glazbenih, plesnih, komičnih, artistskih i drugih točaka. – Također, noćni lokal sa zabavnim programom; prvo kazalište tog imena, Théâtre des variétés, osnovano je 1790. u Parizu. (preuzeto sa stranice: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=63916>)

Većini je varijetetski program bio samo dopuna kinematografskim projekcijama, ali ih je nekoliko u ovom razdoblju djelovalo kao varijetetska, odnosno mala scena s obveznom pozornicom. Kako je početkom stoljeća središnji dio grada već bio izgrađen, a kinematografska ponuda pretpostavljala je smještaj u centru grada, prvi kinematografi su silom prilika postali provizoriji.⁴¹

Otvaraju se u već postojećim zgradama koje su u prizemlju ili katu imale veći prostor pogodan za preinaku u kinematograf, u dograđenim dvorišnim zgradama, a u nekim slučajevima se za kinematografske svrhe natkrio dio ili cijelo dvorište sklopa – bloka kuća.

⁴¹ Koliko je lokacija bila važna, vidimo po kinu otvorenom 1910. g. pod nazivom „Nuovo cinema Plasse“, što se nalazilo u Via Volosca – kasnijoj Industrijskoj, današnjoj Ulici Milutina Barača, u blizini parka Cecilinovo na Mlaki, dakle na tadašnjoj periferiji te koje se uspjelo održati jedva godinu dana.

4. TEATRO FENICE; OD DRVENOG KAZALIŠTA DO PRVOG KAZALIŠTA S ARMIRANO-BETONSKOM KONSTRUKCIJOM U HRVATSKOJ

4.1. Teatro Ricotti

Čim se u javnosti saznalo da se staro „Adamićevo kazalište“ (današnja Gradska knjižnica, ulica Matije Gupca 3) namjerava srušiti i da će se u tijeku tri godine izgraditi novo Komunalno kazalište, poslovna gospođa Caterina Ricotti odlučila je u vrtu svoje kuće izgraditi drveno kazalište za potrebe Riječana.⁴²

Tako je između 1881. i 1882. godine podignuta vrlo jednostavna drvena konstrukcija, neka vrsta tribina s pozornicom u dvorištu obraslom bujnim krošnjama drveća uz izvor žive vode. U tom su teatru davane predstave uglavnom ljeti, jer je ono bilo nepokriveno. No, i ljeti je znalo doći do nevremena pa se je publika morala skloniti ispod stabala ili stisnuti se uza zid ograde, a ako je predstava bila osobito zanimljiva gledaoci su se znali, prema zapisima očevidaca, popeti na pozornicu, dok se predstava nastavljala.⁴³ (SLIKA 19)

Vlasnica Caterina Ricotti i njezini sinovi nastojali su da te nedostatke maksimalno otklone pa su 1888. godine, po projektu uglednog riječkog arhitekta Nikole Predonzabija, napeli platnenu nadstrešnicu, izgradili zidanu pozornicu i dvorišni dio s prostorijama za glumce, koriste i personal. Na tu ozbiljnu intervenciju odlučili su se nakon što su iskustvom došli do saznanja da, unatoč novom „Komunalu“, drveno kazalište i dalje ima svoju publiku. Spočetka ga se nazivalo jednostavno „Teatro Ricotti“, da bi nakon adaptacije dobilo zvučno ime „Teatro Fenice“ po ugledu na slavno mletačko kazalište.⁴⁴ (SLIKA 20 i SLIKA 21)

⁴² Udovica Caterina Ricotti r. Keser (1818. – 1894.) bila je rodom iz Ancone. Iz braka s Adamom Ricottijem ml. (1814. – 1871.), po zanimanju gostioničarem (*albergatore*) i trgovcem, imala je sinove Nicolò i Michelea. Njena kuća nalazila se u Via S. Andrea (br. 576) a pored nje bio je podignut amfiteatar Fenice. Prema procjeni učinjenoj nakon Caterinine smrti kazališna zgrada je bila vrijedna 13.750 fiorina. Pored amfiteatra stajao je manji prizemni lokal iznajmljen za igru sa čunjevima (*gioco di birilli*), vrijedan 1558 f., te prizemna zgrada unajmljena za fotografski atelier, procijenjena na 360 f. PAR, PR-3, kut 204, Ostavina Caterina Va Ricotti (1894.). Gospođa Ricotti, kao ugledna ugostiteljka i posjednica, bijaše „conosciutissima, buonissima donna“ (Varietà).

⁴³ RADMILA MATEJČIĆ, Teatro Fenice– sada Kino Partizan, u: *Kako čitati grad. Rijeka jučer, danas*, (1989.), 333

⁴⁴ *La Fenice* punim imenom *Gran Teatro La Fenice* (nazvan je po legendarnoj mitološkoj ptici Feniks) je venecijanska operna kuća u sestieru San Marco u Italiji. *La Fenice* je jedan od najpoznatijih teataru u Europi, mjesto gdje su održane brojne praižvedbe poznatih opera, i zgrada koja je dva puta gorila: 1836. i 1996. godine. Rekonstrukcija je izvedena 2001. godine po projektu Alda Rossija, koji se za detalje služio fotografijama uvodnih scena iz filma *Senso* Luchina Viscontija iz 1954., koje su snimljene u teatru. *La Fenice* je ponovno otvoren 14. prosinca 2003. svečanim koncertom na kojem su izvedena djela Beethovena, Wagnera i Stravinskog (preuzeto sa stranice: https://en.wikipedia.org/wiki/La_Fenice)

Ovo kazalište često je ugošćavalo gostujuće talijanske marionetiste (Riccardini, Gorno-Dell'Acqua i dr.), te mađarske operetne družine i varijetee.⁴⁵ Ponekad su se tamo održavali i borilački spektakli. Tako primjerice, sredinom ožujka 1906. Supilov „Novi list“ donosi opširno izvješće o jednoj od takvih „snagatorskih“ priredbi:

„Sinoć se teatar bio napunio kako malo kada. Najprije je bila sgodna glasbena pantomima. Zatim su slijedile izvrstne igre jongleura Fassy i Sole, koje su obćinstvo veoma zabavljale, te je igrača nagradilo burnim pljeskanjem. Poslie toga se producirao na violinu osamgodišnji dječak Paolo Kaufmann. Svojim je guslanjem u pravom smislu zadivio publiku. Njegova vještina na violini, njegovo razumievanje i osjećanje glasbene umjetnosti, jest zaista nešto vanrednoga i za starije virtuoze, nego li je on. Publika mu je tako oduševljeno pljeskala, da je mladi umjetnik bio prisiljen dva komada odigrati van programa. Poslie odmora slijedile su borbe rvača. Talijanac Castelli pobjedio je Kubanca crnca Illa. Danac Petersen pobjedio je Belgijanca Holdena, Francuz Laurent pobjedio je nakon kratke borbe Talijanca Rancati. Zatim je slijedila borba dvaju sigurno najjačih rvača; Rusa Podubny i Australijanca Jackson a Jackson je 2 metra visok i vrlo razvijena ljudeskara. Podubny je manji od njega, ali više razvijen i sa debljim mišićama. Vrlo naporna borba trajala je bez uspjeha 10 časa. Iza kratkog odmora rvači nastaviše borbu, te je nakon četiri minuta Podubnom uspjelo baciti na tle Jacksona i krenuti sa oba njegova ramena. Budući da je borba bila vrlo žestoka, učestvovala je i publika svojim poklicima. Rvači bijahu nagradjeni burnim pljeskanjem. Zatim je slijedila borba izmedju Franceza Cazeau i Magjara Schmeykala. Ova borba skoro da nije izazvala tučnjavu. Francez je tako zlostavljao Magjara, da je morao posredovati nadzornik borba, a zatim je posredovao i policajni komesar, te činio obustaviti borbu, koja je odgodjena za večeras. Publika je užasno vikala proti Francuzu. Ako ne i tako, ali ipak dosta potresna bila je sliedeće zadnja borba izmedju Turčina Memet Amona i Belgijanca Wondersa, budući da je i ovdje Turčin previše zlostavljao svoga protivnika. Pobjednik je ostao Memet Amon. Večeras se borbe nastavljaju.“⁴⁶

U tako „komfornom“ kazalištu, osim platnenog nadsvođenja, koje je publiku štitilo od kiše i sunca, bila je uvedena plinska rasvjeta, u parku su bile postavljene tapecirane stolice, povišena je bila pozornica, a ispred nje bio je uređen prostor za orkestar. Na pozornici su bili uređaji za vješanje kulisa, a iza toga garderoba i krojačnica – zapravo svi sadržaji propisani pravilnikom o kazalištima.

⁴⁵ IRVIN LUKEŽIĆ, Mala povijest riječkog spektakla, u: *Sušačka revija* (br. 21), 81

⁴⁶ Novi list, br. 76, 17. III. 1906. Teatro Fenice.

Dekoracija otvora pozornice na izvana vidljivoj atici bila je umjereno ukrašena ukusnim volutama, medaljonom, girlandama i moćnim vijencem koji se u središtu nadlučivao.

Jednako je tako i dekoracija dvorišnog pročelja bila izvedena u stilu rane renesanse. Sve se to može razaznati iz projekata i starih fotografija. Da bi unutrašnjost bila što dopadljivija, platnena je nadstrešnica bila oslikana cvjetnim dekoracijama u medaljonima. U taj je teatar moglo stati oko 500 osoba, i to 230 na sjedećim mjestima u patreru, a na galeriji je moglo sjediti najmanje 200 gledatelja.⁴⁷

Međutim, čini se kako je nakon smrti gospođe Ricotti i nasljeđem njezinih unuka sve krenulo po zlu. (SLIKA 22) Kazalište osim što je svako toliko dobivalo novo ruho i nove dodatke u gradnji, doživjelo je i koban požar 1902. godine te je stalno bilo na meti inspekcije zbog različitih eventualnih nepravilnosti, nakon tog nemilog događaja.⁴⁸

5. PROJEKT TEATRA FENICE

Prvi trag o namjeri gradnje novog kazališta je iz 14. studenog 1910. kada nasljednici Ricotti navode kako se *nalaze u pregovorima i pripremnim radovima oko rekonstrukcije kazališta, za što su već podnijeli i molbu Magistratu.*⁴⁹ Kada je točno započelo projektiranje novog kazališta nije poznato, ali početkom 1911. g. dnevni list *Il Popolo* objavljuje članak iz kojeg je razvidno kako je rekonstrukcija pretvorena u rušenje starog i izgradnju potpuno novog kazališta, zapravo sklopa građevina. Navodi se kako će *ново kazalište, za koje su upravo završeni cjelokupni tehnički projekti, u potpunosti biti ambijent u kojem će se nalaziti sva sredstva moderne tehnike koja se kod ovakvih gradnji primjenjuju i bit će u punom značenju te riječi jedno pravo kazalište opremljeno svim mogućim udobnostima koja današnja kazališta trebaju pružati.*⁵⁰

Kazalište je koncipirano kao „Politeama“, tj. teatar prilagodljiv svakom tipu predstava. Iz ovog se podatka može zaključiti kako je projekt početkom 1911. g. već gotov, što znači da je rađen u posljednjim mjesecima 1910. godine. (SLIKA 23 i SLIKA 24)

⁴⁷ RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 43), 334

⁴⁸ NANA PALINIĆ, *O povijesti riječkih kinematografa*, (1996.), 169

⁴⁹ DAR, JU, 2, F-21/1910., br. 27981 od 14. studenog 1910.

⁵⁰ NANA PALINIĆ, *Nastanak: projekt i gradnja*, u: *Riječka kazališta* (2016.), 299

Opis projekata isti list objavljuje, međutim, tek krajem travnja. Predstavnik uglednog riječkog poduzeća Celligoi, Eugenio Celligoi⁵¹ predstavio je reporteru lista sve nacрте i dao potrebna objašnjenja: (SLIKA 25)

„Novo Fenice podići se na mjestu starog (op.a. historicističkog kazališta Ricotti-Fenice) koje će se potpuno srušiti, njegovo glavno pročelje gledati će na novu ulicu koja će se trasirati usporedno kući Troyer sve do željezničke pruge, drugo pročelje gledat će također na novu ulicu koja se pruža paralelno s prugom, odijeljena od iste rešetkastom ogradom. Projekt koji je sada potpuno gotov oslanja se na principe najvećeg modernizma. Kazalište će biti tipa Politeama, s prostranim parterom, prvim redom i galerijom, pojedinim ložama smještenim na bočnim stranama između galerija i pozornice: sveukupno će moći primiti dvije tisuće osoba.“⁵²

5.1. Prvotni projekt unutarnjeg rasporeda Teatra Fenice

Što se tiče unutrašnje dispozicije kazališta, Celligoi nastavlja u opisu projekta sljedeće: „Unutarnjem rasporedu je projektna kuća posvetila posebnu pažnju kako bi se ulaz i izlaz posjetilaca mogao u svakom trenutku odvijati bez uznemiravanja publike i kako bi svi gledatelji mogli imati pun vizualni doživljaj scene od kraja do kraja iste, opremili su projekt prema principima modernih kazališta, kako bi novi Fenice mogao služiti kao kazalište za lirske i prozne predstave, kao ambijent za cirkus, varietè i plesnu dvoranu.

Projektom je parter ponešto izdignut u odnosu na razinu ulice kako bi se omogućio smještaj jednog varijetetskog kazališta s ložama, jednog lokala koji se može pretvoriti u Bar s odvojenim sobama i prostorima pridruženim jednom restoranu.

⁵¹ Eugenio Celligoi rođen je u Rijeci 7. kolovoza 1883. kao treće od devetoro djece. U Rijeci je završio osnovnu i četiri niža razreda srednje škole, a u Trstu Višu tehničku školu koju je pohađao od 1897. do 1902., kada je maturirao. U vrijeme školskih praznika obavljao je praksu u očevoj firmi koja se nalazila u Skladištu br. 13 u slobodnoj lučkoj zoni (*Punto franco*), a za koju je napravio 16 projekata i sam vodio radove na izgradnji. Između 1902. i 1903. g. boravio je u Beču gdje je bio zaposlen u tvrtki Antal Gurlich. Po povratku u Rijeku trajno se zaposlio u očevu poduzeću te se može pretpostaviti kako su projekti nastali nakon 1903. g. rezultat njihovog zajedničkog rada. Boravak u prijestolnici te brojne secesijske zgrade koje se tada podižu vjerojatno su ostavile snažan dojam na mladog graditelja, moguće je i da se upoznao i s nekim od arhitekata, a ovaj boravak vjerojatno je utjecao na rano prihvaćanje secesije i od strane oca Vjenceslava. Godine 1904. sagrađena je prva *Vila Celligoi*, godine 1907.-1908. *Najamna kuća Gilić, Kuća Rumena i Kuća Wadas – Euseppi*, 1908. *Kuća Woloschin, Vila Kramar, ladanjska Vila Nadory, Kuća Slavich*, 1909. *Kuća Vuolo i Colela*, 1910. *Kuća Franck – Kiss*. Godine 1910. Eugenio stječe pravo na obrtnicu majstora graditelja (costruttore edile), te se nakon toga na projektima potpisuje umjesto oca, koji, zašavši u šezdesete, krajem 1911. g. zatvara poduzeće. Već početkom 1912. g. Eugenio zajedno s austrijskim arhitektom Theodorom Traxlerom osniva tvrtku Eugenio Celligoi i drugi (*E. Celligoi e Compagno – Imprese Edili*)

⁵² „La ricostruzione del Teatro Fenice“, *Il Popolo*, 30. travnja 1911.

Nasljednici Ricotti izgradit će neovisno od kazališta također jednu zgradu za Klub društva⁵³, s jednom elegantnom prostranom koncertnom dvoranom i brojnim drugim lokalima. Ova druga zgrada će u prizemlju biti odvojena od kazališta širokim natkrivenim pasažem kako bi kazalište imalo izlaz na tri strane što je velika prednost za sigurnost gledatelja, u slučaju ne daj bože nesretnih slučajeva...“⁵⁴

Iz opisa ovog prvog projekta vidljivo je kako od samog početka nije više riječ samo o kazalištu, već o cjelovito kulturno-stambeno-poslovnom kompleksu u čijem su sastavu dva kazališta, klub (Casino), koncertna dvorana, poslovni lokali i stanovi.⁵⁵

Sljedeći spomen idejnog projekta sadašnje zgrade vezan je uz spis od 29. lipnja 1911. godine.⁵⁶ (SLIKA 26) U ime nasljednika Ricotti, Mario Ricotti se obraća Magistratu tražeći građevnu dozvolu za radikalnu rekonstrukciju njihova kazališta, pri čemu prilaže 22 nacrti. Sve nacрте potpisuje arhitekt Theodor Träxler, a na poledini je pečat „VENCESLAO CELLIGOI Ingegnere civ. Autorizzato“⁵⁷.

5.2. Tlocrt kazališne kuće⁵⁸

Na tlocrtu donjeg suterena prikazani su temelji zgrade Kazina, oblika nepravilnog peterokuta. Centralni dio Varijetea zauzima sala – parter oblika trapeza sa zaobljenim uglovima, u čijem čelu je mala varijetetska pozornica, iza koje se nalaze, odijeljene hodnikom, nanizane sobice izvođača. Glavna sala stupovima je odvojena od tri stepenice povišene retro-sale te bočnih „promenada“, a iza retro-sale smješten je buffet i pregradama odvojeni separei, podignuti također za tri stubišne visine.

Na tlocrtu gornjeg suterena s desne strane zgrade Kazina nalazi se velika društvena dvorana s pripadajućom manjom salom, sanitarijama i garderobom, te stubištem. Veći dio zgrade i u ovoj etaži su, kao i u prethodnoj, temelji. U Varijeteu ovo je prostor galerije do koje se stiže glavnim stubištem. Središnji dio galerije izveden je kao slobodnostojeća konzola oslonjena na armiranobetonske stupove i bočne grede.

⁵³ Izvorno: *Casino della Società*. Misli se vjerojatno na Dioničko društvo „Teatro Fenice“.

⁵⁴ *La ricostruzione del Teatro Fenice*“ (bilj. 52)

⁵⁵ NANA PALINIĆ (bilj. 50), 300

⁵⁶ DAR, JU 2, I-318/1911

⁵⁷ Ovlašteni građevinski inženjer.

⁵⁸ NANA PALINIĆ (bilj. 50), 300-301

Uz prilazno stubište smještena je garderoba, a iznad njega sanitarije i jedan *chambre-separée* (posebno odvojena prostorija za intimno društvo), te stubište koje služi kazališnom orkestru. U prostoru iznad pozornice je i soba glumaca, smješten između dva predvorja, nalazi se orkestar kazališta, a s desne strane jedna soba za orkestar.

Na tlocrtu prizemlja u dijelu Kazina uz Ulicu Ciotta te novu ulicu okomitu na nju smještene su trgovine, dok se društvene prostorije Kazina nalaze s desne strane, orijentirane prema novoprojektiranoj cesti između Kazališta i Kazina. (SLIKA 27 i SLIKA 28) U ovoj etaži smještena je zimska dvorana te u dijelu zgrade na uglu Ciottine i prilazne ulice restoran s kuhinjom, izdavanjem pića, sanitarijama, dizalima i pripadajućim stubištem. Centralno smješteno polukružno stubište vodi u gornje etaže. Uz ovo postoje još dva stubišta za pristup gornjim etažama, jedno za pristup iz ulice Ciotta, drugo iz nove jugozapadne ulice. Ovo stubište ima i dizalo.

U dijelu kazališta dolazi se preko ulaznog, u odnosu na teren nešto uzdignutog vestibula u širok hodnik koji s tri strane okružuje dvoranu. Lijevo i desno od vestibula nalaze se prostori blagajne i direkcije te impresarija. Na uglovima hodnika smještene su garderobe. S lijeve strane je sala za pušenje, s desne strane atrij, stubištem povezan s cestom na sjevernom dijelu zgrade te sanitarije i garderoba. U ovom dijelu zgrade ima čak šest smještenih stubišta; parovi za prilaz galeriji, ložama, balkonu. Na ovoj etaži je i ulaz u Varijete, s ceste između Kazina i Kazališta. Prizemlje Kazališta u centralnom dijelu ima salu-parter trapeznog tlocrta, u kojoj je između centralnog i bočnih prolaza postavljeno 14 redova sjedala s obje strane. U zadnjem dijelu dvorane rezerviran je prostor za stajuća mjesta s po dva zasebna izlaza. Pod sale spušta se prema orkestru.⁵⁹ S lijeve strane pozornice nalaze se prostorije uprave, impresario, redatelj, direktor, a s desne pet soba glumaca. U stražnjem dijelu pozornice široka su rolo-vrata za unos kulisa.

Na razini mezanina pojavljuje se koncertna dvorana (12 x 16 m, visoka oko 8 m), smještena između Kazina i Kazališta, s vezom prema jednom i drugom. U središnjem dijelu dvorana premošćuje novu cestu. U ostalom dijelu Kazina ponavljaju se prostori iz prizemlja.

Kazalište u ovoj etaži ima prvi red loža, smještenih bočno uz potkovičasto oblikovanu galeriju – donji nivo balkona. Sa svake strane je osam loža, a u središnjem dijelu dvorane devet redova sjedala između središnjeg i bočnih prolaza. Širok hodnik dijeli gledalište od zračnog prostora vestibula, raščlanjenog u ovoj etaži s dva bočna balkona. Lijevo i desno su prostori za liječnika

⁵⁹ Između gledališta i pozornice je zračni prostor orkestra, bočno su dvije lože (za upravu), a centralno metar povišena pozornica dimenzija cca 25 x 13 m.

i policijskog službenika te garderobe. Uz hodnik s desne strane nalaze se, kao i u prizemlju, garderoba i sanitarije, a uz lože foaje. Lijevo od pozornice su garderoba i sanitarije za lijeve lože, a sobe izvođača su desno. Sva stubišta nastavljaju se i kroz ovu etažu.

Na razini 1. kata, u južnom dijelu namijenjenom Kazinu nalazi se biblioteka, sala za ručanje, jedna društvena sala za gospodu, druga za gospođe te garderoba, sanitarije, stubišta i dizala.⁶⁰ Kazalište na ovoj razini ima drugi red bočno postavljenih loža (*I. rango*), njih ukupno deset sa svake strane. Na ovoj etaži je i ulaz u gornje redove balkona. Širok hodnik iz prethodnih etaža u središnjem dijelu rastvara se u prostrani vestibul, s kojeg se izlazi na staklom zatvorenu verandu na glavnom pročelju.⁶¹ Sva stubišta nastavljaju se i kroz ovu etažu, a par bočnih stubišta na ovoj etaži završava.

Na razini 2. kata, u južnom dijelu namijenjenom Kazinu nalaze se po jedna veća i jedna manja igračnica, biljar, kuhinje i sanitarije. U stambenom dijelu ponavljaju se stanovi 1. kata. U kazalištu je ovo razina donje galerije. Centralno je, između središnjeg i bočnih prolaza smješteno deset redova sjedala s obje strane. Bočne lože nisu pregrađene već su također formirana dva reda sjedala raspoređena u tri grupe.⁶²

Na razini 3. kata u južnom dijelu Kazina nalazi se sala za probe koncerata, društvena sala, direkcija, prostorije službenika te prateći prostori. U stambenom dijelu ponavljaju se stanovi iz prethodnih etaža. U kazalištu ovo je gornji nivo galerije. Sanitarija u ovoj etaži nema, a do ovog nivoa vode samo dva stubišta.⁶³

⁶⁰ U drugom dijelu zgrade nalaze se stanovi – jedan veliki stan sa šest soba uz glavno stubište, te po jedan peterosobni i jedan četverosobni stan uz zapadno stubište.

⁶¹ S obje strane vestibula su prostori za pušaće. Lijevo i desno od pozornice ponavljaju se prostori iz donje etaže, s tim da foaje desnih loža na ovom nivou ima samo balkon uz zračni prostor.

⁶² U dnu, uz samu pozornicu sa svake strane su po dvije lože. Uz desne lože je prostrana terasa.

⁶³ NANA PALINIĆ (bilj. 50), 302

5.3. Presjek kazališne kuće⁶⁴

Uzdužni presjek kroz središnji dio kazališta pokazuje konstrukciju te izgled unutrašnjosti gledališta varijetea, kazališta i pozornice. (SLIKA 29) Vidljiva je osnovna armiranobetonska konstrukcija velikih galerija i loža te partera kazališta, galerije varijetea, zidana konstrukcija pozornice te konstrukcija svodova i krovišta pozornice i dvorane. Na pozornici se bočno nalaze radne galerije u pet razina, cugovi i pristupna stubišta. Nad armiranobetonskim krovom podignuta su iznad pozornice i galerije krovišta dvostrešnog krova. Dekoracija dvorane je bogata, promijenjen je geometrijski secesijski ornament.⁶⁵ Velika dvorana visoka je 17 m, a pozornica 20 m. Portal pozornice visok je 10 m.

Prvi presjek kroz stambeni južni dio uz glavnu ulicu pokazuje peterokatnu zgradu zidane konstrukcije, čelične i armiranobetonske konstrukcije stropova. Iznad prizemlja namijenjenog trgovini slijede četiri stambene, jedna tavanska etaža te natkrivena vrtna terasa na krovu.

Drugi presjek pokazuje koncertnu dvoranu, dio sklopa namijenjen Kazinu i spoj dvorane s kazalištem. Dvorana zauzima dvije etaže četverokatne zgrade. Nivoi Kazina i Kazališta ne podudaraju se u potpunosti. Konstrukcija zidova je zidana a stropova armiranobetonska i čelična.⁶⁶ Budući da sami nasljednici nisu imali dovoljno kapitala za ovu investiciju, 9. svibnja 1912. g. osnovano je Dioničko društvo Teatro Fenice (*Teatro Fenice Società in Azioni*), s osnivačkom glavnicom od 522.600 kruna, čiji je cilj bio realiziranje projekta Träxlera i Celligoia i eksploatacija teatra. (SLIKA 30) U upravu društva imenovani su Giuseppe Blasich, Vjenceslav Celligoi, Fr. Dubokovich, Luigi Gherbaz, G. Minach, Giovanni Prodam, Eugenio Padoani, Mario i Umberto Ricotti, dr. Giulio Szegő, dr. Francesco Vio i Giuseppe Cergolero, a dovršenje gradnje i otvorenje teatra – politeame bilo je najavljeno za jesen 1913. godine.⁶⁷ Društvo je otkupilo teren od nasljednika Ricotti.

⁶⁴ NANA PALINIĆ (bilj. 50), 302-304

⁶⁵ Isto vrijedi za svjetiljke, stolariju, bravariju.

⁶⁶ Dekoracija dvorane izvedena je u istoj maniri kao i kazališta. Primijenjen je geometrijski ornament, a dekor je koncentriran na bogato raščlanjenoj polukružnoj staklenoj stijeni centrično postavljenoj nad ulicom.

⁶⁷ Osnivanje Društva zanimljivo je po jednom detalju. Prilikom osnivanja tiskane su, naime, dionice koje su na naslovnoj strani imale pročelje kazališta. Ovo pročelje razlikuje se, međutim, od onog iz prethodno prezentiranog projekta, a također i od izvedene zgrade, tj. znatno je dekorativnije i raskošnije te daje naslutiti da je proces nastanka ove zgrade bio kompleksniji nego što se pretpostavljalo.

I direttori del nuovo Politeama Popolare“, *La Bilancia*, 11. svibnja 1912.; Prema brošuri izdanoj prilikom otvorenja, zgrada je koštala 1.200.000 kruna – koji je to iznos najbolje govori činjenica da je te iste 1914. g. Gradsko kazalište Verdi opteretilo proračun grada s iznosom od 50.802 krune, a ukupni troškovi grada iznosili su 4.323.918 kruna.

Dva tjedna kasnije, 20. svibnja 1912. započeli su radovi na rušenju starog kazališta. Gradnja novog započet će, međutim, znatno kasnije. Bilo je potrebno ispraviti nacрте prema sugestijama Tehničkog ureda, ali i riješiti imovinska pitanja, u prvom redu s Općinom oko prepuštanja zemljišta za nove ulice, kao i sa susjedima Manasteriotti i susjedom Pietrom Maračem u vezi sa zemljištem za zgradu Kazina. Zbog ovih razloga došlo je do kašnjenja s realizacijom projekta, tako da su zahtjev za izdavanje građevinske dozvole za gradnju nove zgrade nasljednici Ricotti predali tek 6. prosinca 1912. g.⁶⁸ U prilogu zahtjeva nalazi se i dvanaest nacрта te statički proračun riječkog ureda tršćanske firme „*Westermann & Cie.*“ *Betonbau-Unternehmung*, izrađen 18. studenog 1913. g. i potpisan od inženjera Weissa. (SLIKA 31) Svi nacrti glavnog projekta nose pečat firme *Eugenio Celligoi & Co.*, a ovaj put ih potpisuju Theodor Träxler i Eugenio Celligoi. Riječ je, zapravo, o istom projektu, dopunjenom i djelomično izmijenjenom. Na osnovi sugestija Tehničkog ureda, ucrtanih preko starih nacрта prostoručno, izvršene su promjene.⁶⁹

5.4. Izmjene glavnog projekta u odnosu na onaj iz 1911. godine⁷⁰

Na tlocrtu donjeg suterena promijenjeni su stražnji zid pozornice, prilazno stubište, zid kuhinje i prostora za izdavanje pića, a s desne strane sale dodane su sanitarije na račun društvene sale. Jednako tako ukinuta je veza Varijetea i prostora centralnog grijanja i ventilacije. Ovom prostoru dodano je interno stubište.

Na tlocrtu gornjeg suterena promijenjena je potkonstrukcija poda pozornice, umjesto ranijih 12 betonskih, u središnjem dijelu su postavljena 52 drvena stupa i drvene grede. Ucertani su ventilatori i ventilacijski kanali, odvojena strojarnica centralnog grijanja od Varijetea, prostor lijevo od pozornice određen za električne kabine i zračni vod ventilacije. Uklonjene su pregrade među ložama, sanitarije s lijeve i izmijenjene sanitarije i sala s desne strane dvorane.

Tlocrt prizemlja nije sačuvan.⁷¹

Na tlocrtu mezanina u gledalištu povećane su lože uz pozornicu te tako dobivene velike lože (*barcacie*), po jedna sa svake strane portala. (SLIKA 32) Ukinute su sanitarije i garderoba loža

⁶⁸ PAR, JU-2 I.318/1911., br. 26 (35526.); Dobili su je, pod istim brojem, tek 29. svibnja 1913. g.

⁶⁹ U sve nacрте ucrtana je ventilacija. Ventilacijski kanali su pravokutnog presjeka, armiranobetonski. Pomaknut je i dimnjak centralnog grijanja iz vanjskog u unutarnji desni kut pozornice.

⁷⁰ NANA PALINIĆ (bilj. 50), 306-312

⁷¹ U DAR-u stoji da je postojao, ali je kasnije nestao, vjerojatno prilikom neke od adaptacija.

što su se nalazile u dijelu kazališta uz lijevu stranu pozornice, a umjesto njih postavljene su sobe glumaca, a ukinuta je također i veza s gledalištem i to i s lijeve i s desne strane. Umjesto foajea s desne strane predviđen je *buffet*.⁷² Galerije vestibula izrazitije su konzolno istaknute, poligonalne, a centralno je dodana još jedna. Korigirana je linija hodnika. Ukinuta je direktna veza s koncertnom dvoranom, a na nacrtu je kasnije ucrtan i zid preko prostora dvorane, vjerojatno kada se odustalo od gradnje dvorane u ovoj fazi. (SLIKA 33)

U tlocrtu gornje galerije ukinuta su dva bogato osvijetljena hodnika sa strane gledališta, a proširena vrata – ulazi u gornju galeriju. S desne strane na krovu sale za pušenje projektirana je terasa. (SLIKA 34)

U presjek je unesen samo dio promjena iz tlocrta: ucrtani su ventilacijski kanali, kupole ventilacije, novo rizalitno izbočenje i otvori zapadnog pročelja pozornice. (SLIKA 35) Krovište pozornice povišeno je za 4 m, dodane su radne galerije, „*schnurboden*“ – nadstroplje s kojeg vise kulise na cugovima, te je tako formiran donji tavan, visine nešto iznad 2 m, a iznad njega armiranobetonskom pločom odvojen gornji tavan, s čeličnom konstrukcijom krovišta. U dvorani je korigirana je linija stropa, u krovištu samo načelno preko već postojeće ucrtana pozicija nosača čelične konstrukcije stropa. Umjesto kosog krova gornje galerije postavljen je na nešto višem položaju ravan armiranobetonski krov u blagom nagibu, a gledalište galerije produženo za još dva reda.⁷³ Vidljivo je da su unesene samo one korekcije koje se odnose na konstrukciju, dok je unutrašnja dekoracija dvorane ostala nepromijenjena.

Na poprečnom presjeku kao ni na pročeljima nisu ucrtane promjene.

Tlocrt tavana kazališta i 4. kata Kazina je nov. Na pozornici je dodana radna galerija ispod „*schnurbodena*“ kao i konstrukcija zida iznad portala pozornice. Lijevo i desno od pozornice smješteni su stanovi.

⁷² Povećane su sobe za liječnika i policijskog službenika na račun zračnog prostora vestibula.

⁷³ Podignut je pod prostora orkestra, pa je ovaj spušten svega 80-ak cm u odnosu na parter.

5.5. Administrativni problemi u prihvaćanju priložene dokumentacije o gradnji Teatra Fenice

Gradski Tehnički ured pregledao je nacрте 31. siječnja 1913., onda je uslijedila duga stanka bez ikakvih promjena. Stoga se 12. travnja nasljednici Ricotti u ime Dioničkog društva obraćaju Magistratu da im izda pozitivno mišljenje na priložene skice i troškovnik radova za izgradnju novih ulica u njihovom vlasništvu u Ulici Ciotta koje će okruživati novo kazalište. U odgovoru na dopis Tehnički ured procijenio je obveze Općine kao i obveze Javnih servisa grada na ukupno 7.000 kruna, te 29. travnja 1913. izdao pozitivno mišljenje, dok je isto Magistrat odobrio 18. srpnja 1913., nakon što je Tehnički ured potvrdio da je projekt u skladu s općinskim tehničkim zahtjevima.⁷⁴

Zakomplicirala se i situacija oko zgrade Kazina, koja je trebala biti izgrađena na lokaciji dijelom u vlasništvu posjednika Petra Marača. O projektu Kazina i ovoj parceli postoje, međutim, zbunjujući podaci. U isto doba, 1913., naime, Träxler i Celligoi izrađuju projekt stambene zgrade za Marača kao investitora na doslovno istoj čestici. Dioničko društvo otkupilo je 13. svibnja 1913. ipak spornu česticu, ali niti jedan od dva projekta nije realiziran.

Gradsko poglavarstvo (Magistrato Civico) izdalo je građevinsku dozvolu 29. svibnja 1913. g. i to samo za Kazalište i južni dio zgrade (onaj u kojem su bile smještene prostorije Kazina) označen brojem I.⁷⁵ Nakon dobivene suglasnosti Tehničkog ureda i Magistrata započelo se s radovima na kopanju iskopa za suterenske etaže i temelje, da bi 2. svibnja 1913. g. započela gradnja temelja.⁷⁶

U izjavi koju su tom prigodom ondašnjem tisku dali Träxler i Celligoi, Kazino i stambena zgrada društva više se ne spominju, već samo kazalište.

Navode kako će novo kazalište biti namijenjeno svim građanskim slojevima, čime će zapravo nastaviti tradiciju prethodnog.⁷⁷ Velik broj sjedećih (1450) i stajaćih mjesta (ukupno 2150) raspoređenih u parteru, balkonu, galeriji i ložama omogućavat će različite kategorije udobnosti i cijena, istovremeno osiguravajući dojam cjelovitosti i jedinstva auditorija i međusobnu vizualnu komunikaciju gledatelja. Posebno su istaknute tehničke inovacije – armiranobetonska konstrukcija balkona, galerija, partera, ostvarena bez potpornih stupova, potom osvjetljenje,

⁷⁴ DAR, JU 2, I 318/1911.

⁷⁵ NANA PALINIĆ (bilj. 50), 318

⁷⁶ „Inaugurazione del Teatro Fenice“, brošura izdana povodom svečanog otvaranja novog teatra, Teatro Fenice, s.a., Rijeka, 1914., str. 1

⁷⁷ NANA PALINIĆ (bilj. 50), 322-323

grijanje, ventilacija, scenska tehnika, kao i higijenske, sigurnosne i zaštitne mjere.⁷⁸ Osiguranju potrebnih prostora za kazališno osoblje i izvođače, kao i društvenih prostorija namijenjenih gledateljima, svjesno je posvećena velika pažnja, vjerojatno i zbog činjenice da je riječkim kazalištima to redovito nedostajalo.⁷⁹

Vanjski zidovi su zbog toplinskih razloga građeni iz pune opeke, dok je sva ostala građevinska konstrukcija izvedena iz armiranog betona.⁸⁰ Željeznu krovnu konstrukciju izvela je firma Lajos Markus iz Budimpešte, a drvenu konstrukciju pozornice, prostora ispod nje, harmoničnu kutiju za orkestar i konstrukciju „*schnurbodena*“ kazališni stručnjak Antonio Stancich iz Trsta.

Rasvjetu je postavila firma Kelua iz Budimpešte, Alarmne uređaje firma Csermley i Selva iz Rijeke, Stolarske radove izvela firma Karl Binder iz Ljubljane, Željezni zastor firma Pietro Vidali iz Trsta, postavljanje parketa u kazalištu i u sali ispod partera Prva riječka tvornica parketa, polaganje azbestne podloge na parteru, balkonu, ložama i hodnicima firma Artur Klein iz Rijeke, tapeciranje, bojenje i pokrivanje krova izvršile su firme: Giuseppe Greiner, Giuseppe Padovani, Koprivnikar i Dorcich, te Bernardo Braun, svi iz Rijeke, dok je oslikavanje platnenog zastora i kulisa povjereno slikaru Giacomu Rossiju iz Trsta.⁸¹ Istovremeno sa samom zgradom izgrađene su nove ceste, položena kanalizacijska i vodovodna mreža, izgrađena električna centrala za potrebe kazališta i ulica te susjednih kuća.

Izuzev ovih najava projekatata, o samoj gradnji kazališta sačuvano je, začudo, vrlo malo podataka. Za razliku od gradnje *Općinskog kazališta*, čija je gradnja temeljito dokumentirana (što je bilo normalno, s obzirom da je bila riječ o važnoj općinskoj zgradi), a koju su redovito pratili i dnevni listovi, *Fenice* se u tisku tijekom gradnje spominje vrlo malo. Dana 29. kolovoza 1913. g. predani su Gradskom poglavarstvu planovi vode i hidrantne mreže te struje i sigurnosne rasvjete, pa je 15. studenog 1913. dostavljeno mišljenje komisije i odobreni navedeni projekti. Zgrada je pod krov stavljena 15. siječnja 1914., a tada je dostavljen i zahtjev za komisijski pregled i dozvolu nastavka radova.⁸²

Uporabna dozvola zatražena je 16. travnja, a tehnički pregled održan 25. travnja 1914. godine.⁸³ Tijekom očevida komandant policije Dorčić zatražio je od predstavništva Društva Maria

⁷⁸ NANA PALINIĆ (bilj. 57), 322

⁷⁹ „*Con Tosca e Un Ballo in Maschera*“ fu inaugurato l'ex Cine-Teatro Fenice“, La Tore, br. 10-11-12., Rijeka, 1975.

⁸⁰ Podigla ju je firma Weiss-Westermann iz Trsta, a radovi su se izvodili pod vodstvom inženjera Sigmunda Weissa, koji je, usprkos malo raspoloživog vremena, dovršio zgradu prije određenog roka.

⁸¹ NANA PALINIĆ (bilj. 50), 323

⁸² DAR, JU-2, I 318/1911. br. 16 (1466/158 UE).

⁸³ NANA PALINIĆ (bilj. 50), 323

Ricottija da izvijesti o broju sjedećih i stajaćih mjesta u pojedinim dijelovima kazališta te je utvrđeno da se u kazalište može smjestiti ukupno 1958 osoba, raspoređenih na 1258 sjedećih i 700 stajaćih mjesta. Komandant je primijetio da bočni prolazi moraju svakako uvijek biti slobodni, a ne zakrčeni stolicama. Utvrđeno je, također, i da prozori velike *loggie* (*loggione*) imaju preniske parapete te da općinska uličica između kazališta i željezničke pruge nije potpuno dovršena, te je g. Ricottiju naloženo da se nedostatke treba ukloniti prije otvorenja kazališta, tj. da se na prozore *loggie* postavi odgovarajuća ograda minimalno 1m visine, dok dovršenje cestice uz prugu treba izvršiti Općina. Protofizik Jellouschegg utvrdio je da zidovi sanitarija moraju biti do visine 1.5 m obojeni uljenom bojom ili obloženim porculanskim pločicama.⁸⁴ Predstavnik vatrogasaca Matcovich sa svoje strane je primijetio da pušenje mora biti apsolutno zabranjeno u teatru, osim na mjestima koja su za tu namjenu uređena.⁸⁵

I bez uporabne dozvole *Teatar* je svečano otvoren za ranije zakazani datum, u subotu 2. svibnja 1914. (SLIKA 36) U noći hladnoj od bure mnogi su zažalili što postoji ova lokalna neprijatna i opasna osobitost, ali kako je to bilo nešto na što su navikli, smjestili su se bez poteškoća.

6. SVEČANO OTVORENJE TEATRA FENICE; 2. SVIBNJA 1914. GODINE

Teatro Fenice se u svom punom sjaju, usprkos prethodnim peripetrijama, otvorilo 2. svibnja 1914. svečanom izvedbom opere *Tosca* Giacoma Puccinia.⁸⁶

Dan kasnije *Supilov Novi list* je objavio⁸⁷:

„Sinoć se je sa „*Toscom*“ otvorilo novo kazalište „*Fenice*“. Publika je napunila lože i sva mjesta. Impozantan je bio pogled na onu masu gospode i gospođa u elegantnim toaletama. Prvi časovi prošli su u razgledanju novoga ambijenta, ali čim se je zastor digao, svak se je utišao, da čuje tenora, za koga se opće navještalo, da je izvrsna sila. Navieštanje se obistinilo. *Gosp. Rotondi* je pobrao silne aplauze i morao je opetovati „*O divina armonia*“. Njemu o bok vrlo dobar *Scarpia* g. *Faticanti* i bas g. *Carnevali*. *Gdja Llacer* je bila nešto boležljivija, od prehlade,

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ DAR, JU 2, i 318/1911.: Protokol tehničke komisije od 25. travnja 1914.

⁸⁶ Teatar je otvoren operom „*Tosca*“ Giacoma Puccinija i „*Krabuljni ples*“ Giuseppea Verdija, a operom i orkestrom ravnao je poznati dirigent Guido Farinelli. Nastupili su prvi soprani *Maria Llacer*, *Elisa Marchini* i *Elena Ruszkowska*, mezzosopran *Tina Alasia*, prvi tenori *Giulio Rotondi* i *Manuel Salazar*, prvi baritoni *Emilio Bione* i *Edoardo Faticanti* i prvi bas *Abele Carnevali*. Voditelj zbora od 48 članova bio je vitez *Ottorino Vertova*, a uz orkestar koji je brojio 50 članova, nastupili su dječjački zbor i statisti.; „*Lo spettacolo d'Inaugurazione del Teatro Fenice*“, *La Bilancia*, 04. svibnja 1914.

⁸⁷ NANA PALINIĆ (bilj. 50), 324

ali da se otvorenje kazališta ne odgodi, žrtvovala se je i pjevala, čuvajući se koliko je više mogla. To je publika opazila i uvažila. Predstava je ipak ispala dobro u svakom pogledu, zaslugom vanrednog tenora i baritona, a kazalište kao takovo naišlo je na obće priznanje i zadovoljstvo. Uspjeh mu je na Rijeci zajamčen.“⁸⁸

Izvedeni objekt se u odnosu na projekt iz 1913. g. malo razlikovao, tlocrtno je on izveden gotovo do detalja po projektu. Neke izmjene projekta izvršio je Gradski tehnički ured, a neke vjerojatno i sami projektanti tijekom gradnje.

Najviše se od projektiranog izgleda razlikuju pročelja i unutrašnjost dvorana, međutim to proizlazi iz činjenice što korigirani presjeci i nacrti pročelja nisu priloženi glavnom projektu, a jasno je da su postojali.⁸⁹

O unutrašnjem izgledu dvorane u vrijeme otvorenja kazališta svjedoči nam samo jedna sačuvana fotografija, snimljena u travnju 1914. g. a objavljena je u brošuri izdanoj povodom otvorenja. (SLIKA 37) Dvorana je snimljena s pozornice, vidi se gledalište partera, balkona i galerije, te dio loža. (SLIKA 38 i SLIKA 39) Vidljivo je da su pregrade među ložama bile niske, u visini parapeta galerija, a u parteru i na balkonu vide se redovi fotelja tamnije boje. Svi su zidovi, stupovi i parapeti svijetli, ali, zbog loše kvalitete fotografije ne vidi se kako su dekorirani. Dva tjedna po otvorenju kazališta, 14. svibnja izvješteno je kako nije bilo moguće udovoljiti zahtjevima komisije da se zidovi WC-a oboje uljenom bojom jer je žbuka bila još svježja, a takav rad zahtijeva sušenje žbuke od dva do tri mjeseca. Stoga je zaključeno kako će za otprilike tri mjeseca biti sve moguće dovršiti. Uporabna dozvola dobivena je 10. srpnja 1914. godine.⁹⁰

⁸⁸ Pred početak druge predstave, 3. svibnja 1914. pročitani su telegrami što ih je direkciji kazališta i dirigentu poslao Giacomo Puccini. Prvi telegram glasio je: „Direkciji Teatra Fenice. Zahvaljujem iskreno radostan što se otvorilo novo kazalište sa Toscom. Molim čestitajte u moje ime maestru Farinelliju, poštovanim umjetnicima. Čestitke, s poštovanjem, Puccini.“ Drugi telegram: „Maestru Farinelliju. Radostan sam zbog uspjeha Tosce pod vašim vrstnim vodstvom. Pozdravi. Puccini.“

⁸⁹ Na samim nacrtima označene su na nekoliko mjesta bilješke: „vidjeti poseban nacrt“, što nam potvrđuje da je uz ove postojao i određeni broj detaljnih nacrti.

⁹⁰ DAR, JU-2 I.318/1911. br. 27 (13335).

6.1. Promjene na kazalištu nakon izvedbe

Odmah po otvorenju, 19. svibnja 1914., između *Teatra Fenice* i posjeda Pietra Marača podignut je granični zid.⁹¹ Dozvola za podizanje zida bila je zatražena još 5. siječnja 1914., a dobivena 8. travnja 1914., a projekt je izradio Eugenio Celligoi. Ovime je uglavnom uređen okoliš, odnosno nove ulice koje su okruživale kazalište, postavljeni su kameni pločnici, a jedino je prema željeznici podignuta privremena drvena ograda, koja je nakon nekoliko godina zamijenjena kamenom.⁹²

Potkraj 1914. g. jake kiše poplavile su podrumске prostorije zgrade – Bijelu dvoranu (Sala Bianca), kotlovnice i ostalo.⁹³ Poplave će se ponavljati i kasnije (1925. – 1927.).

Serijskih potresa, koja je Rijeku zadesila 12. ožujka 1916., oštetila je 122 zgrade u gradu. Iako nema podataka o šteti na zgradi *Teatra Fenice*, najvjerojatnije je to uzrok kvarenja mehanizma za spuštavanje željezne protupožarne zavjese pozornice, što je ustanovljeno prilikom vatrogasnog inspekcijskog pregleda zgrade.⁹⁴

Budući da se definitivno odustalo od gradnje zgrade Kazina, a da je krov dijela zgrade gdje je trebalo izvesti spojnu dvoranu, počeo propuštati vodu, 2. siječnja 1922. Dioničko društvo „Teatro Fenice“ daje zahtjev za građevinsku dozvolu za izgradnju terase i prostorije za pušenje.⁹⁵ Radovi se izvode u proljeće 1922. g. po projektu inženjera Giovannija Rubinicha. Tada je, uglavnom, definiran sadašnji izgled južnog pročelja.

Sljedeće, 1923. godine, poduzeće Teatro Fenice Lovrich i Strehler (*Impresa del Teatro Fenice Lovrich & Strehler*) moli dozvolu za adaptaciju prilaza galeriji.⁹⁶ Radovi su završeni potkraj kolovoza, a Teatar ponovno počinje radom 1. rujna 1923.⁹⁷ Probijena su, naime, vrata iz vestibula u južno galerijsko stubište.

Kako su u prosincu 1925. g. vode od velikih kiša opet prodrle u Bijelu dvoranu (Sala bianca), instalirane su jake pumpe za izbacivanje vode u kanalizaciju.⁹⁸ No, od njih nije bilo velike pomoći. (SLIKA 40)

⁹¹ DAR, JU 51 27/1914 (352/53 UE)

⁹² Regulacijskim planom predviđena cesta uz željezničku prugu nije nikada profunkcionirala, a u međuratnom su razdoblju na susjednom terenu izgrađeni skladišta i servisi koji i danas postoje.

⁹³ DAR, JU 2, H.49/1926 br. 15991 od 1. listopada 1926.

⁹⁴ DAR, JU 2, I.318/1911., Prema saznanjima prof. Palinić, željezna zavjesa od tada nije u funkciji.

⁹⁵ DAR, JU 2, I.318/1911. br. 318.; Dozvola je dobivena pod istim brojem 27. siječnja 1922.

⁹⁶ DAR, JU 2, I.318/1911. br. 22522 (2638 UT) od 03. listopada 1923.

⁹⁷ DAR, JU 2, I.318/1911. br. 19316 od 24. kolovoza 1923.

⁹⁸ DAR, JU 2, h.49/1926. br. 15991 od 1. listopada 1926.

Godine 1926. na pozornici je između zapadnog vanjskog zida i međašnog zida prema posjedu Marač izgrađena projekcijska kabina, čime je počelo zgrađivanje zapadnog pročelja.⁹⁹ Armiranobetonska kabina bila je podijeljena na prostor za projekcije i prostoriju za premotavanje filma, imala je i malu terasu, a podignuta je na stupovima, tako da je i dalje bio omogućen prolaz i korištenje velikih rolo vrata za unos kulisa na pozornicu. Kabini se pristupalo stubištem s pozornice.¹⁰⁰

Godine 1932. nabavljena je i montirana oprema za zvučni film.¹⁰¹ Sala Bianca uređivana je 1937. ili tijekom 1938. g.: izmijenjena je električna instalacija i sala je okrećena.¹⁰²

Potkraj 1939. ili 1940. g. uređeno je šest soba za glumce.

Odmah po svršetku Drugog svjetskog rata u zgradi, koja je nacionalizirana i pod upravom Prosvjetnog odjela Gradskog narodnog odbora Rijeke, održavaju se kazališne i filmske predstave te raznovrsne manifestacije, među inim i sportske.¹⁰³ (SLIKA 41)

Kino „Partizan“ je za javnost povremenim projekcijama proradilo početkom 1946. godine (operater Giovanni Scrobogna), a 1947. godine ušlo je u sastav novoosnovanog poduzeća. (SLIKA 42) Dvorana Varijetea nešto je kasnije preuređena u noćni lokal, najprije *Plavi Jadran*, zatim *Bar Evropa*.¹⁰⁴

Godine 1952. sagrađena je današnja projekcijska kabina na dijelu vestibula 1. kata te je ovaj prostor zatvoren za publiku. Između 1957. – 1958. adaptiran je ulazni vestibul prema projektu arh. Zdenka Sile. Projekt je izrađen 24. svibnja 1957., a građevinska dozvola izdana 26. kolovoza 1957.¹⁰⁵ (SLIKA 43) Da bi se realizirao projekt demontirana je izvorna stolarija ulaznog pročelja – troja četverokrilna vrata, vrata na ulazima za blagajnu i *buffet*, prozori, staklene stijene nasvjetla nad ulazom, vrata između vestibula i hodnika-promenoara, drveni šank buffeta, blagajna. Srušeni su unutarnji balkoni nad vestibulom, smanjen balkon nad ulazom, zazidani veliki otvori i nadsvjetla ulaza te bočni prozori, demontirane nadstrešnice. Postavljena su nova, znatno niža ulazna vrata, nove armiranobetonske nadstrešnice nad glavnim

⁹⁹ NANA PALINIĆ, Promjene na kazalištu nakon izvedbe, u: *Riječka kazališta*, (2016.), 327

¹⁰⁰ Od tada, zgrada je i službeno i kino i kazalište, te se naziva *Cine-Teatro Fenice*. Smatra se da je tada vjerojatno na južnom pročelju bila aplicirana oglasna ploča. (Nana Palinić, „*O povijesti riječkih kinematografa*“, 1996., 182)

¹⁰¹ Opća redovna skupština dioničara od 26. studenog 1932.

¹⁰² Opća redovna skupština dioničara od 30. studenog 1938.

¹⁰³ 1. travnja 1947. godine osnovano je Gradsko kinematografsko poduzeće, u čiji je sastav ušao i Fenice, promijenivši ime u „Partizan“. Vjerojatno su tada ili koju godinu kasnije skinuti originalni secesijski natpisi s južnog i sjevernog pročelja. (Nana Palinić, „*O povijesti riječkih kinematografa*“, 1996., 183)

¹⁰⁴ Dokumentacija ovih radova uglavnom je sačuvana kod sadašnjeg vlasnika zgrade, Rijekakina.

¹⁰⁵ NANA PALINIĆ (bilj. 97), 329

ulazom i ulazom u blagajnu, glatkim kamenim pločama obložen centralni dio pročelja do visine balkona nad ulazom, preuređen vestibul, kojem je smanjena visina postavom spuštenog stropa. Na stijeni prema promenoaru slikar Vladimir Udatny izveo je veliki mural, svoje prvo apstraktno djelo, na kojem dominiraju tamni tonovi, te još više umanjuju prostor.¹⁰⁶

Godine 1958. izgrađeno je između zapadnog pročelja i međašnog zida provizorno skladište na južnoj strani zgrade. Projekt je izradio Projektni biro Vincek iz Zagreba.

Godine 1960. Kinematografsko poduzeće odlučilo je adaptirati prostore na južnoj strani zgrade uz pozornicu, nekad namijenjene glumcima i djelatnostima vezanima uz kazalište, u stanove svojih djelatnika. Adaptirani su prostori od prvog do petog kata, a u šestom katu već je ranije postojao stan pazikuće.¹⁰⁷

Godine 1966. obnovljena je kotlovnica na sjevernom dijelu zgrade, a projekt je radio tehničar R. Sušanjan iz biroa Rijeka-projekt. Dvije godine kasnije obnovljena je instalacija centralnog grijanja, a projekt radi ing. Klarer, iz istog biroa.

Godine 1971. – 1972. preuređena je unutrašnjost velike dvorane i hodnika. Projekt su radili arhitekti Ivo Majorinc i Rastislav Pavlovsky, slikar – dizajner, te arhitekt Zdravko Špehar.¹⁰⁸ Zatvoren je prostor orkestra, uklonjene pregrade među ložama, skidanjem žbuke sa zidova, stupova, greda i stropova uklonjena slikana dekoracija, na parteru, balkonu i galeriji postavljene su nove stolice, u parteru drvene umjesto fotelja, na galeriji plastične umjesto drvenih. (SLIKA 44) Uklonjene su izvorne secesijske svjetiljke i postavljene tipske plafoniere, zidovi su obloženi tapetama, a na pojedinim mjestima izvedena gruba teraplaz žbuka. (SLIKA 45) Nekad glatke stepenice obrađene su grubim štokanjem. Parapeti loža u dvorani obojeni su u tamno crvenu boju.¹⁰⁹ Za vrijeme radova kino je prestalo s radom samo jedan dan zbog montirane skele ispred pozornice i platna. (SLIKA 46)

Godine 1977. vršena je rekonstrukcija vodovodne mreže po projektu građevinskog tehničara Emila Štefančića. Godine 1989. g. adaptiran je prostor bara *Evropa*, nekadašnjeg *Varijetea*, u

¹⁰⁶ Ovi radovi stajali su oko 8,5 milijuna dinara (usp. četverokatna zgrada koštala je 20 mil.dinara). „Rapsodija u plavom ili mrlje“, anketa uz dekoraciju u kinu „Partizan“, *Novi list*, 11. siječnja 1959. „Preuređen ulaz u kino „Partizan“, *Novi list*, 19. kolovoza 1958.

¹⁰⁷ Kako bi se ovaj stambeni dio zgrade odvojio od onog namijenjenog kinu, dograđeno je na južnom dijelu zgrade, uz postojeće, novo stubište za pristup stanovima. Projekt je izradio ing. Milan Švalba iz Projektnog biroa „Primorje“.

¹⁰⁸ NANA PALINIĆ (bilj. 97), 329

¹⁰⁹ „Obnavlja se dvorana kina „Partizan“, *Novi list*, 22. veljače 1971.

„Ljetna kino-boljka“, *Novi list*, 21. i 22. kolovoza 1971.

„...Zelen bor“ u obnovljenom „Partizanu“, *Novi list*, 04.11.1971.

bar-restoran *Opera*, prema projektu arhitekta Nenada Trohara (Rijekakonzalting, Rijeka).¹¹⁰ (SLIKA 47) Projektant nije poduzimao radikalne zahvate, poštujući konstrukciju i izvorni izgled dvorane. Prostor, do tada građevinski u vrlo lošem stanju, saniran je i adaptiran za ugostiteljsku funkciju. Uglavnom su uklonjene posljedice međuratnih i poslijeratnih intervencija, a namjene pojedinih prostora prilagođene novoj funkciji. Probijen je otvor na sjevernom pročelju i postavljena nova stolarija, koja je nastojala oponašati izvornu. U cjelini, ovaj zahvat mogli bismo ocijeniti uspješnim, osim kolorističkih intervencija na pročelju te likovnog rješenja reklame,¹¹¹ kojima se sugerira autentičnost i daje zgradi karakter građevine rane secesije, koja koristi ove boje i florealne motive, dakle, karakter kojeg nikad nije imala. Zgrada je i po projektu i po izvedbi suvremenija.¹¹² Godine 2002. zamijenjene su stolice u dvorani, u parteru i na balkonu.¹¹³ (SLIKA 48)

7. VRIJEDNOST TEATRA FENICE: PRVA ARMIRANO-BETONSKA KONSTRUKCIJA TOGA DOBA U HRVATSKOJ

7.1. Temelji nove arhitekture¹¹⁴

Nakon uvođenja opće slobode poduzetništva pojavljuju se poduzetnici, inženjeri i stručni radnici kao karakteristične skupine industrijskog društva. Postignuća znanosti, tehnike i industrije tvore podlogu modernog pouzdanja u napredak, prema kojemu su svi problemi, pa i oni koje stvaraju industrija i tehnika, rješivi svrhovitom organizacijom i razvijenom tehnologijom.

¹¹⁰ NANA PALINIĆ (bilj. 97), 330

¹¹¹ Dizajn slova preuzet s Wagnerovog Ureda bečkog dnevnika „Die Zeit“, iz 1902. g.

¹¹² Jednako tako, nakon adaptacije postavljeni su kod ulaza nacrti projekta iz 1913. g., te atribuirani Josefu Hoffmannu, što je neutemeljeno.

¹¹³ Krajem 1990. g. formirana je Istraživačka grupa „Teatro Fenice-kino Partizan“, koja je izradila Elaborat o ovoj zgradi, vezan uz obnovu pročelja. Detaljno su snimljena pročelja i krov te dijelom unutrašnjost u mjerilu 1:50. Na pročeljima su u mjerilu 1:1, 1:2 i 1:5 snimljene sve profilacije. Stolarija i bravarija dokumentirana je u mjerilu 1:25. Provedena su istraživanja nacrtne i pisane dokumentacije te sondiranja na samoj zgradi. Na osnovi ovih istraživanja određene su razvojne faze, izrađeno arhitektonsko rješenje, također u mjerilu 1:50, s detaljima, stolarijom i bravarijom u istim mjerilima. Projekt, nažalost, nije realiziran, a razlozi za to su bili višestruki. Što se tiče imena, kazalištu je vraćeno ime „Teatro Fenice“ 1991. godine.

¹¹⁴ WERNER MÜLLER, GUNTHER VOGEL, Temelji nove arhitekture, u: *Atlas arhitekture 2 – povijest graditeljstva od romanike do sadašnjosti*, (2000.), 497

Nakon prve industrijske revolucije oko 176. godine, arhitektura, poput drugih umjetnosti, u tom moćnom strujanju kao da je zaostala i podvojena. Ona se na akademijama poučavala kao „umjetnički oblik građenja“, te tako isprva ostaje vjerna tradiciji ustaljenoj nakon renesanse.

Arhitekturi nedostaje orijentacija prema općepriznatim, objektivnim kriterijima, nastojanja oko njezine obnove ostaju u formalno-estetskim okvirima. To se jasno očituje u razvitku Art Nouveaua, odnosno Jugendstila, koji se, unatoč važnim iznimkama, iscrpljuju u pronalaženju ornamentalne dekoracije. Neprestano posezanje u povijesne stilove djeluje kao nijekanje snaga koje u znanosti, industriji i tehnici ostvaruju nova postignuća, manifestirajući se u smionoj inženjerskoj arhitekturi. Inženjeri obrazovani na politehničkim školama rješavaju nove probleme, koje pred njih postavljaju industrija, promet i velegrad. Pri tome razvijaju metode za ispitivanje građevnog materijala, za proračunavanje sila koje djeluju u građevini, te konstrukcija koje odgovaraju njihovoj snazi i usmjerenju. Inženjeri tako poboljšavaju tradicionalne načine gradnje, a k tome uvode i nove materijale i elemente, npr. *lijevano željezo, portland cement, valjano staklo, profilirane nosače, čeličnu užad, armirani beton*.

7.2. Armirani beton; značenje, povijest, graditeljstvo

Beton (franc. *béton* < starofranc. *betun*: blato, šljunak, drobljenac < lat. *bitumen*) je umjetna lijevana masa od vezivnog sredstva (cementa) s dodatkom drugih materijala (šljunka, kamena) i vode, koja nakon stvrdnjavanja ima veliku čvrstoću.¹¹⁵

Željezo u armiranom¹¹⁶ betonu, uglavnom u obliku šipki, prihvaća vlačne sile kao i dio sile pritiska.¹¹⁷

¹¹⁵ Betona ima više vrsta, a najčešće se klasificira prema gustoći gotove smjese (uglavnom od 0,3 do 2,5 t/m³) ili prema vrsti veziva. Najčešće je u upotrebi beton s cementnim vezivom. To je mješavina cementa, agregata i vode.

¹¹⁶ „Armirani“ potječe od riječi „armatura (lat.: naoružanje, oprema, snast) je materijal koji čvrsto povezan s drugim sastavnicama služi za ojačavanje (*armiranje*) kompozitnih materijala. Armaturu danas uglavnom čine čelične žice, glatke ili rebraste šipke te mreže s kvadratičnim ili pravokutnim otvorima.

¹¹⁷ Glavno fizikalno svojstvo betona je da on ima veliku otpornost (nosivost) na tlak tj pritisak negoli na vlak tj. razvlačenje. Da bi imao veliku otpornost na oba vanjska utjecaja betonu se prilikom ugradnje dodaje armatura koja povećava njegova fizikalna svojstva, znači armatura u betonu preuzima vlačne sile, a beton preuzima tlačne sile. Armatura je jako podložna koroziji jer je željezo u doticaju sa vodom ili vlagom, čime započinje proces oksidacije. Procesom oksidacije dolazi do ruzine i željezo propada. Da bi se to spriječilo armatura se u armiranom betonu ne smije vidjeti, znači mora imati zaštitni sloj betona od minimalno 2,5 cm ili više. S armaturom se betonu povećava nosivost, samim time on se kao takav najčešće danas koristi kao međukatna konstrukcija (armirano betonska ploča), postavlja se na spojevima nosivih zidova (serklaža) koji ukružuju konstrukciju, zatim stupovima, temeljima, natkrivenim terasama, a u nekim slučajevima i kod zidova (npr. neboderi po Rijeci građeni 60-ih, 70-ih i 80-ih godina su uglavnom svi od armiranog betona.) (referenca: Darjan Koprivnikar, *mag. ing. aedif.*)

Rimska tehnika lijevanoga zida (*opus cementicium*) izgubila se propašću Rimskoga Carstva. Moderna tehnika betona armiranog željezom – danas čelikom – nastaje u XIX. stoljeću.¹¹⁸ Važne etape u razvoju armiranog betona su: 1824. portland cement (J. Aspdin u Leedsu), koji se industrijski proizvodi nakon 1845. Pokušaji armiranja željezom: 1847. Coignet, nakon 1849. francuski vrtlar J. Monier, je na taj način ojačavao posude za cvijeće.¹¹⁹ Francuski inženjer F. Hennebique (1842–1921) izumio je prikladan način povezivanja armature i izgradio u Parizu prvu zgradu od armiranoga betona. Godine 1894. crkva St-Jean de Montmartre prema gotičkom uzoru s *kosurom od armiranog betona*, arhitekt A. de Baudot. Godine 1901/04. projekt za Cité industrielle Tonyja Garniera s brojnim prijedlozima za građevine od armiranog betona.¹²⁰

Armirani beton pospješuje razvoj strukturalne arhitekture. Konstrukcija prožima građevine, suoblikujući njihovu pojavnost.¹²¹

Budući da beton može preuzeti samo malena vlačna naprezanja, u većinu konstruktivnih elemenata, u kojima se obično javljaju takva naprezanja, umeće se čelična armatura koja ih u potpunosti preuzima, a beton ostaje opterećen samo tlačnim naprezanjima, koja izvrsno podnosi. Da bi se proširilo područje primjene betona – koji se do polovice XIX. stoljeća upotrebljavao samo za stupove mostova, lučke strukture, cijevi i kanalizaciju – trebalo je pojačati vlačnu čvrstoću.¹²²

Od 1852. do 1892. uslijedili su brojni patenti za rješavanje tog problema. U najboljima od njih, u unutrašnjost kalupa, prije vezivanja betona, ubačena je čelična struktura. Tako je nastao armirani beton čija se tehnika proizvodnje do danas uglavnom nije promijenila. Bilo je to doista revolucionarno otkriće, jer je, kako bilježi Pier Luigi Nevi, oblikovanje kamena sada postalo moguće u bilo kojem obliku koji nadilazi prirodni, jer može podnijeti naprezanja.¹²³ Niski troškovi, fleksibilnost i otpornost bili su presudni za uspjeh te nove tehnike. U početku se armirani beton skrivao, prekrivao cjenjenijim materijalima ili pak jednostavnim materijalima poput glazure. Od pedesetih godina prošlog stoljeća počela se cijeniti njegova izvorna ljepota, pa se često ostavlja vidljiv u skladu sa suvremenim estetskim trendovima.

¹¹⁸ WERNER MÜLLER, GUNTHER VOGEL (bilj. 114), 507

¹¹⁹ ŽIVORAD RADOSAVLJEVIĆ, Armirani beton, (1977.), 3

¹²⁰ Beton. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=7337> 02. 06. 2016.

¹²¹ WERNER MÜLLER, GUNTHER VOGEL (bilj. 114), 507

¹²² MARCO BUSSAGLI, Tehnike, materijali i strukture, u: *Arhitektura*, (2006.), 84

¹²³ Ibid.

7.3. Stilska dubioza: secesija / moderna?¹²⁴

Da bismo mogli ocijeniti projekt i izvedenu zgradu Teatra Fenice, njegove stilske i konstruktivne karakteristike, urbani položaj i eventualne utjecaje, moramo se vratiti vremenu u kojem je nastao, razdoblju početka drugog desetljeća XX. stoljeća. Razdoblje je to posljednje faze secesije, zapravo prijelaza iz secesije u modernu arhitekturu. Geometrijski ornament kasne secesije u Wagnerovoj školi ponovno se uklapa u pojednostavljene klasicističke sheme. Taj je neoklasicizam pročišćen, ali još uvijek human u svojem mjerilu i osobito detalju, jer detalj i dekor još postoje i još se smatraju potrebnim. Träxler je, poput svojeg učitelja, za razliku od Loosa, umjereno a ne radikalno avangardan.

Jedna od dvojbi koja se nameće jest koji je projekt Teatra Fenice bio prvi. Za rješenje ovog pitanja moguća su dva pristupa. Promatramo li projekte prema kronologiji njihove prezentacije, trebali bismo zaključiti kako je projekt pročelja s dionice nastao kasnije, 1912. g., razradom prvog projekta iz 1911. godine. Ovu tezu potkrepljuje i činjenica da se raskošniji projekt javlja usporedno s formiranjem Dioničkog društva, dakle nakon osiguranja sredstava za financiranje izgradnje, što se onda logično može povezati i s većom mogućnošću da se izradi reprezentativnija zgrada.

Razmatramo li pak cijelu situaciju u širem kontekstu, onom koji prelazi granice grada, a vezan je uz kretanja u umjetnosti i arhitekturi onoga doba, nameće se suprotan zaključak, tj. da je projekt Teatra Fenice prikazan na dionici iz 1912. g. vjerojatno raniji, odnosno prvi. On pripada secesiji, ali i on njenoj kasnoj fazi jer Träxler s prvom, vegetabilnom-zoomorfnom inačicom, zapravo i nema nikakva doticaja. Njegovo je školovanje i rad proteklo, naime, kada je prva faza secesije u Beču završena. Ovaj prvi projekt vrlo je „bečki“, izvanprostoran i univerzalan i posjeduje reprezentativnost i avangardnost *kuće za veliki grad*, svježinu djela autora koji je u Rijeci, ali još razmišlja i projektira kao da je u prijestolnici. Možda se takvim čini više danas nego tada, upravo zbog činjenice da Rijeka taj razvoj nije nikada dosegla, premda je u ono doba projekcija *Nove Rijeke* kao sredozemne metropole bila je još sasvim planirana i realna.

Stilski dakle, Teatro Fenice pripada prijelazu iz secesije u modernu: ima elemenata kasne secesije, protoracionalizma, neoklasicizma, pa čak i futurizma i metafizičke umjetnosti.¹²⁵ Na

¹²⁴ NANA PALINIĆ, Značenje, u: *Riječka kazališta*, (2016.), 333-335

¹²⁵ Ugođaj samoće, tišine, iluzije, sna, zagonetke, odvojenosti od ostalog svijeta mogao je nastati spontano, samim neobičnim položajem kazališta, između bloka kuća i pruge. Kako navodi sam De Chirico, „neke su zgrade, već po svojoj funkciji, predodređene da budu metafizičke“. Krivu upotrebu izraza „metafizički“, koju uvodi De Chirico nazivajući tako svoje slikarstvo, kasnije su ipak prihvatili kritičari i povjesničari umjetnosti.

njemu se miješaju razni utjecaji. Pročelja su gotovo potpuno različita. Dok je razlika između glavnog i stražnjeg pročelja kod ovakvih zgrada uobičajena, neobično je da su bočna, obično ista, ali zrcalna, također različita. (SLIKA 49 i SLIKA 50) Razlozi za to leže u tome što je izvedeno kazalište samo polovica većeg sklopa, ali i u činjenici da je funkcija bila bitnija od estetike i da je u velikoj mjeri uvjetovala vanjski izgled, koji se samo do neke mjere mogao uskladiti s onim suprotnog pročelja. Glavno istočno pročelje bogato je, raščlanjeno, rastvoreno velikim staklenim otvorima, naglašeno vertikalno povezanim prozorima kao i bočnim stubišnim tornjevima. (SLIKA 51) Rezultat je i nastojanja arhitekata da uvećaju relativno mali prostor ulaznog vestibula potpunim otvaranjem pročelnog zida i unošenjem što veće količine svjetla u unutarnji prostor. Ono nasuprotno – zapadno, sasvim je drugačije – izvedeno gotovo bez otvora, minimalno raščlanjeno, postavljeno kao kulisa na ovaj golemi korpus, suspregnutog izraza, ispunjava sve kanone metafizičke estetike koja će svoju literarnu proklamaciju doživjeti tek nekoliko godina kasnije. (SLIKA 52 i SLIKA 53)

Za *Teatro Fenice* novost je koncept po mnogočemu iznimnog kulturnog centra koji je uključivao kazalište, varijete, kazino s koncertnom dvoranom i društvenim prostorijama te stambene sadržaje.¹²⁶

Ekonomičnost i praktičnost bili su osnovni postulati ove *industrije zabave* te su zbog velikog kapaciteta dvorane žrtvovani ulazni vestibul i pozornica, koja nema veliku dubinu niti ima bočne i stražnju pozornicu. Ove nedostatke nadoknađuje, međutim, sama dvorana. (SLIKA 54) Ona se bitno razlikuje od dotadašnjih rješenja. Umjesto tradicionalnog talijanskog tipa sačastog gledališta s ložama ostvarene su velike galerije amfiteatralno položenih sjedala u tri niza – parteru, balkonu i galeriji. Lože nisu potpuno uklonjene, ali su svedene na uske bočne strane s lijeve i desne strane pozornice.

Uz navedene estetske i konceptualne vrijednosti, za pravu valorizaciju zgrade prije svega bitna je njena konstrukcija. Armirani beton već se krajem XX. stoljeća primjenjuje u Rijeci, najprije u stropovima, a od 1906. g. i za kompletnu konstrukciju. Većina je primjena bila vezana uz industrijsku arhitekturu, ali se nakon dobrih iskustava na ovakvim zgradama, sve više počinje s upotrebom u zgradama drugih namjena. Armirani beton primjenjivao se i u Wagnerovoj školi, a neposredno prije projektiranja i gradnje Teatra Fenice realizirana su i prva kazališta u ovoj

¹²⁶ Ovaj koncept ima određenih dodirnih točaka s kazalištima ranijih razdoblja – primjerice *Adamićevim*, čije su dvije donje etaže bile namijenjene plesnoj dvorani, lokalima i stanovima a gornje kazalištu i još nekim društvenim sadržajima.

konstrukciji. Također Wagnerov učenik, Istvan Benko Medgyaszay 1908. g. realizira kazalište u Veszpremu, a godinu dana kasnije kazalište u Sopronu.

Oprilike u isto doba kada nastaje *Teatro Fenice* nastaju još dva kazališta – *Théâtre des Champs-Élysées* u Parizu, Augusta Perreta, te, prema još nepotvrđenim podacima, kazalište nepoznatog autora u Kaposvaru.¹²⁷ *Teatro Fenice* prvo je armiranobetonsko kazalište na teritoriju Hrvatske (kao i bivše države) a jedno je i od prvih armiranobetonskih kazališta Europe, izuzetno važno i s obzirom na činjenicu da su kazališta u Veszpremu i Sopronu manjih dimenzija i raspona i kod kojih je primjena nove konstrukcije bila nešto jednostavnija.

Dakle, zgrada Teatra Fenice osim toga jedino je realizirano kazalište ovog razdoblja u Hrvatskoj. Postojali su još samo projektni za splitsko kazalište iz 1904. g. i osječko kazalište iz 1909. godine.¹²⁸ Uz to, ovo je jedina zgrada na našem teritoriju s dva kazališta u jednom. To je po kapacitetu najveće kazalište u nas i u ovom dijelu Europe, s 1450 sjedećih te ukupno 2150 sjedećih i stajaćih mjesta. Ubrojimo li tome i varijete s oko 500 sjedećih mjesta, ukupan broj mjesta penje se na 2650.¹²⁹ Kao kuriozitet čini se podatak da je Rijeka, nakon što je dobila Fenice, imala ukupno mjesta u kazalištima i kinima više nego svi ostali gradovi Hrvatske zajedno.

Armiranobetonska konstrukcija, kao možda najvažniji element valorizacije, rađena po patentu G. A. Wayssa, ne predstavlja primjenu već provjerenih sustava, već realizaciju jedinstvena složena zadatka za arhitekta, konstruktore i graditelje, budući da do tada nije bilo realiziranih kazališnih zgrada te veličine i te konstrukcije.

7.4. Pitanje autorstva¹³⁰

Premda je o Teatru Fenice do sada napisano više znanstvenih i stručnih radova, pitanje autora i autorstva nad projektom nije potpuno razjašnjeno. Kao što je već ranije spomenuto, Theodor Träxler i Eugenio Celligoi su oboje doprinijeli u projektiranju Teatra Fenice. Međutim, dvojba koja postoji vezana je uz to je li riječ o djelu dvojice autora ili pak djelu Träxlera koje je Celligoi

¹²⁷ MORAVANZSKY, Akos: „Otto Wagner und die ungarische Architektur der Jahrhundertwende“, *Steine sprechen*, br. 76. Wien, god. XXIII/2, svibanj 1984., str. 12-20.; Podatak o kazalištu Kaposvara prof. Palinić je dobila posredstvom dr. Sandora Boszea, ravnatelja Županijskog arhiva Kaposvar. Nacrtna dokumentacija nije sačuvana pa nije poznat autor, a kako geneza zgrade nije istraživana možemo iste podatke za sada uzeti s rezervom.

¹²⁸ NANA PALINIĆ (bilj. 122), 340

¹²⁹ Za usporedbu, HNK Ivana pl. Zajca ima danas (bez stajaćih mjesta) oko 675 mjesta.

¹³⁰ NANA PALINIĆ (bilj. 36), 331-332

kao vlasnik projektne kuće samo potpisao. Osim toga, prvi projekt rađen je u firmi Eugenijeva oca Vjenceslava te je potrebno razmotriti i njegov mogući utjecaj.¹³¹

Premda školovan kao historicist, rano prihvaća secesiju, te su već na projektima koji nastaju početkom XX. st.: Kući *Celligoi* (križanje Pomerija i Ulice Slaviše Vajnera Čiče) izvedenoj 1902. g. i *Crvenoj kući* (*Casa Rossa* u luci Baross) iz 1903. prisutni elementi secesije: kovanoželjezne balkonske ograde, parapeti prozora, premda obje pripadaju monumentalnom historicizmu. On nije nikada u potpunosti napustio stil u čijem se duhu školovao, ali to ne umanjuje značenje njegova djela. Razvio je vlastit prepoznatljiv arhitektonski izraz autora kod kojeg je u jednakoj mjeri prisutan i arhitekt i graditelj. Svojim je školovanjem nedvojbeno primio nešto od germanskog racionalnog duha, ali je sigurno da je riječ i o njegovoj osobnoj sklonosti.

Za dobivanje graditeljskih poslova T. Träxlera i E. Celligoija, zacijelo je bio presudan društveni položaj i politički utjecaj oca Vjenceslava, koji se po zatvaranju vlastita poduzeća svestranije politički angažira. Bio je potpredsjednik gradske skupštine i predsjednik Gradske štedionice, član Odbora za gradnju novog benediktinskog samostana i jedan od glavnih dioničara S.A. Teatro Fenice.¹³²

Kada usporedimo projekte Teatra Fenice, osobito prvi iz 1911. g. kao i pročelje kazališta na dionici iz 1912. g. s Träxlerovim studentskim radovima, uočljiva je velika sličnost. Jasno je da ih je radila ista ruka te sa gotovo stopostotnom sigurnošću možemo zaključiti da je autor ovih idejnih projekata bio samo Träxler. Potvrdu za to daje nam i činjenica što je na projektu samo njegov potpis. Ukoliko bi autori bili i Eugenio ili Vjenceslav Celligoi, oni bi zasigurno bili i potpisani, jer su imali potrebna ovlaštenja i bili vlasnici ureda. Da je Träxler jedini autor idejnog projekta stoga je logičan zaključak.

Druga je situacija, međutim, s glavnim, izvedbenim projektom i samom izvedenom zgradom. U vrijeme kada je promijenjen idejni projekt i tijekom gradnje zgrade, Eugenio Celligoi i Theodor Träxler su u partnerskom odnosu, i to u takvom u kojem dominira Celligoi, što je

¹³¹ Vjenceslav Bonaventura Celligoi rođen je u Dobroti kod Kotora 1851. godine. Završio je studij građevinarstva na politehnici u Grazu 1873. g., radeći najprije u Splitu, a 1884. g. se, zajedno sa suprugom Anom Schegulom i djecom, preselio u Rijeku, gdje je primio mađarsko državljanstvo. Udružuje se s arhitektom Giuseppeom Leardom i osniva zajedničko poduzeće koje izvodi više javnih zgrada: Željeznički kolodvor i stambene zgrade za činovnike željeznice (1891.), Mađarsku gimnaziju (1897.), sirotište Marija (1902.), lučka skladišta 6 (1894.), 13 (1897.) i 19 (1909.). Projektirao je niz stambenih zgrada – velikih blokova, privatnih najamnih zgrada, vila i obiteljskih kuća, lučka skladišta 6 i 13, Veslački paviljon na lukobranu (1910.), te, zajedno s Luigijem Bescocom i Luigijem Luppisom, Gradsko kupalište Quarnero.

¹³² VIŠE AUTORA, „Celligoi, Venceslao; Celligoi, Eugenio; Träxler, Theodor“, *Arhitektura secesije u Rijeci*, (1997.-1998.), 522 – 524.

vjerojatno rezultat uloženog obiteljskog kapitala, odnosno naslijeđenog obiteljskog poduzeća. Rađene su i promjene takvog tipa – praktičnog, izvedbenog, kod kojih je Eugenio vjerojatno imao više iskustva s terena od Traxlera, za kojeg ne znamo koliko je izvedbi imao prije dolaska u Rijeku i da li ih je uopće imao. Sigurno je i otac Vjenceslav sudjelovao kao stručna potpora mladim projektantima. Promjene, koje su, dakle, nastale između idejnog projekta i izvedene zgrade vjerojatno su rezultat prilagodbe na riječku realnost i mogućnosti.

8. EUROPSKA KAZALIŠTA IZ TOGA DOBA; USPOREDBA S TEATRO FENICE

8.1. August Perret - kazalište Champs-Élysées

Auguste Perret (12. veljače 1874. – 25. veljače 1954.) rođen je u Ixellesu u Belgiji. Bio je brat arhitekta Gustavea Perreta.¹³³ (SLIKA 55)

Perret je radio na novom tumačenju neoklasicističkog stila. Nastavio je tradiciju racionalizma 19. stoljeća nakon Viollet-le-Duc. No ono po čemu ga pamte svi iz arhitektonskog kruga jest da je svjetski predvodnik i specijalist u gradnji armiranim betonom, što najbolje pokazuje primjer kazališta Champs-Élysées u Parizu iz 1913. godine.¹³⁴ (SLIKA 56)

Osim po svojim otkrićima i ostvarenjima iz područja arhitekture Perret je bio značajan i po tome što je zajedno s Florence Meyer Blumenthal dodjeljivao Prix Blumenthal, stipendiju koja se dodjeljivala između 1919. i 1954. g. mladim francuskim slikarima, kiparima, dekoraterima, graverima, piscima i glazbenicima. Od 1940. godine Perret je podučavao na École des Beaux-Arts. Osvojio je Kraljevsku zlatnu medalju 1948. i AIA zlatnu medalju 1952. godine.¹³⁵

¹³³ Archinform. Auguste Perret. 1994. URL: <https://eng.archinform.net/arch/719.htm> (03. 06. 2016.)

¹³⁴ U kontekstu armiranog betona, UNESCO je 2005. godine upisao središte grada Le Havrea na popis mjesta svjetske baštine u Europi, u čast "inovativne uporabe potencijala betona." Sa svojih 133 hektara, prema UNESCO-u, on predstavlja „izuzetan primjer arhitekture i urbanizma nakon rata” te je jedan od rijetkih suvremenih mjesta svjetske baštine u Europi. Od 1945. do 1954. gd. Auguste Perret bio je glavni urbanist zaslužan za obnovu Le Havrea. Za izgradnju se koristio pijeskom i opekam iz ruševina grada koji je stradao u Drugom svjetskom ratu, koji su bili odvajani po boji. S timom od 60 arhitekata dizajnirao je bulevare i osovinu dugih ulica s redom kuća od betona s jasnim i jednostavnim ukrasima i nizom kolonada. Od građevina se ističu 107 m visok oktogonalni toranj Crkve sv. Josipa (*Eglise Saint-Joseph du Havre*, 1951.) koji izgleda poput svjetionika, dok njegovih 12 700 šarenih vitraja osvjetljava unutrašnjost crkve. (preuzeto s: <http://whc.unesco.org/en/list/1181>)

¹³⁵ Archinform (bilj. 133)

Kada govorimo o kazalištu, Champs-Élysées otvoreno je 2. travnja 1913. godine. Uz arhitekta Perreta njegov osnivač je novinar i posrednik Gabriel Astruc, kako bi pružio prikladno mjesto za izvođenje suvremene glazbe, plesa i opere, nasuprot tradicionalnim i konzervativnijim institucijama kao što je pariška Opera.¹³⁶

Kazalište prikazuje jedno od boljih primjera Art Decoa u gradu. Zgrada je bila značajna kao jedan od ranijih primjera konstrukcije od armiranog betona (gradska znamenitost) gradskih znamenitosti te je, u to vrijeme, bio šokantno običan.¹³⁷

Međutim, prvotni projekt Gabriela Astruca predvidio je gradnju Filharmonijske palače, koja bi sadržavala tri pozornice različitih dimenzija te bi bila smještena na Rond-Point des Champs-Élysées.¹³⁸ Krajem 1908. godine projekt je odbijen pa je Gabriel Astruc predložio novo mjesto kod Avenije Montaigne na mjestu gdje je kazalište Champs-Élysées niknulo 1913. godine. Zgrada je iznimna po tome što ju je dizajniralo više umjetnika: arhitekt Henry Van de Velde, Auguste Perret, slikar i kipar Antoine Bourdelle, slikar Maurice Denis te brusač kristala Rene Lalique kao i mnogi drugi.¹³⁹ Bila je to prva gradnja u kojoj se koristio isključivo armirani beton. Međutim, betonska konstrukcija zgrade nije bila samo stilistički izbor već su podzemni uvjeti i blizina rijeke Seine učinili armirani beton nužnim.¹⁴⁰

Što se tiče trenutne funkcije kazališta, ono prikazuje oko tri produkcije opere na pozornici godišnje, većinom barokne ili komorne izvedbe prikladne za skromnu veličinu njegove pozornice i prostora za orkestar. (SLIKA 57 i 58) Kao dodatak u kazalištu se također odvija važna koncertna sezona. Ono udomljuje dva orkestra: *Orchestre National de France* i *Orchestre Lamoureux*, kao i francuski ogranak Bečke filharmonije. Filharmonijski orkestar Radio Francuske i Pariški ansambl orkestar izvode većinu svojih koncerata ovdje također, uzplesnu i komornu glazbu te recitatorske i popularne izvedbe.¹⁴¹

¹³⁶ Archinform. Théâtre des Champs-Élysées. 1994. URL: <https://eng.archinform.net/projekte/5392.htm> (03.06. 2016.)

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Theatre des Champs-Elysees. A little history at the Théâtre des Champs-Elysées. URL: <http://www.theatrechampselysees.fr/en/the-theater/historical-chronicle> (03. 06. 2016.)

¹³⁹ Iako je Henry van de Velde bio prvotni arhitekt, dao je ostavku jer mu je bilo jasno da su izvođači, braća Perret, imali više razumijevanja za projekt od njega. Braća nisu bili ovlašteni arhitekti te im je drugi dizajner, Roger Bouvard potpisivao njihove nacрте.

¹⁴⁰ Theatre des Champs-Elysees (bilj. 138)

¹⁴¹ Ibid.

Iako je kazalište u privatnom vlasništvu, podupire ga *Caisse des Dépôts et Consignations*, u čijem je vlasništvu od 1970. godine. On je izveo i potpunu renovaciju zgrade 1985. godine, uključujući Koncertnu dvoranu i *Comédie* i izgradnju panoramskog restorana, „Maison Blanche“ na krovu kazališta.

Kazalište zasigurno predstavlja biser francuske arhitekture; 1957. godine postalo je jedno od prvih modernih građevina koje se našlo u registru *Monuments Historiques* (povijesnih spomenika).¹⁴²

8.2. Istvan (Benko) Medgyaszay – kazalište u Veszpremu

Istvan Medgyaszay (Budimpešta, 23. kolovoza 1877. – Budimpešta, 29. travnja 1959.) bio je mađarski arhitekt i pisac. (SLIKA 59) Jedan je od prvih koji su primijenili mađarske narodne idiome, posebice iz Transilvanije, i povezo ih je s utjecajima od Dalekog istoka do organske arhitekture.¹⁴³

Medgyaszay je studirao na bečkoj Akademiji lijepih umjetnosti te na Akademiji u Budimpešti. Pobijedio je na natječaju za dizajn državnog panteona 1903. godine i diplomirao naredne godine.¹⁴⁴ Nakon daljnjih studija u inozemstvu vratio se kući i započeo rad na spajanju tehnologije armiranog betona s elementima narodnog dizajna. Putovao je i na sjever Afrike i do Indije kako bi proučavao tamošnju arhitekturu.

Medgyaszay je imao uspješnu akademsku arhitektonsku karijeru i bio je visoko cijenjen sve dok komunisti nisu preuzeli vlast u kasnijim 1940-ima, kada je bio kritiziran zbog svog apolitičkog ili takozvanog formalističkog pristupa umjetnosti. Prestao je s radom 1959. godine te preminuo 3 tjedna kasnije.¹⁴⁵

Smatra se da je prvo kazalište u Europi od armiranog betona izgrađeno upravo u Veszpremu (grad koji je smješten 15 km sjeverno od jezera Balaton u Mađarskoj).¹⁴⁶ (SLIKA 60) Tada tridesetogodišnji arhitekt Medgyaszay, jedva znan u to vrijeme u Mađarskoj, dobio je posao

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Istvan Medgyaszay. 2016. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/István_Medgyaszay (03. 06. 2016.)

¹⁴⁴ Family memorial of the architect Medgyaszay. Istvan Medgyaszay. URL: http://www.musicart.hu/agoston/medgyaszay/index_en.htm (03. 06. 2016.)

¹⁴⁵ Istvan Medgyaszay (bilj. 143)

¹⁴⁶ History. Petőfi Theatre in Veszprém. 2016. URL: <http://www.theatre-architecture.eu/en/db/?theatreId=195> (03. 06. 2016.)

1907. godine. Povjerenje je stekao od predstavnika parlamenta u Veszpremu, dr. Ferenc Ovariya, koji je bio entuzijastični promicatelj izgradnje kazališta u gradu. Povjerenici su htjeli zgradu u kojoj će se moći održavati kazališne predstave, ali i koncerte, balove te gradske skupštine. S druge strane, novo se kazalište moralo otvoriti prema Biskupovu vrtu (Püspökkert), popularnom parku u centru grada opremljenim s paviljonima i punog mnoštvom raznobojnog cvijeća.¹⁴⁷ Stoga je moderni, višenamjenski kulturni kompleks koji bi pružio prostor za društveni život grada i – u međuvremenu – započeo novu gradsku urbanističku jedinicu smještenu u blizini povijesne gradske jezgre kao samostojeći kompleks zamišljen u gradskom vijeću. Medgyaszay je postavio da glavni ulaz kazališta gleda prema glavnoj ulici, dok je stvarni ulaz bio onaj prema Biskupskom vrtu.¹⁴⁸

Ulazeći u kazalište kroz park, posjetitelj se nađe u velikom unutarnjem otvorenom prostoru od 300 m² koje je u funkciji foajea.¹⁴⁹ To je mjesto u kojem Medgyaszay na najjasniji način prikazuje čuda armiranog betona: glatki stupovi s minimalnim dnima drže strop iznimno sa elementima širokog raspona izrađenima od betona, koji su ostavljeni goli bez ukrasne površine. Jedini ukras je bio poseban sustav osvjetljenja, Medgyaszayev vlastiti izum koji je kasnije patentirao, a koji se sastoji od volfram-žarulja koje vise na tankim nitima sa stropa i postavljene su u ritmičnom obrascu, odajući dojam kako se radi o veoma nježnom mjestu. Omjeri pozornice se slažu sa tadašnjim potrebama: njena dužina je bila 20 m, a širina 16 m. Auditorij se mogao koristiti i kao plesna dvorana. Maksimalni kapacitet auditorija koji je korišten kao kazalište je bio 1000: 448 sjedećih, 430 u pregradama, 52 u ložama i 120 u galeriji, uz 500 dodatnih stajaćih mjesta.¹⁵⁰ Oblikovanje loža se također odmiče od uobičajene tipologije. Medgyaszay i ovdje u potpunosti upotrebljava mogućnosti armiranog betona, gradeći niz loža koje nisu trebale biti poduprte odozdo, stoga se prostor ispod loža također mogao iskoristiti.

Ventilacija kazališta je isto tako bila veoma efikasna i svojevrsni novitet: Medgyaszay je dizajnirao središnji sustav grijanja i provjetravanja koji je kružio kroz ukrašene otvore na stropu i u podu, s mogućnošću selektivnog određivanja temperature u svakoj pojedinačnoj sobi. Drugim riječima, grijanje se odvija centralnim zračnim hlađenjem s mogućnostima regulacije za pojedinačne sobe. Zbog toga se prozori ne mogu otvarati, jer su prozorske konstrukcije od

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ Po naredbi je najvažnijim označen izravan pristup od predvorja auditorija do restorana na razini ulice, ali se morao osigurati i izravan pristup od predvorja do vrta. Kao rješenje, Medgyaszay je postavio predvorje ispod auditorija.

¹⁴⁹ History (bilj. 146)

¹⁵⁰ Ibid.

šipki armiranog betona sa zalijepljenim staklom, što čini još jedan njegov novi patent, uz spomenuti sustav osvjetljenja.

Kazalište u Veszpremu dočekalo je svoje otvorenje 17. rujna 1908. godine s predstavom „Baka“ Gergelya Csikya.¹⁵¹

Uz renovacije 1953. te u razmaku između 1982. i 1984. godine danas kazalište pokazuje potpuno drukčiju sliku od one u vrijeme njegova nastanka. To uključuje temeljito izmijenjeno ozračje interijera koje je posebice upadljivo, s „modernim“ svjetiljkama, tkaninama i prekriveno ukrasnom keramikom na gotovo svoj zidnoj površini interijera, što je u suprotnosti s originalnim Medgyaszayevim konceptom.¹⁵²

Upravo na ovom kompleksnom, arhitektonskom zadatku Medgyaszay je razmišljao o povezivanju tehnoloških mogućnosti armiranog betona s mađarskom tradicijom narodne arhitekture i Art Decoa. On je već bio upoznat sa svojstvima i arhitektonskim mogućnostima novog materijala, tj. armiranog betona u pariškom studiju Francois Hennebiquea, baš u vrijeme dobivanja posla za gradnju kazališta u Veszpremu što se pokazalo kao izvrsna prilika za pokazivanje svojeg umijeća.

8.3. Istvan (Benko) Medgyaszay – kazalište u Sopronu

Već smo u prethodnom poglavlju iznijeli biografske podatke o arhitektu Medgyaszayju, stoga nam vrijedi spomenuti tek nekoliko činjenica o njegovom drugom ostvarenom kazalištu od armirano-betonske konstrukcije. S obzirom na to da nema na raspolaganju mnogo toga o samom kazalištu i njegovoj arhitekturi i izvedbi, možemo reći da stalna kazališna scena u Sopronu postoji od 1730-ih godina te da je drugo stalno mađarsko kazalište izgrađeno upravo ovdje 1769. godine.¹⁵³

¹⁵¹ Ibid.

¹⁵² Kazalište, nazvano prvotno 'Nacionalno kazalište u Veszpremu' i kasnije 'Gradsko kazalište', preimenovano je po Sandoru Petofiju 1922. godine. Slavni mađarski pjesnik proveo je 2 dana u Veszpremu sa svojom ženom tijekom revolucionarnog mjeseca ožujka 1848. godine prisustvujući na nekoliko kazališnih predstava. 1961. godine grad je osnovao vlastitu kazališnu tvrtku koja je započela s radom pod imenom 'Veszpremsko općinsko kazalište Petofi' pod vodstvom Alberta Szilagya.

¹⁵³ Petőfi Theatre of Sopron. 1995. – 2012. URL:

http://www.budapest.com/cities_in_hungary/sopron/culture/petofi_theatre_of_sopron.en.html (03. 06. 2016.)

Tada je glavni jezik u Sopronu bio većinom njemački, a kazalište je zapošljavalo intendante i glumce iz Beča.¹⁵⁴

1830-ih godina gradski su suci odlučili izdati natječaj za novu kazališnu zgradu. Pobijedio je austrijski arhitekt Franz Lössl, koji je projektirao skladnu klasicističku zgradu, čija je gradnja bila dovršena 1842. godine.¹⁵⁵ Ovaj datum je značio početak doba stalnih kazališnih firmi. Od 1905. godine nadalje šestomjesečna je sezona bila posvećena mađarskim izvedbama. Četiri godine kasnije kazalište je renovirano i modernizirano. U to vrijeme fasada zgrade bila je ukrašena u Art Nouveau stilu s elementima tradicije, što vrijedi i za strukturu interijera kao i za inženjering, dok su akustika i osvjetljenje bili u potpunosti aerodinamični.¹⁵⁶ Za tu je renovaciju zaslužan Medgyaszay, koji je postavio temelje i nove principe u umjetničkoj eksploataciji armiranog betona, novog građevnog materijala budućnosti. Projekt kazališta u Sopronu iz 1909. godine je vrlo slično onome u Veszpremu.¹⁵⁷ (SLIKA 61) Tijekom komunističke ere kazalište je, naravno, bilo nacionalizirano, što je dovelo do povijesnog razdoblja bez događaja. Konačno, 1991. godine kazalište je postalo neovisno te je ponovno renovirano.

Kazalište je doživjelo svoj *revival* 1992. godine te se otad u njemu održavaju nastupi. Godišnje se održava šest do osam premijera na glavnoj pozornici u kazalištu Petőfi, uključujući nastupe u popularnim, glazbenim i dramskim žanrovima.

¹⁵⁴ Sopron je grad u Mađarskoj, smješten na granici s Austrijom, blizu Nežiderskog jezera.

¹⁵⁵ Petőfi Theatre of Sopron (bilj. 153)

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Family memoriam of the architect Medgyaszay (bilj. 144)

9. POKUŠAJI OBNOVE TEATRA FENICE (1990. – 2012.)

Krajem 1990. godine gradska vlada financirala je izradu Elaborata obnove zgrade Teatra Fenice, u što je bilo uključeno povijesno istraživanje, te *sondiranja* (ispitivanje tla slanjem određene vrste podražaja, kako bi se dobila povratna informacija o njegovim svojstvima) na samoj zgradi, kako bi se rekonstruirao izvorni izgled objekta, izrada arhitektonskog snimka pročelja i krovnih ploha, te prijedlog arhitektonskog pročelja. Elaborat je za tu priliku izradila oformljena Istraživačka grupa Teatro Fenice, koju su sačinjavali: arh. Nana Jerčinović (kasnije Palinić), arh. Milko Volarić, ing. građevinarstva Milica Vezmar i prof. Nenad Labus, kao i brojni suradnici i konzultanti.

„Arhitektonskim rješenjem nastojalo se valorizirati izvoran izgled objekta iz 1914. g., dakle izvorno izvedeno stanje.

(...) Arhitektonskim rješenjem maksimalno je poštovana izvorna konstrukcija, svi detalji dekoracije, koloristička obrada...odluka o valorizaciji izvornog izvedenog stanja odredila je i budući izgled unutrašnjosti, rekonstrukciju svih onih elemenata uklonjenih adaptacijama, te uvođenje suvremenijih i funkcionalnijih tehničkih sustava – na samoj pozornici i prostoru orkestra, dakle, intervencije koje ne bi narušavale umjetničke ili tehničke kvalitete objekta.”¹⁵⁸

Uz valorizaciju izvornog izgleda objekta iz 1914., predviđeno je i vraćanje kazališne i kinematografske funkcije, uz uvođenje suvremenijih i funkcionalnijih tehničkih sustava te intervencije koje ne bi narušavale umjetničke ili tehničke kvalitete objekta. Premda zgrada posjeduje možda i najkompletniju restauratorsku dokumentaciju u gradu, do njene realizacije nije došlo, a razlozi za to su višestruki. Navodi se kako je vrlo komplicirana shema financiranja projekta uvjetovana ugovorom između korisnika zgrade i zakupca restorana „Opera“, nedefinirani vlasnički odnosi na relaciji grad – korisnik. Također, nedefinirana shema financiranja obnove objekata spomeničke baštine, te na kraju početak Domovinskog rata doveli su do odgađanja realizacije „za neka bolja vremena“. No stvari su se počele munjevitom brzinom pokretati 15 godina kasnije.

¹⁵⁸NANA PALINIĆ, Projekt obnove i zaštite – Pročelja i krovne plohe, u: *Teatro Fenice u Rijeci*, (1997.), 388

9.1. Kupnja Teatra Fenice

Dakle, 2005. godine tvrtka „Rijekatekstil-domus d.d.“ kupuje Rijekakino d.o.o. od Zagrebačkih kinematografa.¹⁵⁹ (SLIKA 62)

Prisjetimo se, Teatro Fenice je uz kazališne predstave pokretalo i kinematografske projekcije te se u sklopu spomenutog Rijekakina uz kino Garibaldi (današnji drogerijski lanac), kino Kvarner (danas Art kino Croatia) nalazilo i Teatro Fenice. Tu se počeo nazirati optimističan stav oko obnove zgrade, jer je Grad Rijeka odlučila planirati sufinanciranje obnove pročelja Teatra Fenice. Inače, cjelokupni trošak sanacije Teatra iznosi otprilike 5,2 milijuna kuna.¹⁶⁰

Iako je bio potpisan Ugovor o suradnji između Rijekakina i Grada, pri čemu je Gradu dano u zakup održavanje kazališnog *off* programa i program Art kina, nije se ništa realiziralo od spomenutog Ugovora o obnovi pročelja. Unatoč propalom planu, Rijekakino je ponudilo novo rješenje te prijavljuje obnovu Teatra Fenice za program javnih potreba u kulturi Grada Rijeke 2010. godine (program sanacije i obnove krova i pročelja građevine).¹⁶¹ (SLIKA 63, 64 i 65)

Očekivanja od strane Grada, Ministarstva kulture i Primorsko-goranske županije ipak su bila prevelika, s obzirom da je iz sredstava spomeničke rente Grada bilo osigurano tek milijun kuna, što nije bilo dovoljno za obnovu. U travnju iste godine, Teatro Fenice je zatvoren i van funkcije iz sigurnosnih razloga, jer je postojala i još uvijek postoji opasnost da zbog natopljenog izolacijskog sloja, oštećenja stropa i prokišnjavanja krova, dio krovništva padne na tlo. (SLIKA 66, 67, 68)

9.2. Neuspjeli pokušaji sanacije i zamjene

Teatro Fenice je 2011. godine dobilo jedinstvenu šansu da njegova sanacija bude financirana sredstvima Europske unije. Za takav poduhvat, preduvjet je bio da ustanova bude u vlasništvu lokalne samouprave, dakle ne u rukama Rijekakina, čiji vlasnik je Mirko Pavičić. Međutim, plan sanacije je opet naišao na kamen spoticanja, jer je Grad odbio tu ponudu preuzimanja Teatra uz izliku da nemaju osiguranih sredstava u proračunu i da jedino može pomoći sanaciju Teatra kroz spomeničku rentu.¹⁶² (SLIKA 69)

¹⁵⁹ Biljana Savić, Ljiljana Hlača. *EU želi dati sredstva za obnovu Teatra Fenice*, 30. 11. 2011. URL: <http://www.novolist.hr/Vijesti/Rijeka/EU-zeli-dati-sredstva-za-obnovu-Teatra-Fenice> (15. 05. 2015.)

¹⁶⁰ Iva Vlašimsky. *Zaboravljeni Teatro Fenice dobiva samo novi krov*. 05. 03. 2011. URL: <http://www.novolist.hr/Vijesti/Rijeka/Zaboravljeni-Teatro-Fenice-dobiva-samo-novi-krov> (14. 05. 2015.)

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Biljana Savić, Ljiljana Hlača (bilj. 159)

No, 2012. godine Mirko Pavičić (vlasnik Rijekatekstil-domusa) i Dragan Rukavina (direktor Rijekakina) nude Gradu zamjenu nekretnina; zamjena Teatra Fenice za atraktivne gradske prostore u središtu grada. Međutim, ne dobivaju pozitivan odgovor od gradonačelnika Vojka Obersnela na tu ideju:

„Zainteresirani smo da postanemo vlasnici Teatra Fenice jer je riječ o izuzetno kvalitetnom objektu za kulturne i druge aktivnosti... Procjena je da je vrijednost objekta oko sedam milijuna eura... Vlasnici su spustili cijenu, nude mogućnost zamjene nekretnina, ali za nas je taj iznos previsok. Niti možemo to prihvatiti u financijskom smislu, niti možemo mijenjati nekretnine jer bi ostali bez vrijednih nekretnina na Korzu.”¹⁶³

Rijekakino svjesno je da u vlasništvu ima izuzetno vrijedno zdanje za koje u Gradu postoji veliki interes, ali na žalost ne i dovoljno novca u proračunu. Rukavina (Rijekakino) je čak tražio financijsku pomoć Ministarstva kulture za održavanje, no odgovorili su da je recesija i da nema novca.¹⁶⁴

¹⁶³ Damir Cupać. *Odbijena ponuda Rijekakina: 5,1 milijun eura za Teatro Fenice je previsoka cijena*. 12. 07. 2012. URL: http://www.novolist.hr/layout/set/print/Vijesti/Rijeka/Odbijena-ponuda-Rijekakina-5-1-milijun-eura-za-Teatro-Fenice-je-previsoka-cijena?meta_refresh=true (20. 08. 2013.)

¹⁶⁴ Teatro Fenice se od 19. veljače 2003. godine nalazi na listi zaštićenih kulturnih dobara od strane Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

10. NACRT STRATEGIJE KULTURNOG RAZVITKA GRADA RIJEKE (2014. – 2020.)

10.1. Spas Teatra Fenice?

Nakon odbijene ponude Rijekakina da proda Teatro Fenice Gradu za vrtoglavih 5 milijuna kuna, trebalo je pričekati 2013. godinu kada izlazi Nacrt prijedloga Strategije razvoja Grada Rijeke za razdoblje od 2014. do 2020. godine.¹⁶⁵ U prioritetnom kulturnom projektu Grada Rijeke je između ostalih projekata, uvrštena i zgrada Teatra Fenice, kojoj se pridaje funkcija „izvedbena i koncertna dvorana te kongresni centar“. Nadalje, u izvratku teksta iz Nacrta stoji sljedeće:

„Teatro Fenice je možda najznačajnija građevina riječke kulture, arhitektonsko čudo za svoje vrijeme, zgrada koja je u biti najveće kazalište na području Hrvatske ali i bivše države. Njen je potencijal kao dvorane za izvedbene umjetnosti ali i kongresne i druge javne sadržaje, enorman. Bez obzira što vlasnički odnosi ovoga trenutka ne daju Gradu Rijeci izravnu mogućnost upravljanja nad budućnošću zgrade, namjera je da se pronade način njene obnove i stavljanja u pogon.“¹⁶⁶

Smještaj Teatra Fenice unutar Nacrta kulturnih strategija Grada, dobra je vijest za sve ljubitelje riječke arhitekture, budući da se nakon dugog vremena ovaj objekt pojavljuje u kontekstu nekog konkretnog stavljanja u funkciju. No, opet se vraćamo na početak cijele priče; s obzirom da je vlasnik zgrade tvrtka Rijekatekstil Domus, znači li to da će ju Grad na kraju ipak kupiti i udahnuti joj život?

10.2. Grad želi obnoviti i kupiti Teatro Fenice

Prošle godine na raspravi o izvještajima o radu kulturnih ustanova tijekom 2014. godine, gradonačelnik Obersnel se izjasnio po pitanju Teatra Fenice zadnji put:

„Ja nisam nikad odustao od ideje da mi tu zgradu kupimo i stavimo u funkciju, a ona jedino može biti korištena kao kazalište ili koncertna dvorana. Nadam se da će i eventualno dobivanje statusa Europske prijestolnice kulture dati nam zamašnjak da se odlučimo na tu kupnju. Potrebno je i mnogo novca kako bi se zgrada adekvatno uredila nakon toga. Ne mogu otkrivati

¹⁶⁵ Ljiljana Hlača. *Teatro Fenice bit će koncertna dvorana i kongresni centar?*, 21. 08. 2013. URL: <http://www.novilist.hr/Vijesti/Rijeka/Teatro-Fenice-bit-ce-koncertna-dvorana-i-kongresni-centar?articlesrclink=related> (19. 05. 2015.)

¹⁶⁶ Zoran Petrović. *Akti grada Rijeke. Teatro Fenice.* URL: <http://teatrofenice.weebly.com> (19. 05. 2015.)

poslovne tajne, pa o iznosu koji bi morali isplatiti za kupnju dvorane ne mogu pričati, ali mogu reći kako se radi o nekoliko milijuna eura.”¹⁶⁷

10.3. Rijeka je proglašena Europskom prijestolnicom kulture 2020.

Da bismo mogli bolje shvatiti što to znači za Rijeku i time tako i za Teatro Fenice, vrijedi iznijeti nekoliko relevantnih činjenica o samom statusu *Europska prijestolnica kulture*. Europska prijestolnica kulture predstavlja inicijativu Europske unije kojoj je cilj istaknuti to bogatstvo i raznolikost, kao i zajedničke kulturne aspekte Europe, kako bi pridonijela zblizavanju europskih naroda i njihovom boljem međusobnom razumijevanju.¹⁶⁸

Opći ciljevi inicijative Europske prijestolnice kulture su: očuvati i promicati raznolikost kultura u Europi i naglasiti njihove zajedničke značajke, kao i povećati osjećaj pripadnosti građana zajedničkom kulturnom prostoru s jedne strane, te poticati kulturni doprinos dugoročnom razvoju gradova u skladu s njihovim strategijama i prioritetima s druge strane.

Tako grad koji ponese naslov Europske prijestolnice kulture nastojat će svojim aktivnostima poboljšati opseg, raznolikost i europske dimenzije svoje kulturne ponude, uključujući i transnacionalnu suradnju, proširiti pristup i sudjelovanje u kulturi, ojačati kapacitet svojeg kulturnog sektora i njegovu povezanost s drugim sektorima, te podići svoj međunarodni ugled pomoću kulture.¹⁶⁹

Naslov Europske prijestolnice kulture dodjeljuje se svake godine najviše jednom gradu u svakoj od dvije države članice navedene u kalendaru koji se nalazi u prilogu Odluke Europskog parlamenta i Vijeća, kojom je uređena inicijativa Europska prijestolnica kultura od 2020. do 2033. godine. Za 2020. godinu dvije države članice ponijele su već titulu Europske prijestolnice kulture: Hrvatska i Irska (grad Galway proglašen irskom EPK 27. srpnja 2016.).¹⁷⁰

Tako je upravo Rijeka 24. ožujka ove godine privredila status hrvatske Europske prijestolnice kulture, kojoj je prestižna titula dodijeljena za program „Luka različitosti“ (*Port of diversity*), čiji je cilj stvoriti grad kulture i kreativnosti za Europu i budućnost. (SLIKA 70 i SLIKA 71)

¹⁶⁷ Fiuman.hr. Obersnel potvrdio: Želimo kupiti Teatro Fenice. 07. 03 2015. URL: <http://www.fiuman.hr/obersnel-potvrdio-zelimo-kupiti-teatro-fenice/> (15. 05. 2015.)

¹⁶⁸ Poziv za podnošenje prijava za inicijativu unije Europska prijestolnica kulture za 2020. godinu u Republici Hrvatskoj. Europska prijestolnica kulture. URL: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=10890> (26. 07. 2016.)

¹⁶⁹ Na prijedlog tadašnje grčke ministrice kulture Meline Mercouri projekt Europske prijestolnice kulture tj. EPK, započeo je 1985. godine s ciljem osnaživanja kulturnih i gospodarskih veza gradova Europske unije. Dosad je titula dodijeljena brojnim gradovima diljem Europe poput Atene, Genove, Glasgova, Krakova, Porta, Amsterdama, Berlina, Pariza, Madrida, Stockholma, Dublina, Graza, Lillea, Liverpoola, Patrasa itd.

¹⁷⁰ Europska prijestolnice kulture (bilj. 168)

Predsjednik Povjerenstva nezavisnih stručnjaka za izbor hrvatske Europske prijestolnice kulture 2020. Steve Green iz Europske komisije rekao je da se ta odluka “ne temelji na naslijeđu i povijesti, već na planovima za budući život grada”.¹⁷¹

Istaknuo je da je Rijeka, kao i svi ostali gradovi koji su ušli u drugi natječajni krug (Dubrovnik, Osijek, Pula), ispunila sve zadane kriterije, ali i da se odluka Povjerenstva u procjenjivanju predloženih programa gradova nije temeljila samo na programima koje su pripremili za 2020. godinu već i na svemu onom što imaju namjeru ostvariti i u godinama nakon što ponesu titulu Europske prijestolnice kulture.

Tako bi u iduće četiri godine trebala stizati u Rijeku nagrada od milijun i petsto tisuća eura, ovisno o ostvarenju planova i projekta.¹⁷² No za imenovani grad najveći izazovi tek predstoje: razdoblje koje slijedi ispunjeno je očekivanjima na koja je teško u cijelosti odgovoriti, proračun je ograničen, kao i zadani vremenski rokovi, a sve je začinjeno skepsom i strahom od neuspjeha.

10.4. Mišljenje Odjela za kulturu Grada pri EPK

U lipnju, točnije 20. lipnja, imala sam priliku razgovarati s Dorianom Celcerom, koji radi u Odjelu za kulturu Grada Rijeke kao viši stručni suradnik za komunikacije, marketing i međunarodne odnose pri EPK. Pitala sam ga ima li kakvih promjena po pitanju Teatra Fenice nakon proglašenja Rijeke kao Europske prijestolnice kulture, na što mi je potvrdio sumnju. Reкао je da u ove dvije godine što radi u Odjelu, nema nikakvog pomaka o daljnjim planovima. Kao što je poznato već i ranije, Grad je i dalje zainteresiran za kupnju kazališta, međutim, nema novaca.¹⁷³

Sama kupnja Teatra, koji je u vlasništvu Rijekakina, iznosi između šest i devet milijuna eura s dodatnim troškovima renovacije.¹⁷⁴

¹⁷¹ Rijeka – Europska prijestolnica kulture 2020. 25. 03. 2016. URL: <http://www.rijeka2020.eu/rijeka-europska-prijestolnica-kulture-2020/> 26. 07. 2016.

¹⁷² Nakon 2 godine selekcije Rijeka izabrana za Europsku prijestolnicu kulture. Dnevnik.hr 24. 03. 2016. URL: <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/grad-rijeka-hrvatska-europska-prijestolnica-kulture-2020---431116.html> 26. 07. 2016.

¹⁷³ Prošle godine na raspravi o izvještajima o radu kulturnih ustanova tijekom 2014. godine, gradonačelnik Obersnel se izjasnio: „Ja nisam nikad odustao od ideje da mi tu zgradu kupimo i stavimo u funkciju, a ona jedino može biti korištena kao kazalište ili koncertna dvorana. Nadam se da će i eventualno dobivanje statusa Europske prijestolnice kulture dati nam zamašnjak da se odlučimo na tu kupnju. Potrebno je i mnogo novca kako bi se zgrada adekvatno uredila nakon toga. Ne mogu otkrivati poslovne tajne, pa o iznosu koji bi morali isplatiti za kupnju dvorane ne mogu pričati, ali mogu reći kako se radi o nekoliko milijuna eura.” Preuzeto s: <http://www.fiuman.hr/obersnel-potvrdio-zelimo-kupiti-teatro-fenice/>

¹⁷⁴ Od 1. travnja 2010. Teatro Fenice je zatvoren iz sigurnosnih razloga.

Teatro Fenice nalazi se na Nacrtu kulturnih strategija, ali ne i u kulturnim prioritetima Grada.¹⁷⁵ Postoje želje i ambicije da Teatro postane *Zajc off*, odnosno nezavisna scena pri Hrvatskom narodnom kazalištu Ivana pl. Zajca, kongresni, *shopping* ili *fashion*-centar, a možda i restoran... Čak mi je Celcer povjerio informaciju da su Obersnel i ministar kulture Zlatko Hasanbegović imali sastanak tjedan prije našeg razgovora te da se ministar interesirao za Teatro po pitanju noviteta, na što mu je Obersnel odgovorio ono oko čega se cijela ova priča vrti u krug: nedostatak sredstava u gradskom proračunu za kupnju kazališta.

¹⁷⁵ Težište je, prema riječima Gradonačelnika, usmjereno ka obnovi kompleksa Rikard Benčić i preseljenju Muzeja moderne i suvremene umjetnosti u isti, izgradnji novog gradskog muzeja i gradske knjižnice.

11. ZAKLJUČAK

Istraživanjem ove bolne točke neiskorištenosti i nedostatne očuvanosti ove kazališne zgrade, smatram da bi Grad Rijeka trebao više uzimati u obzir njezinu kulturnu i umjetničku vrijednost. No čini se kao da je Teatro Fenice od samih početaka ukleto: počevši s problemima oko dobivanja uporabne dozvole, požara, potresa, poplava do promjene vlasništva, neuspjelih zamjena i do trenutne neuporabivosti građevine.

Razloga zbog kojih sam odabrala ovu bogatu kulturnu i povijesnu građevinu za temu rada ima više. Prvi razlog jest da sam tijekom srednjoškolskog obrazovanja, tražeći više o Teatru Fenice, doznala da je upravo moj pradjed Martin Koprivnikar sudjelovao u tapeciranju, bojenju i pokrivanju krovništva. On je, naime, u to doba imao konzervatorsko-restauratorski atelje, koji je vodio s inženjerom Dorcichem, što mi je dalo još više motivacije da istražim ovu temu.

Potom, tu je i emotivna komponenta koja se tiče mog umjetničkog afiniteta te sam imala prilike nastupati na daskama ove kazališne zgrade i to dvije godine prije njezina zatvaranja.

Teatro Fenice nije samo zanimljiv zbog svog sadržaja, statusa i simbola, koji je tada nosio u kulturi Rijeke, već i zbog svoje konstrukcije, koja je bila neviđena na našim prostorima. Riječ je o već spomenutoj armirano-betonskoj konstrukciji, koja je bila moderna novina toga vremena, koja se jedino koristila u zemljama kao što su Francuska i Mađarska.

Ne smijem izostaviti i samu činjenicu koliko je Rijeka imala bogat kulturni, društveni i zabavni program u to vrijeme, te je osobito važno mjesto u svakidašnjem životu građana imala zabava i potreba za raznim glazbenim i scenskim spektaklima. Međutim, današnja slika Teatra Fenice drastično je drugačija: prostor Teatra Fenice zjapi prazan, neiskorišten, spreman već dulje vrijeme za svoju sanaciju, obnovu i revitalizaciju.

Dok smo žalovali za tim, mogli bismo reći kazališnim „brendom“ svog vremena, pojavio se tračak nade: Rijeka je osvojila titulu Europske prijestolnice kulture, pri čijim se kulturnim projektima za svoju realizaciju spominje i Teatro Fenice. Iako je iz Odjela za kulturu Grada Rijeke rečeno kako nema nikakvih konkretnih planova i ciljeva te da im se Teatro Fenice ne nalazi na listi prioriteta, ipak bi bilo lijepo kada bi sadašnji vlasnik zgrade, Rijekakino, mogao poduzeti nešto po tom pitanju.

Svi znamo da trenutno financijsko stanje u Hrvatskoj nije najsajnije.

S obzirom na to da prije dvije godine Teatro nije dostojno proslavio svoju 100. obljetnicu od svečanog otvaranja, mišljenja sam da je Grad barem za tu prigodu mogao poduzeti neke mjere koje se tiču sanacije Teatra i spriječiti prokišnjanje krova. Podsjetimo da se u sljedeće četiri

godine trebaju ostvariti projekti koji su propisani na nacrtu kulturnih strategija. Iako Teatro Fenice nije kulturni prioritet pri EPK, s obzirom na to da nije u vlasništvu Grada, bilo bi poželjno da se pojavi kupac koji bi preuzeo brigu o ovoj zgradi, koju nagriza zub vremena, te da joj udahne novi život i da ponovno počne prikazivati predstave, filmske projekcije, koncerte. Do tada nam ostaje jedino čekati i nadati se boljem sutra.

12. POPIS LITERATURE

Knjige:

- ❖ Bussagli, Marco, (2006.) *Arhitektura*. Varaždin: Stanek d.o.o.
- ❖ Giedion, Sigfried, (1969.) *Prostor, vreme, arhitektura*, Beograd: Građevinska knjiga.
- ❖ Lozzi – Barković, Julija, (2010.) *Secesija u arhitekturi Rijeke*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- ❖ Matejčić, Radmila, (1989.) *Kako čitati grad; Rijeka jučer, danas*. Rijeka: Izdavački centar.
- ❖ Moravanzsky, Akos, (1984.) *Otto Wagner und die ungarische Architektur der Jahrhundertwende, Steine sprechen*, br. 76. Wien, god. XXIII.
- ❖ Müller, Werner, Vogel, Gunther, (2000.) *Atlas arhitekture 2 – povijest graditeljstva od romanike do sadašnjosti*. Zagreb: Golden marketing.
- ❖ Palinić, Nana (1997.) *Riječka kazališta*, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, sv. 39, DAR, Rijeka, 169-240
- ❖ Palinić, Nana, (1997.) *Teatro Fenice u Rijeci*. Magistarski rad. Zagreb: Arhitektonski fakultet u Zagrebu.
- ❖ Palinić, Nana, (2016.) *Riječka kazališta*. Rijeka: Državni arhiv u Rijeci, Sveučilište u Rijeci, Građevinski fakultet u Rijeci (nakladnici).
- ❖ Pevsner, Nikolaus, (1972.) *Izvori moderne arhitekture i dizajna*, Jugoslavija, Beograd.
- ❖ Radosavljević, Živorad, (1977.) *Armirani beton 1*. Beograd: Izdavačko preduzeće Građevinska knjiga.
- ❖ Više autora, (1984.) *Le Arti a Vienna. Dalla secessione alla caduta dell' Impero Asburgico*, Venecija: Edizioni La Biennale, Mazzota editore.
- ❖ Više autora, (1997.-1998.) *Arhitektura secesije u Rijeci*, Rijeka: Moderna galerija.

Članci:

- ❖ Lukežić, Irvin, (1998.) *Mala povijest riječkog spektakla*, u: Sušačka revija, br. 21, Rijeka: Neograf.
- ❖ Palinić, Nana, (1996.) *O povijesti riječkih kinematografa*. Rijeka: Dometi.

Web izvori:

- ❖ Petrović, Z., *Teatro Fenice*, u: <http://teatrofenice.weebly.com>
- ❖ <http://www.theartstory.org/movement-art-nouveau.htm>
- ❖ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=7337>
- ❖ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=63916>
- ❖ http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fFdIUBk%253D
- ❖ https://en.wikipedia.org/wiki/La_Fenice
- ❖ <https://eng.archinform.net/arch/719.htm>
- ❖ <http://whc.unesco.org/en/list/1181>
- ❖ <https://eng.archinform.net/projekte/5392.htm>
- ❖ <http://www.theatrechampselysees.fr/en/the-theater/historical-chronicle>
- ❖ https://en.wikipedia.org/wiki/Istv%C3%A1n_Medgyaszay
- ❖ <http://www.theatre-architecture.eu/en/db/?theatreId=195>
- ❖ <http://veszpreminfo.hu/record/petofi-theater-of-veszprem>
- ❖ http://www.budapest.com/cities_in_hungary/sopron/culture/petofi_theatre_of_sopron.en.html
- ❖ http://www.musicart.hu/agoston/medgyaszay/index_en.htm
- ❖ <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=10890>

- ❖ <http://www.rijeka2020.eu/rijeka-europska-prijestolnica-kulture-2020/>
- ❖ <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/grad-rijeka-hrvatska-europska-prijestolnica-kulture-2020---431116.html>
- ❖ <http://www.fiuman.hr/obersnel-potvrdio-zelimo-kupiti-teatro-fenice/>

13. POPIS IZVORA

- ❖ Državni arhiv u Rijeci:

DAR, JU, 2, F-21/1910., br. 27981 od 14. studenog 1910.

DAR, JU 2, I-318/1911

PAR, JU-2 I.318/1911., br. 26 (35526.); Dobili su je, pod istim brojem, tek 29. svibnja 1913. g.

DAR, JU 2, I 318/1911.

DAR, JU-2, I 318/1911. br. 16 (1466/158 UE)

DAR, JU 2, i 318/1911.: Protokol tehničke komisije od 25. travnja 1914.

DAR, JU-2 I.318/1911. br. 27 (13335)

DAR, JU 51 27/1914 (352/53 UE)

DAR, JU 2, H.49/1926 br. 15991 od 1. listopada 1926

DAR, JU 2, I.318/1911

DAR, JU 2, I.318/1911. br. 318

DAR, JU 2, I.318/1911. br. 22522 (2638 UT) od 03. listopada 1923.

DAR, JU 2, I.318/1911. br. 19316 od 24. kolovoza 1923.

DAR, JU 2, h.49/1926. br. 15991 od 1. listopada 1926.

- ❖ Novi list:

Cupać, Damir. *Odbijena ponuda Rijekakina: 5,1 milijun eura za Teatro Fenice je previsoka cijena*, u: http://www.novilist.hr/layout/set/print/Vijesti/Rijeka/Odbijena-ponuda-Rijekakina-5-1-milijun-eura-za-Teatro-Fenice-je-previsoka-cijena?meta_refresh=true

Hlača, Ljiljana. *Teatro Fenice bit će koncertna dvorana i kongresni centar?*, u:
<http://www.novolist.hr/Vijesti/Rijeka/Teatro-Fenice-bit-ce-koncertna-dvorana-i-kongresni-centar?articlesrclink=related>

Savić Biljana, Hlača Ljiljana. *EU želi dati sredstva za obnovu Teatra Fenice*, u:
<http://www.novolist.hr/Vijesti/Rijeka/EU-zeli-dati-sredstva-za-obnovu-Teatra-Fenice>

Vlašimsky Iva. *Zaboravljeni Teatro Fenice dobiva samo novi krov*, u:
<http://www.novolist.hr/Vijesti/Rijeka/Zaboravljeni-Teatro-Fenice-dobiva-samo-novi-krov>

❖ Grad Rijeka, Odjel za kulturu Grada Rijeke:

Direkcija za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara: ravnateljica, Nikolina Radić Štivić,
dipl. ing. arh.

Asistent za web administraciju, marketing i kulturna događanja pri EPK: Dorian Celcer,
mag. cult.

❖ Sveučilišna knjižnica u Rijeci

14. POPIS SLIKA

Slika 1. i 2. Prikaz florealnih secesijskih motiva

Slika 3. Victor Horta, brončani sat, 1897.

Slika 4. Joseph Maria Olbrich, Zgrada Secesije, 1897., Beč

Slika 5. Giovanni Michelazzi, Mala vila Liberty, 1910.-1911., Firenca

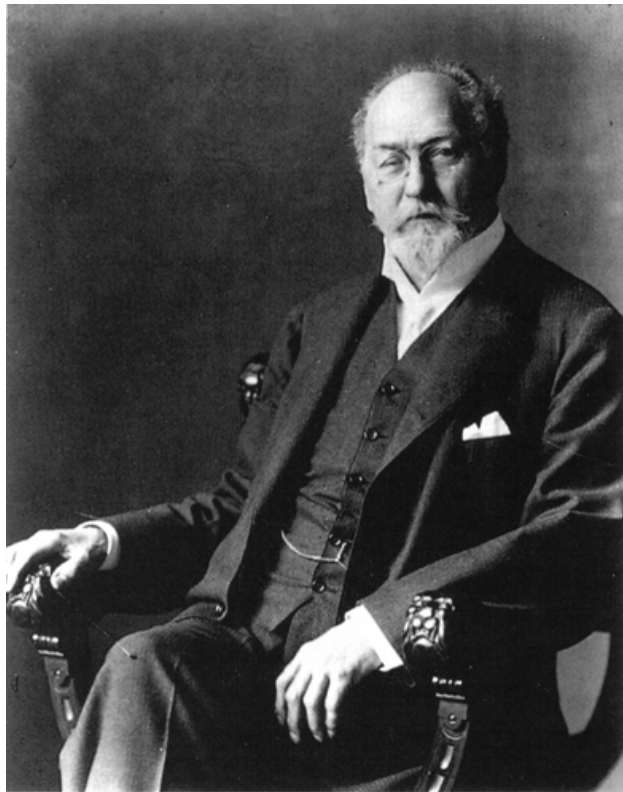
Slika 6. Plan Rijeke iz 1898., detalj (DAR)

Slika 7. Emilio Ambrosini, detalj Kuće Schittar, 1905., Rijeka

Slika 8. Josef Hoffman, Palača Stoclet, 1905., Bruxelles

Slika 9. Otto Wagner

Slika 10. Otto Wagner, Kuća Majolika, 1898.-1899., Beč

Slika 11. Otto Wagner, Stanica Karlsplatz, 1899., Beč

Slika 12. Detalj Wagnerovog *Linke Wienzeile*

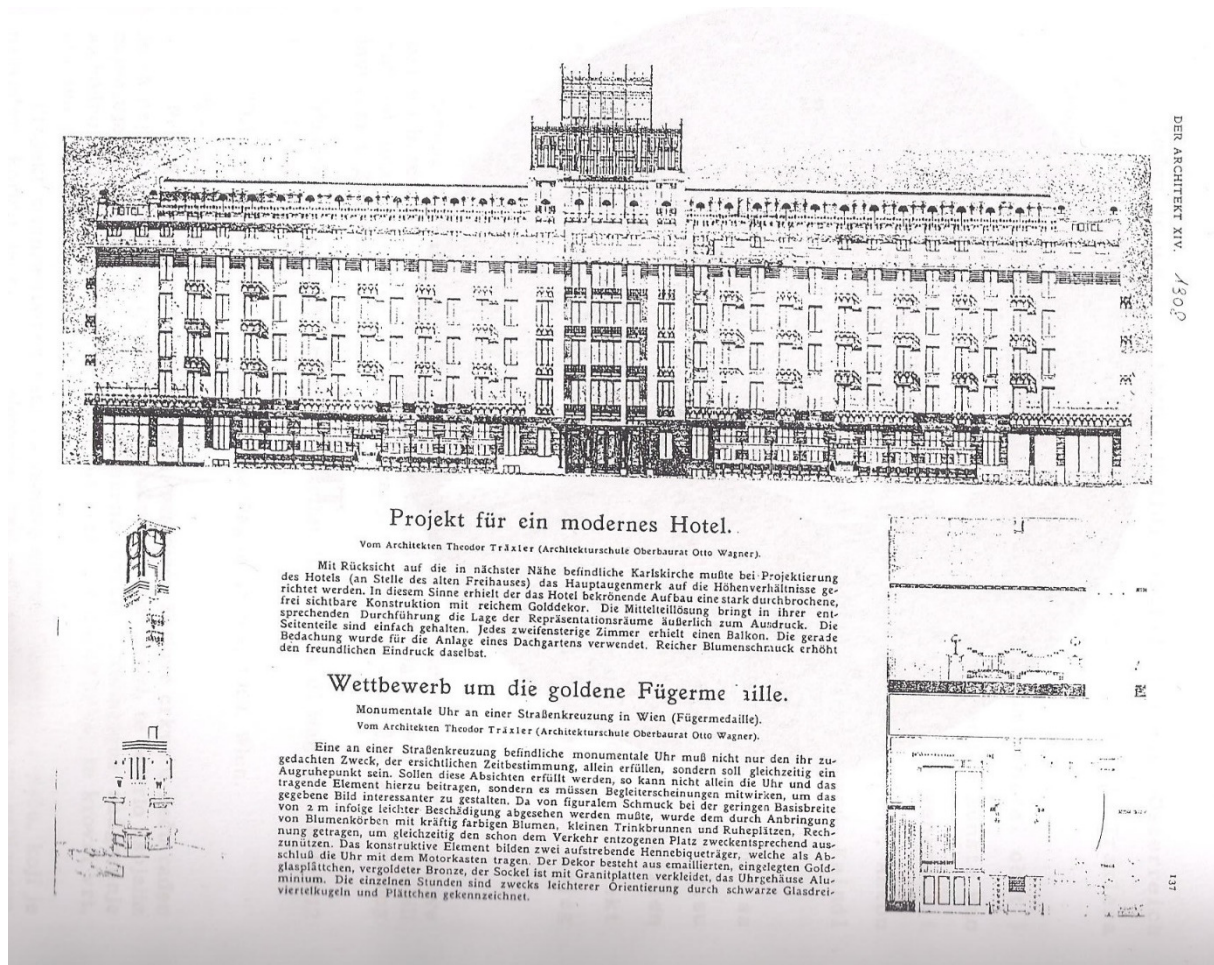
Slika 13. Wagnerova vila, 1914., Beč

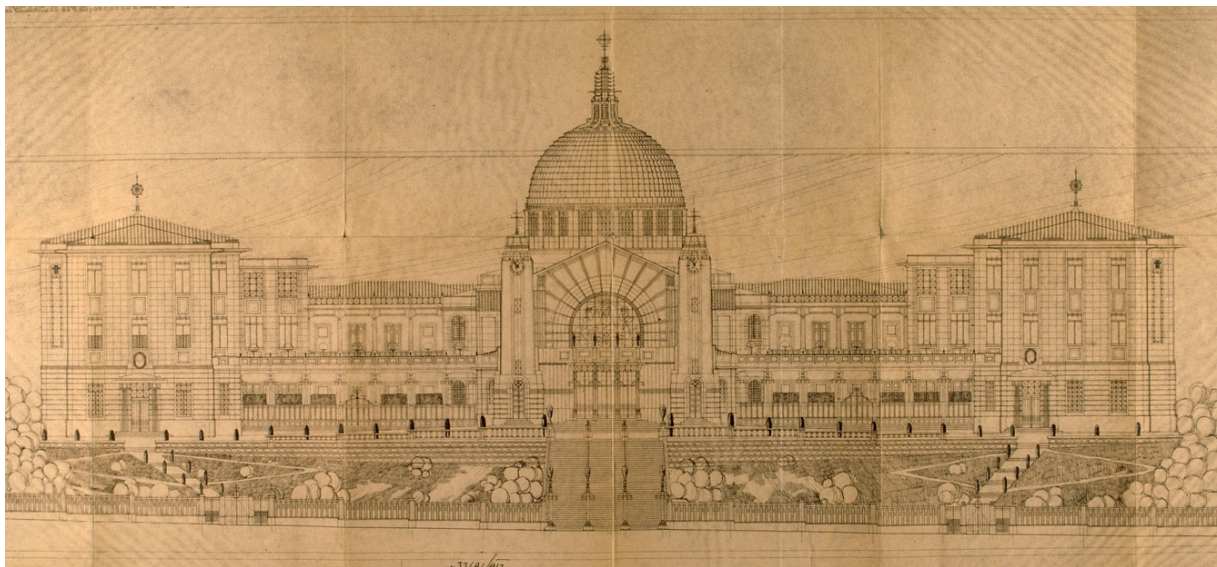
Slika 14. Detalj Wagnerove vile

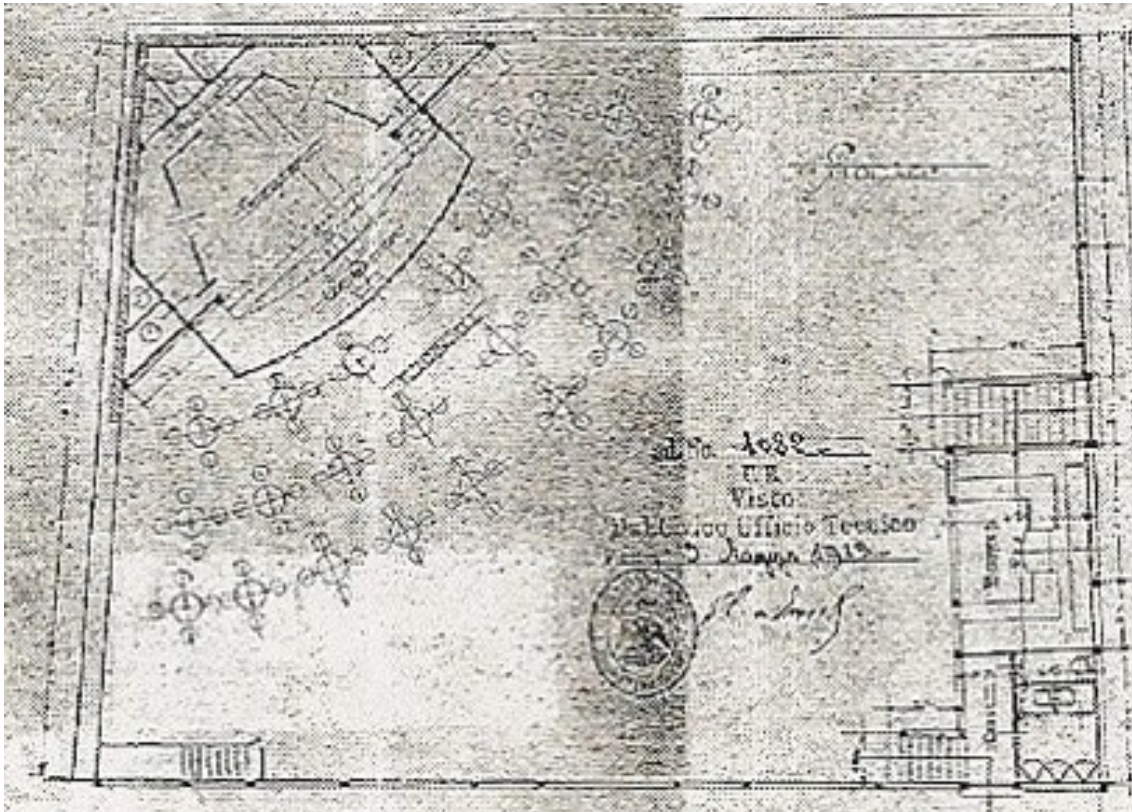
Slika 15. Theodor Traxler

Slika 16. Projekt jednog modernog hotela te natječajni rad monumentalnog sata, studentski radovi (objavljeno u časopisu „Der Architekt“ 1908.g.)

Slika 17. Projekt samostana benediktinki na Podmurvicama, autori T. Traxler i E. Celligoi, 1912., glavno (južno) pročelje

Slika 18. Arena Odeon, tlocrt prema ulici Castello (Źrtava fašizma), 1910. – 1912.

Slika 19. Teatro Fenice početkom XX. stoljeća

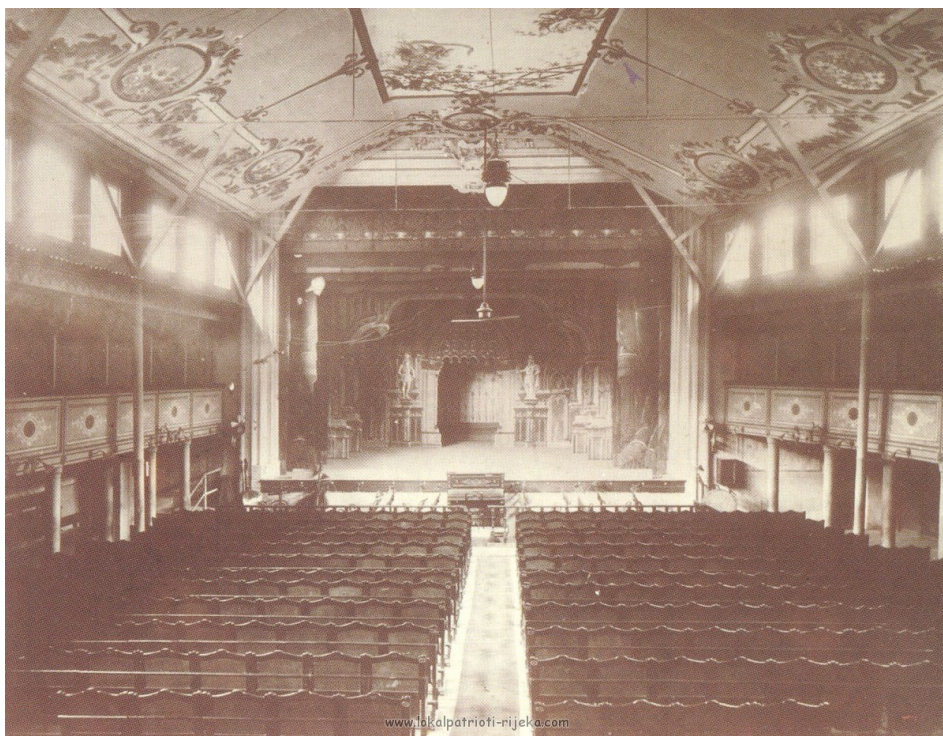
Slika 20. Gran Teatro La Fenice kao jedno od najpoznatijih kazališta u Europi, mjesto gdje su održane brojne praiizvedbe poznatih opera.

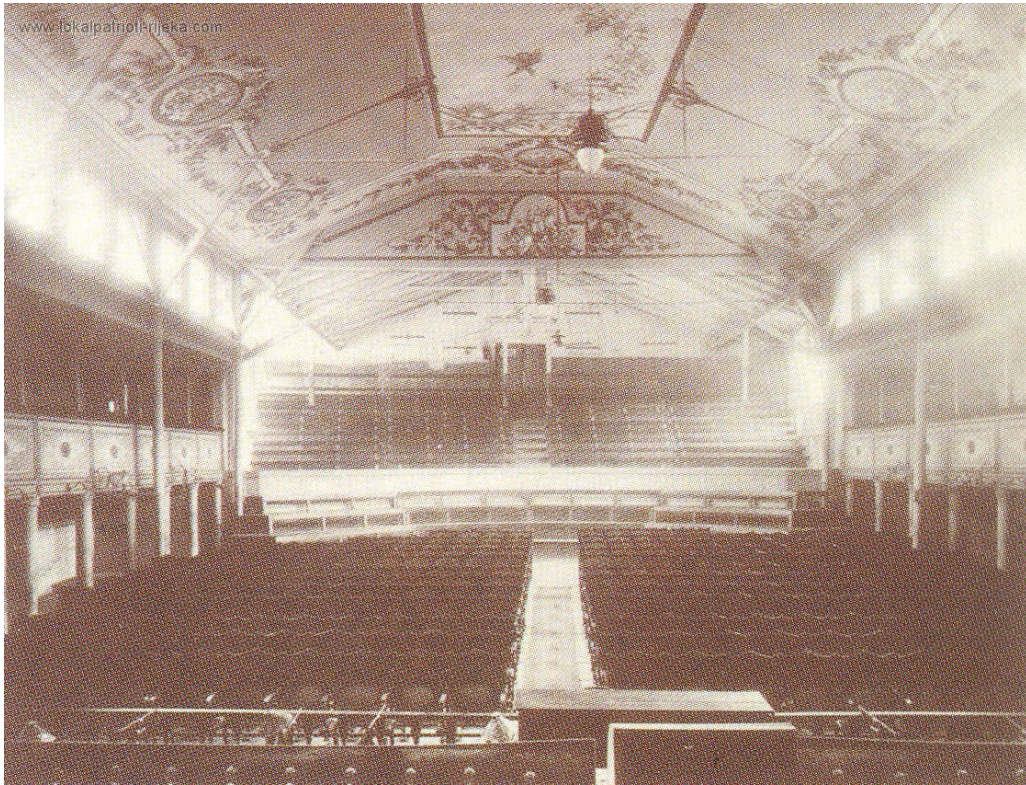
Slika 21. Interijer La Fenice-a

Slika 22. Mario Ricotti, unuk Caterine Ricotti, nasljednik Teatra Fenice

Slika 23. Stari Teatro Fenice, pogled prema pozornici, između 1901. i 1910., razglednice (vl. Gianni Contus, Rijeka)

Slika 24. Stari Teatro Fenice, pogled prema pozornici, između 1901. i 1910., razglednice (vl. Gianni Contus, Rijeka)

Slika 25. Eugenio Celligoi

PROGETTO PELLA RICOSTRUZIONE
DEL TEATRO FENICE FIUME.

ad. No. 1842.-

U. E.

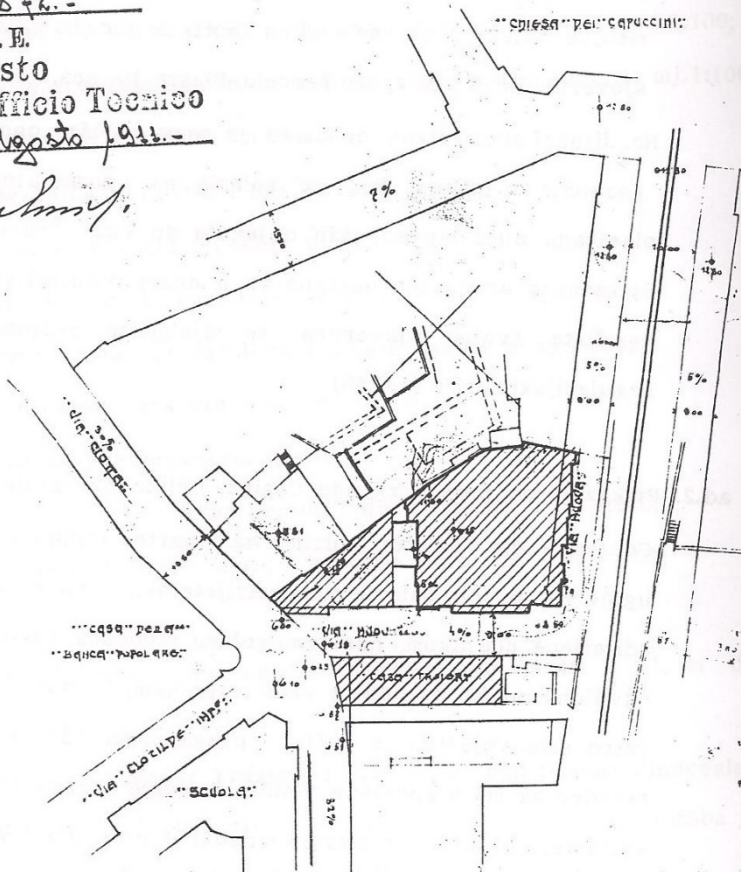
Visto

Dal Civico Ufficio Tecnico

Fiume, li Agosto 1911.-

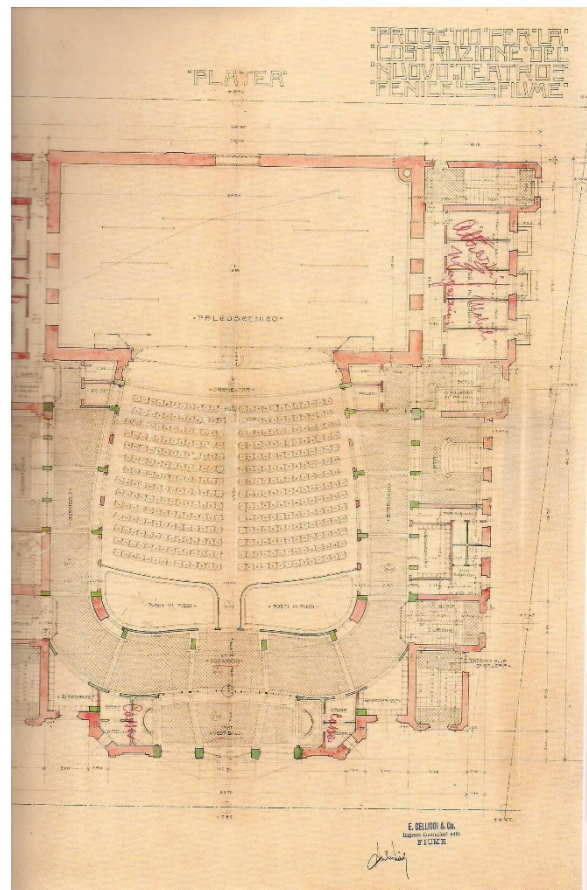
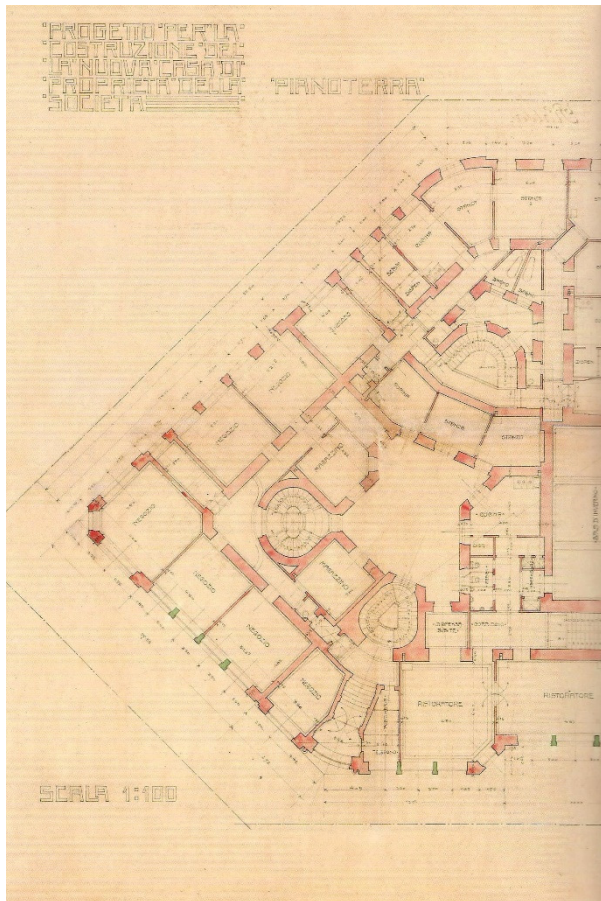
G. Salmi

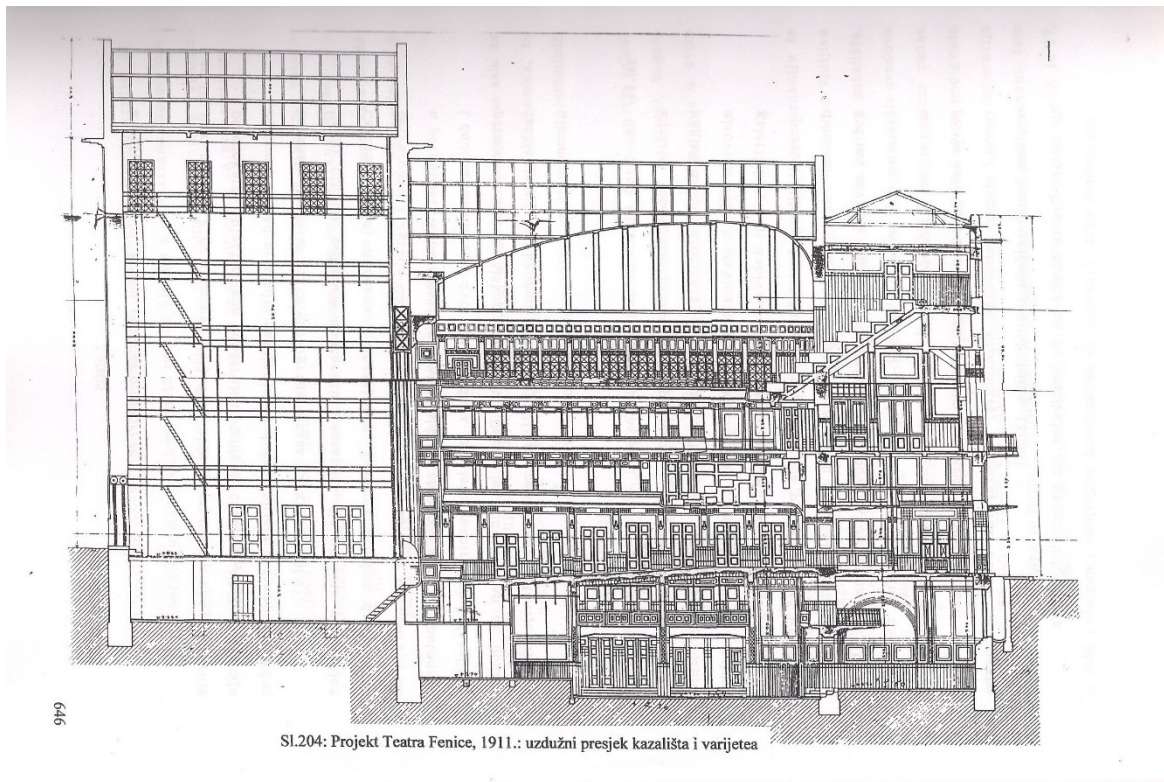
PIANI DI SITUAZIONE.

SCALA 1:1000. E 1:2880.

Slika 26. Teatro Fenice, projekt iz 1911., situacija

Slika 27. i 28. Projekt Teatra Fenice i Kazina, 1911., tlocrt prizemlja Kazina i partera kazališta (DAR)

Slika 29. Projekt Teatra Fenice, 1911., uzdužni presjek kazališta i varijetea

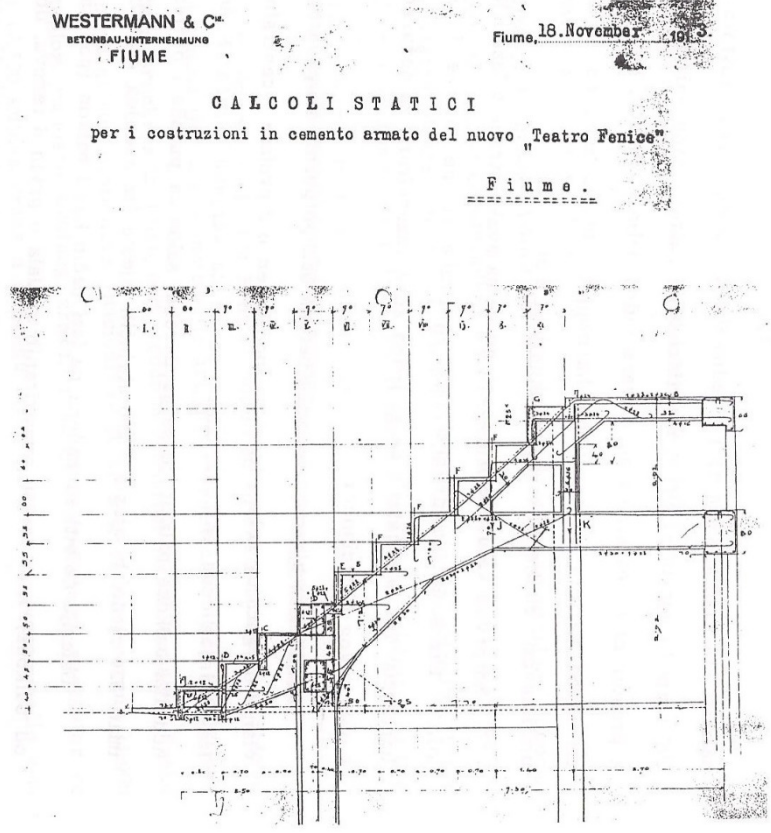
Slika 30. Dionica Dioničkog društva Teatro Fenice, 1912.

Post 1.)
 Rohrzel' decke
 a) $l = 3,00 \text{ m}$, $h = 24 \text{ cm}$
 Eigengewicht 240
 Fussboden & Nutzlast 150
 390 kg/m^2
 $M = 1/8 \cdot 390 \cdot 3,00^2 = 440 \text{ mkg}$
 $f_e = 4 \beta 10 = 3,14 \text{ cm}^2$
 $x = \frac{15 \cdot 3,14}{100} \left(\sqrt{1 + \frac{200 \cdot 22}{15 \cdot 3,14}} - 1 \right)$
 $= 4,1 \text{ cm}$
 $G_b = \frac{2 \cdot 44000}{100 \cdot 4,1 \cdot 20,6} = 10 \text{ kg/cm}^2$
 $G_e = \frac{44000}{3,14 \cdot 20,6} = 680 \text{ kg/cm}^2$

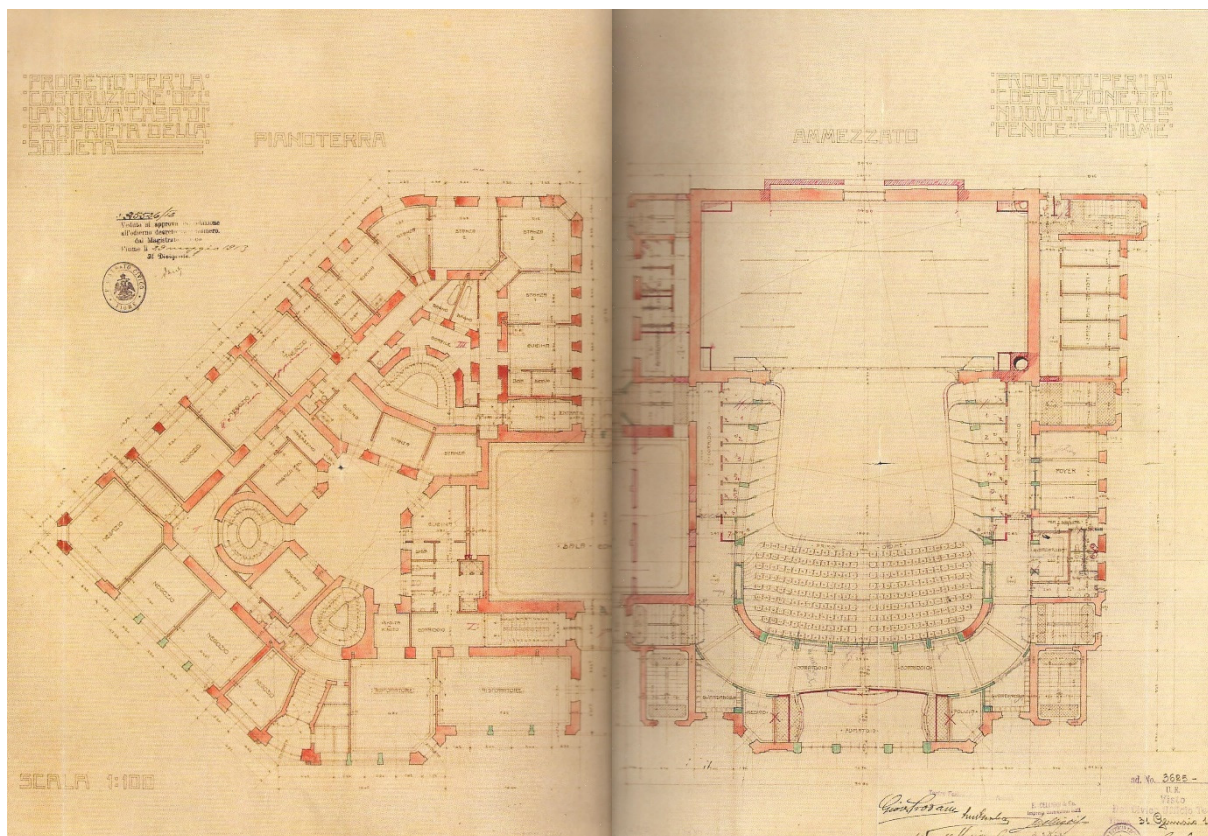
b) $l = 3,90 \text{ m}$, $h = 24 \text{ cm}$
 $M = 1/8 \cdot 390 \cdot 3,90^2 = 740 \text{ mkg}$
 $f_e = 4 \beta 10 = 3,14 \text{ cm}^2$
 $x = 4,10 \text{ cm}$
 $G_b = \frac{2 \cdot 74000}{100 \cdot 4,1 \cdot 20,6} = 17,5 \text{ kg/cm}^2$
 $G_e = \frac{74000}{3,14 \cdot 20,6} = 1140 \text{ kg/cm}^2$

Post 2.)
 Rohrzellendecke
 $l = 3,20$, $h = 24 \text{ cm}$
 $M = 1/8 \cdot 390 \cdot 3,20^2 = 500 \text{ mkg}$
 $f_e = 4 \beta 10 = 3,14 \text{ cm}^2$

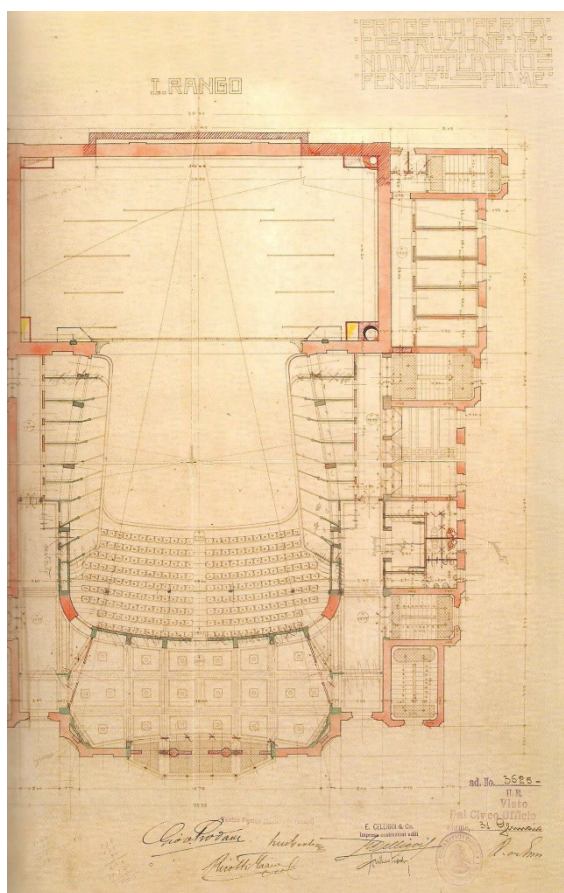
Post 3.)
 Ueberlagen über den Fensterpfeilern
 $40/20 \text{ cm}$, $4,5 \cdot 4,5 \cdot 4,5$
 $1,70 \cdot 890 = 660$
 $45/20 = \frac{220}{880 \text{ kg/m}}$

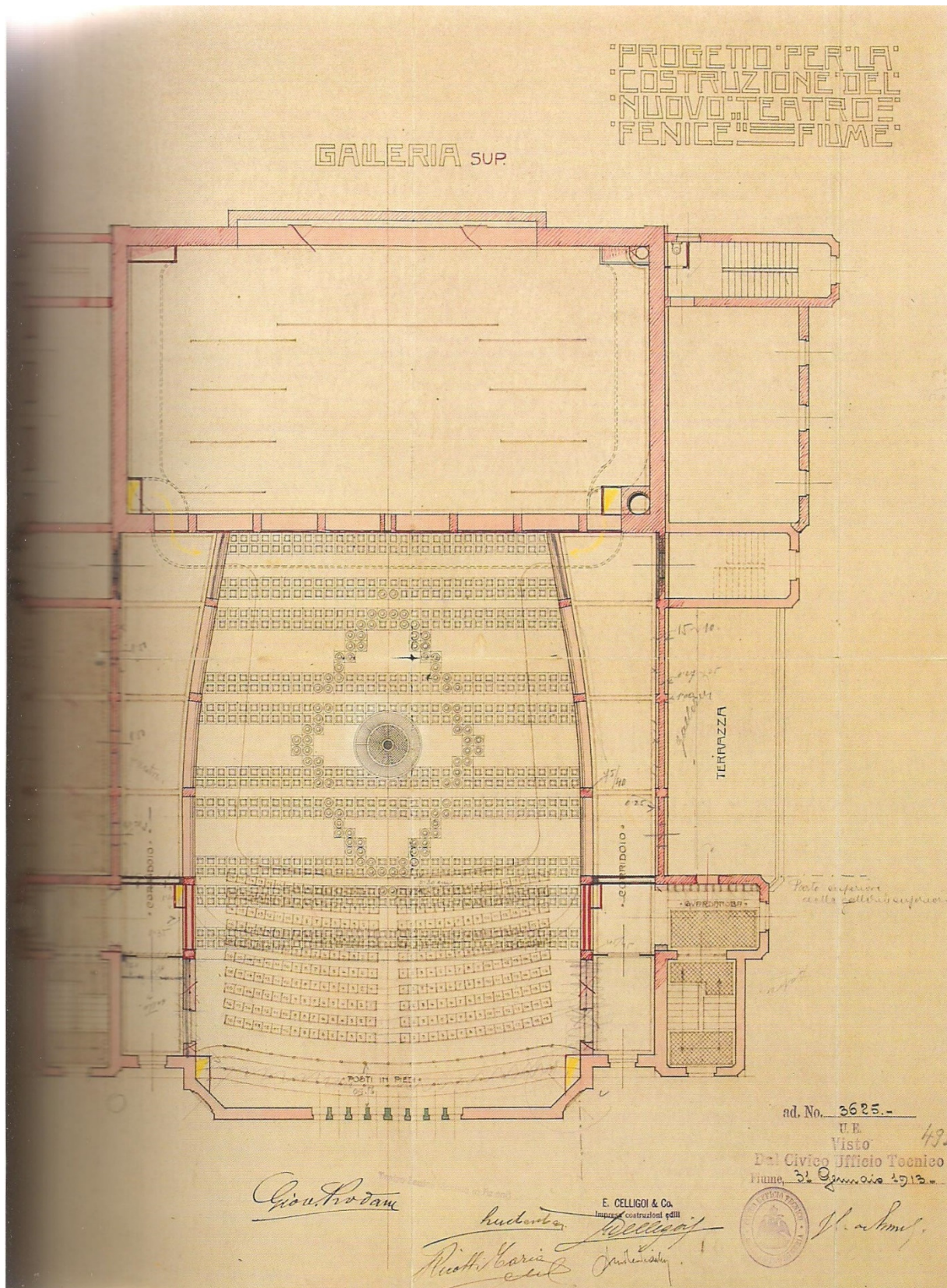
Slika 31. Statistički proračun tvrtke Westermann & Co., 1913.

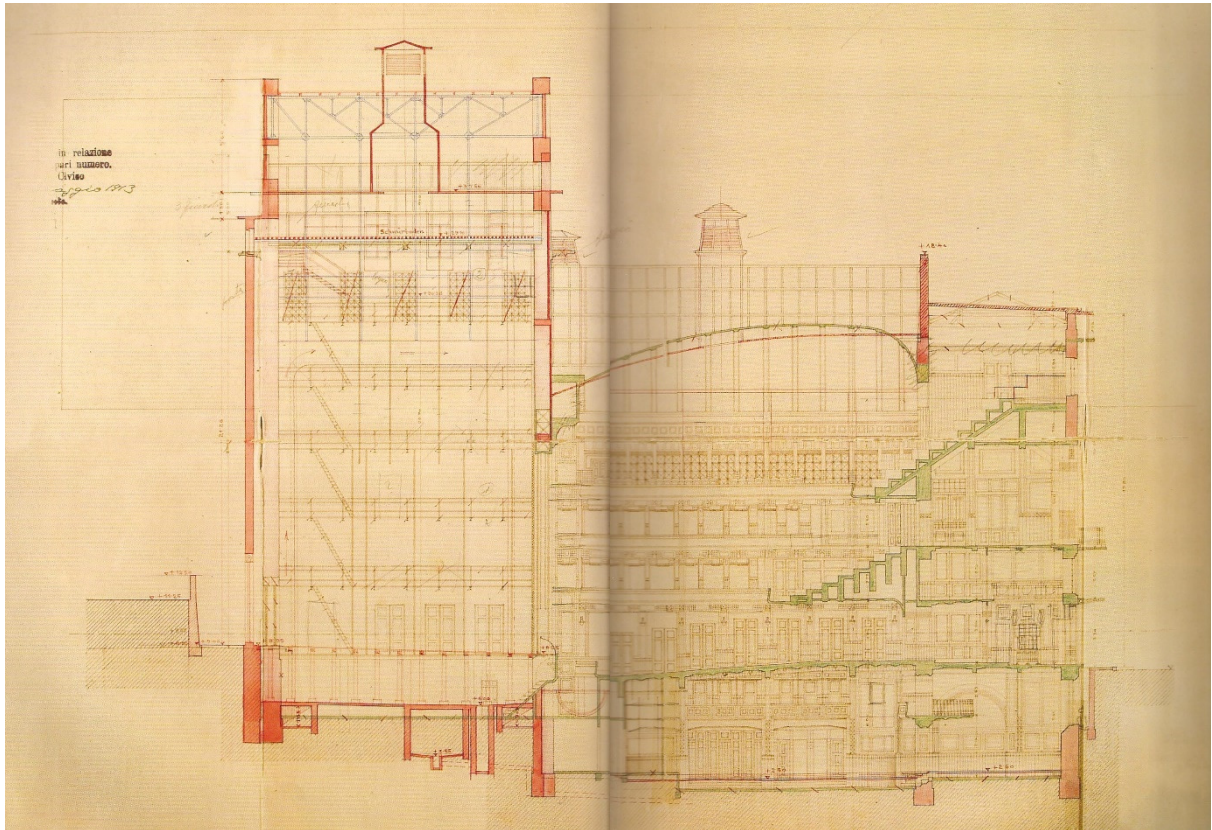
Slika 32. Projekt Teatra Fenice i Kazina, 1913., tlocrt mezanina Kazina i kazališta (DAR)

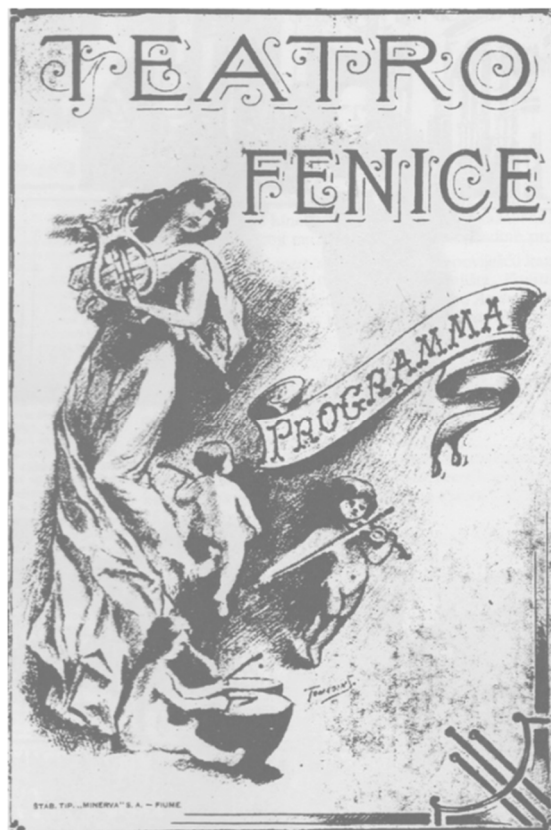
Slika 33. Tlocrt 1. kata kazališta, 1913. (DAR)

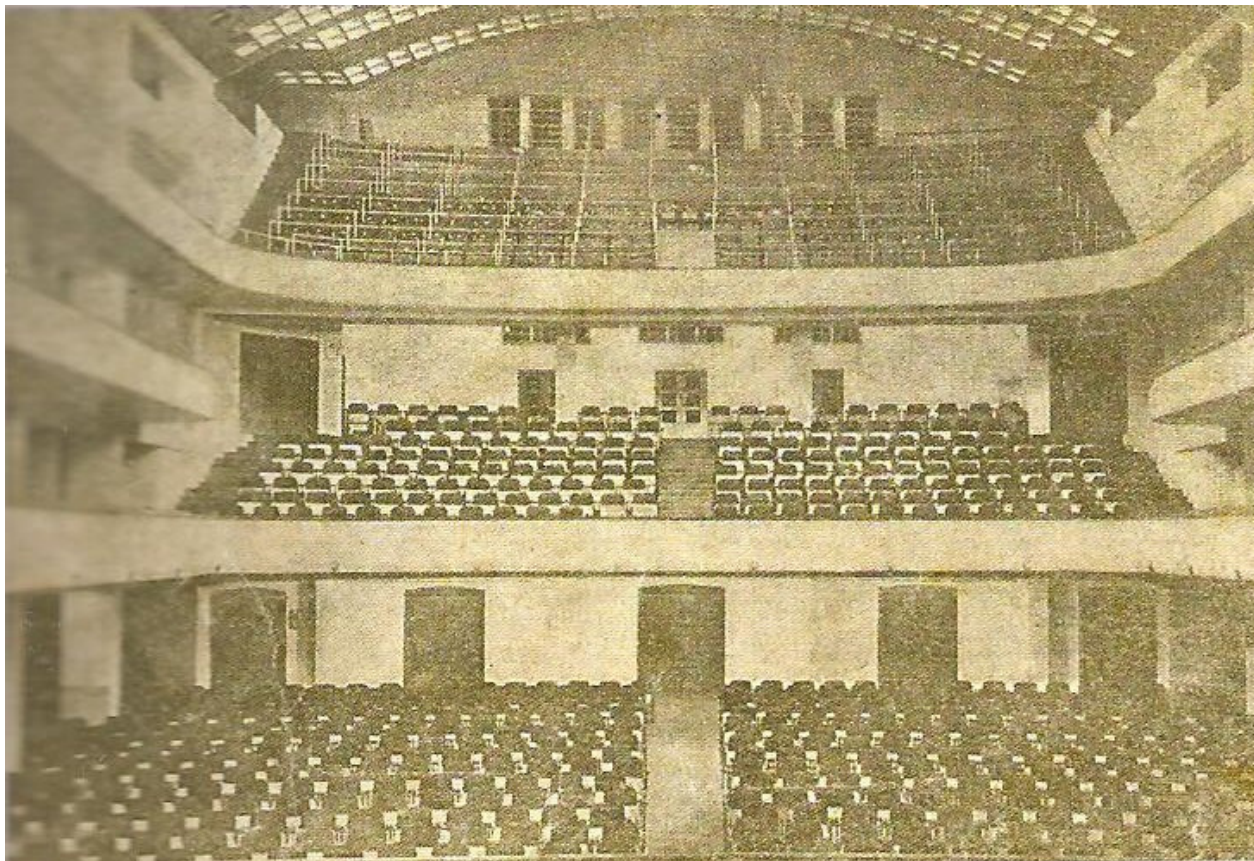
Slika 34. Tlocrt gornje galerije i stropa, 1913. (DAR)

Slika 35. Projekt Teatra Fenice i Kazina, 1913.; uzdužni presjek kazališta i varijetea (DAR)

Slika 36. Kazališni plakat povodom svečanog otvorenja 2. svibnja 1914.

Slika 37. Unutrašnjost Teatra Fenice, jedina sačuvana fotografija snimljena neposredno prije otvorenja, travanj 1914.

Inaugurazione del Teatro Fenice

Fiume 2 Maggio 1914.

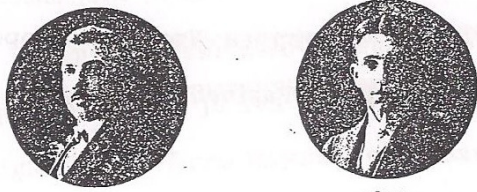
Fiume 2 Maggio 1914.

IL VECCHIO TEATRO FENICE.

Una quarantina d'anni fa, sono le una tenacia che proteggeva dalla... (text continues describing the old theater's history and its state of disrepair).

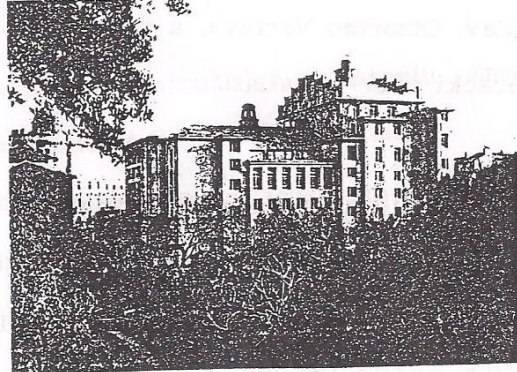
IL NUOVO TEATRO FENICE.

Gli Architetti progettanti.

CELLIGOI. TRASLER.

Da quando era stato chiuso il vecchio Teatro Fenice era sentita a Fiume la mancanza d'un teatro popolare in cui però potessero darvi convegno tutti i ceti della cittadinanza e tutti potesse soddisfarli. Era necessario quindi costruire un nuovo teatro nel centro della città, vasto, fornito di tutti gli impianti moderni. A tale scopo furono preferiti i fondi Ricotti, quelli medesimi su cui sorgeva il vecchio Teatro Fenice, sia per la loro posizione sia perché il pubblico era abituato recarvisi. Quei fondi però per esser resi atti alla costruzione del progettato teatro popolare, implicarono l'apertura di quattro nuove vie, cosicché il teatro è ora isolato e la sicurezza del pubblico è completa in ogni eventualità.

L'ESTERNO.

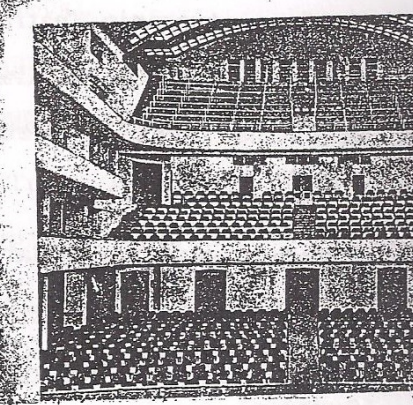
Molto il pubblico, eccettuato quello della Galleria che ha un ingresso separato, entra in platea per una sola porta principale, rendendo così facile il controllo, eccede poi alla platea, ai posti a sedere, ai palchi ed alla balconata mediante ampi corridoi e vaste sale. La platea è percorsa da tre corridoi: uno centrale e due laterali che facilitano al pubblico l'accesso alle poltrone e rende rapido, a spettacolo finito, lo sgombramento, anche perché ai lati della platea non vi sono né posti né piedini né palchi a piepieno. Al lato destro invece trovano un buffet ed al centro un foyer. Le poltrone sono divise dal corridoio centrale, e due spazi di platea riservati a 200 posti in piedi per i quali vi sono apposite uscite, separate da quelle delle poltrone. L'orchestra a toglier ogni ostacolo alla vista sul palcoscenico, fu posta in trecento metri più in basso della platea, e venne dotata secondo i moderni principi, di una cassa armonica in modo

che negli spettacoli musicali s'abbia a ritrarne il maggior effetto acustico. Ai lati due ordini di palchi. Lo spazio rimanente di faccia al proscenio riservato a due grandi gradinate antitrasporti (Balconata e Galleria) cui è accennato più sopra. Al primo ordine di palchi per lato ed una balconata al proscenio, al terzo ordine una balconata per lato si hanno. In ogni palco vi è posto per 9 persone, nelle balconate per 12. In tutto i palchi sono 28 e le balconate 6. Vi si può accedere tanto per le uscite che adducano alla Balconata, quanto per altre due uscite esterne. Ogni palco ha un retrospazio dove possono venire disposti gli oggetti di vestiario. Il primo ordine di palchi è all'altezza della prima fila della Balconata. Questi palchi hanno un foyer proprio e dei propri corridoi dove si trovano la stinca per il medico e per il funzionario di polizia.

Il secondo ordine di palchi comincia all'altezza delle ultime file della Balconata ed ha pure dei corridoi propri in stretta comunicazione con quelli del primo ordine.

300 persone, e dietro a questi ancora uno spazio per 100 posti in piedi. Nelle due logge laterali vi è inoltre posto per 200 persone in piedi. Alla Galleria sono annessi un fumatoio e dei corridoi per il libero movimento degli spettatori. Il soffitto fu eseguito in rabet con cassette di gesso e adatti strati di legno tra cui si aprono luminose le luci elettriche, mentre le pareti inferiori furono lavorate con gesso da stucco, intonato alla popolarità dell'antico Fenice. Comunque fu per lunga serie d'anni

nuova „FENICE“

L'INTERNO.

Al lati del palcoscenico 15 cammini di destra e 15 a sinistra, spaziosi, tutti con una finestra sulla via, le sale per le masse e quelle per le prove sono ampie, spaziose, bene arreggiate, e ognuna con tre finestre sulla via. Si è provveduto pure a magazzini per scenari, vestimenti, attrezzi, mobili ecc. Il palcoscenico è diviso dalla sala mediante due spari, uno di tela ed uno in lamiera ondulata per la sicurezza contro l'incendio.

Il sollevamento di quest'ultimo si effettua tanto a mano quanto mediante un verricello azionato da un motore elettrico. L'abbassamento avviene automaticamente con tutta celerità e regolarità mediante un freno ad olio (brevetto Vidal) che lo fa poi scendere lentamente e con tutto discreto del palcoscenico.

Balotto.

Sotto la platea e per una vastità in metri quadrati eguali a quella, fatti gli scavi necessari, fu costruita una sala che può servire per concerti, balli privati di società, per i quali l'ambiente del teatro forse troppo vasto, spettacoloso di varietà ed altri trattamenti pubblici del genere. Costruita senza colonne di sostegno, codesta sala è larga m. 18 lunga 15, ha, ai lati, all'altezza di 50 metri e mezzo dal suolo un ordine di palchetti (sette in tutto) e alla medesima altezza una loggia. La sala avrà un restaurant proprio, affatto indipendente da quello del teatro. Ai lati della sala, sotto i palchi, due larghi corridoi, che, a mezzo di apposte scale, saranno durante i balli di carnevale in immediata comunicazione col locale in cui si tiene il carnevale.

Impianti Tecnici

Calcestruzzo-Ventilazione.

Nel progettare il teatro e nell'edificarlo fu data speciale importanza al problema del riscaldamento e della ventilazione in riguardo alle esigenze moderne dell'igiene. L'impianto venne affidato alla Ditta Wilhelm Bruckner & Co. G. m. b. H. di Graz e eseguito sotto l'esperta direzione di ingegneri W. Unger.

Mechanically a potente ventilatore centrifugale vengono immessi ogni ora nella sala del teatro 24000 m³ d'aria riscaldata d'inverno e raffreddata d'estate, mentre un altro ventilatore ne immette 17500 m³ nella sala di Ridotto. In questo modo l'aria tanto nella sala che nel Ridotto viene ogni ora completamente rinnovata. L'impianto generale è fatto in modo che dalla sala delle macchine il macchinista possa controllare senza allontanarsi la temperatura e la pressione d'aria dei vari ambienti del teatro e ciò mediante appositi istrumenti segnalatori.

D'inverno si può ottenere una temperatura costante fino a +20° C. quando all'esterno la temperatura fosse scesa a -15° C.

Venne pure provveduto affinché durante il sollevamento del teatro venga evitata qualsiasi corrente d'aria. La salma immessa nel teatro viene purificata mediante un apposito apparecchio

di quali ben 4500 lampadine sono disposte in una fila di 22 m. di lunghezza. La sala è illuminata da 92 lampadine da 100 watt ciascuna in eleganti corpi illuminati disposti artisticamente sul soffitto e di 48 lampadine da 50 candele ciascuna in un anello di cristallo di vetro. Numerosi e in ogni piano moltissimi i gabinetti di toilette. L'ampio passaggio nel teatro può contenere comodamente 2150 persone del

di filtri della superficie di un filtro tutto in un canale d'acqua. La Sottocena è mentre d'inverno riscaldata viene riscaldata da apparecchi tubolari, d'estate viene rinfrescata mediante una serie di spruzzi d'acqua. L'aria vi, sia riscaldata sia rinfrescata si raccoglie in un canale posto sul soffitto e poi espulsa.

Impianto luce e motori elettrici.

L'impianto elettrico per l'illuminazione e per l'azionamento dei motori elettrici venne eseguito dalla Riva tecnica di Trento sotto la direzione del signor E. G. di Graz. Il sistema adottato è più perfetto di quello in uso nelle stazioni sinora costruite e si è sottoposto a sperimentazioni di cui si ha notizia in un canale posto sul soffitto e poi espulsa.

Nella sala e nel palcoscenico sono stati installati 4500 watt di luce. Il palcoscenico è munito di un motore A. E. G. per 4 motori che possono essere accesi separatamente, e di un motore armato. Sono i condotti per la fuoriuscita di qualsiasi effluvio di fumo. Le lampadine a 4 colori sono installate sui palcoscenici ammoniacati a 1000 pezzi. 20 condotti di effluvio, muniti di corrette continue, servono per l'allacciamento dei presidi e dei luci d'effluvio.

I motori per la potenza necessaria nel sollevamento del teatro e per la ventilazione sono muniti di una tenacità di 12 HP.

Un trasformazione compiuta dalla Riva tecnica, trasformò la corrente industriale in 10000 volt. L'Ufficio Elettrico Comunale ha in rete continua di 110 Volt, necessaria per l'alimentazione dei presidi e degli apparati segnalatori.

Lavori in generale.

Soltanto i lavori esterni vennero eseguiti in mattoni con tegole e con livelli cementizi. Per le altre costruzioni sono stati usati cemento armato e dovute alla Ditta Bruckner & Co. di Graz. I lavori furono diretti dal signor Ing. Sigismondo W. Unger e ad ogni fase della costruzione era presente il signor Ing. Bruckner & Co. di Graz. La Ditta può consegnare all'operaio nel tempo stabilito.

Forattori diversi.

Il tetto in ferro del palcoscenico e quello della sala sono dovuti alla Ditta Markus Jafko di Budapest. La costruzione del palcoscenico (topico) e del gradino di scollato, ben diretta dal signor Ing. Bruckner & Co. di Graz.

Slika 38. Naslovnica brošure izdane prilikom svečanog otvorenja novog Teatra Fenice, travanj 1914.

Manuel Salazar.

Il nome Manuel Salazar non è sconosciuto ai nostri concittadini. Salazar è stato il primo ministro di Portogallo dal 1926 al 1934. È stato un uomo di grande influenza politica e sociale. Ha guidato il paese durante una periodo di instabilità e ha implementato riforme significative.

Ennio Hone.

Ennio Hone è stato un attore e regista italiano. Ha lavorato per molti anni al Teatro Fenice di Venezia. È stato un attore di grande talento e ha recitato in molte opere importanti. Ha anche diretto diverse produzioni teatrali.

Abelo Carovall.

Abelo Carovall è stato un attore e regista italiano. Ha lavorato per molti anni al Teatro Fenice di Venezia. È stato un attore di grande talento e ha recitato in molte opere importanti. Ha anche diretto diverse produzioni teatrali.

Giulia Rotondi.

Giulia Rotondi è stata una cantante lirica italiana. Ha cantato in molte opere al Teatro Fenice di Venezia. È stata una cantante di grande talento e ha recitato in molte opere importanti.

Elisa Marchini.

Elisa Marchini è stata una cantante lirica italiana. Ha cantato in molte opere al Teatro Fenice di Venezia. È stata una cantante di grande talento e ha recitato in molte opere importanti.

Edoardo Faticoni.

Edoardo Faticoni è stato un attore italiano. Ha lavorato per molti anni al Teatro Fenice di Venezia. È stato un attore di grande talento e ha recitato in molte opere importanti.

Tina Alasia.

Tina Alasia è stata una cantante lirica italiana. Ha cantato in molte opere al Teatro Fenice di Venezia. È stata una cantante di grande talento e ha recitato in molte opere importanti.

Elena Ruskowska.

Elena Ruskowska è stata una cantante lirica italiana. Ha cantato in molte opere al Teatro Fenice di Venezia. È stata una cantante di grande talento e ha recitato in molte opere importanti.

Guido Farnelli.

Guido Farnelli è stato un attore italiano. Ha lavorato per molti anni al Teatro Fenice di Venezia. È stato un attore di grande talento e ha recitato in molte opere importanti.

Maria Lacer.

Maria Lacer è stata una cantante lirica italiana. Ha cantato in molte opere al Teatro Fenice di Venezia. È stata una cantante di grande talento e ha recitato in molte opere importanti.

Spettacolo d'Inaugurazione.

Per inaugurare il grande teatro di Venezia, il Teatro Fenice ha organizzato un grande spettacolo d'inaugurazione. Il spettacolo è stato un successo e ha attirato un grande pubblico. È stato un momento storico per il teatro e per la città di Venezia.

Teatro Fenice - Fiume

INAUGURAZIONE

Grande Stagione lirica - Primavera 1914

Impresa TEATRO FENICE SOCIETA IN AZIONI

Giuseppe Farnelli

TOSCA

PREMIERATO IL 20 E 21 MARZO 1886 - L. RICCI - G. FARNELLI

UN BALLO IN MASCHERA

Impresa TEATRO FENICE SOCIETA IN AZIONI

Giuseppe Farnelli

LENCO ARTISTICO per ordine alfabetico

LEADER MARIA - MARCHINI - ROSA - RUSKOWSKA - FARNELLI - ALASIA - TINIA

ROTONDI - GILLES - RUSKOWSKA - MARCHINI - FARNELLI - ALASIA - TINIA

BIANCHI - FARNELLI - ALASIA - TINIA

PROF. GIUSEPPE FARNELLI - GIUSEPPE FARNELLI

50 professori d'orchestra - 400 allievi - 100000 allievi - 100000 allievi

Agenda teatrale

Can. avv. Pietro Vettore, Roma - Pietro Vettore - Roma - Pietro Vettore - Roma

CONDIZIONI D'ABBONAMENTO (pagabili all'atto dell'iscrizione)

Per il pagamento	Per il pagamento
1. Abbonamento annuo	1. Abbonamento annuo
2. Abbonamento semestrale	2. Abbonamento semestrale
3. Abbonamento trimestrale	3. Abbonamento trimestrale
4. Abbonamento mensile	4. Abbonamento mensile

TEATRO FENICE SOCIETA IN AZIONI

Fiume, aprile 1914.

Slika 39. Naslovnica brošure izdane prilikom svečanog otvorenja novog Teatra Fenice, travanj 1914.

Slika 40. Teatro Fenice, varijete - Sala Bianca na fotografiji između dva svjetska rata

Slika 41. Plakat za ranu filmsku projekciju, pedesetih godina XX. stoljeća

Slika 42. Zvijezde premijere filma „Cesta duga godinu dana“ ispod panoa Kina Partizan, 1959.-1960. godine

Slika 43. Teatro Fenice, ulazni vestibul na fotografiji između dva svjetska rata

Slika 44. Teatro Fenice, pogled s pozornice prema gledalištu

Slika 45. Teatro Fenice, pogled na pozornicu i dvoranu s gornje galerije

Slika 46. Teatro Fenice, pogled prema pozornici

Slika 47. Teatro Fenice, ulaz u varijete – bar *Opera*

Slika 48. Pogled prema pozornici

Slika 49. Detalj iznad glavnog ulaza Teatra Fenice

Slika 50. Glavni ulaz Teatra Fenice

Slika 51. Teatro Fenice, južno i istočno pročelje

Slika 52. Teatro Fenice, stražnje (zapadno pročelje)

Slika 53. Teatro Fenice, stražnje (zpadno pročelje)

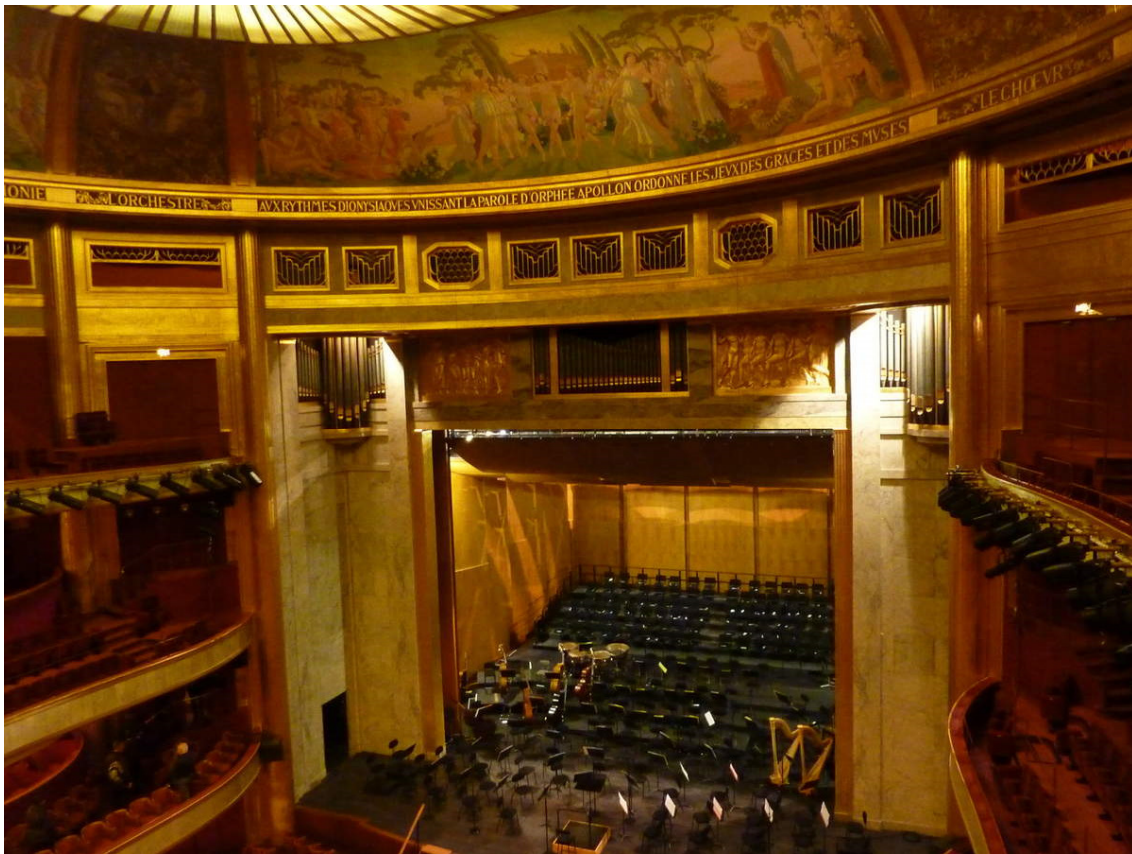
Slika 54. Interijer Teatra Fenice, pogled prema galeriji

Slika 55. August Perret

Slika 56. August Perret, Champs-Élysées, 1913., Pariz

Slika 57. Interijer kazališta Champs-Élysées

Slika 58. Interijer kazališta Champs-Élysées

Slika 59. Istvan Medgyaszay

Slika 60. Istvan Medgyaszay, kazalište u Veszpremu, ulazno (zapadno) pročelje, 1908.,
Veszprem

Slika 61. Istvan Medgyaszay, kazalište u Sopronu, ulazno pročelje, 1909., Sopron

Slika 62. Kino Teatro Fenice (ex Kino Partizan) prestalo je s radom 2010. godine

Slika 63. Interijer *Opere*

Slika 64. Interijer *Opere*

Slika 65. Interijer *Opere*

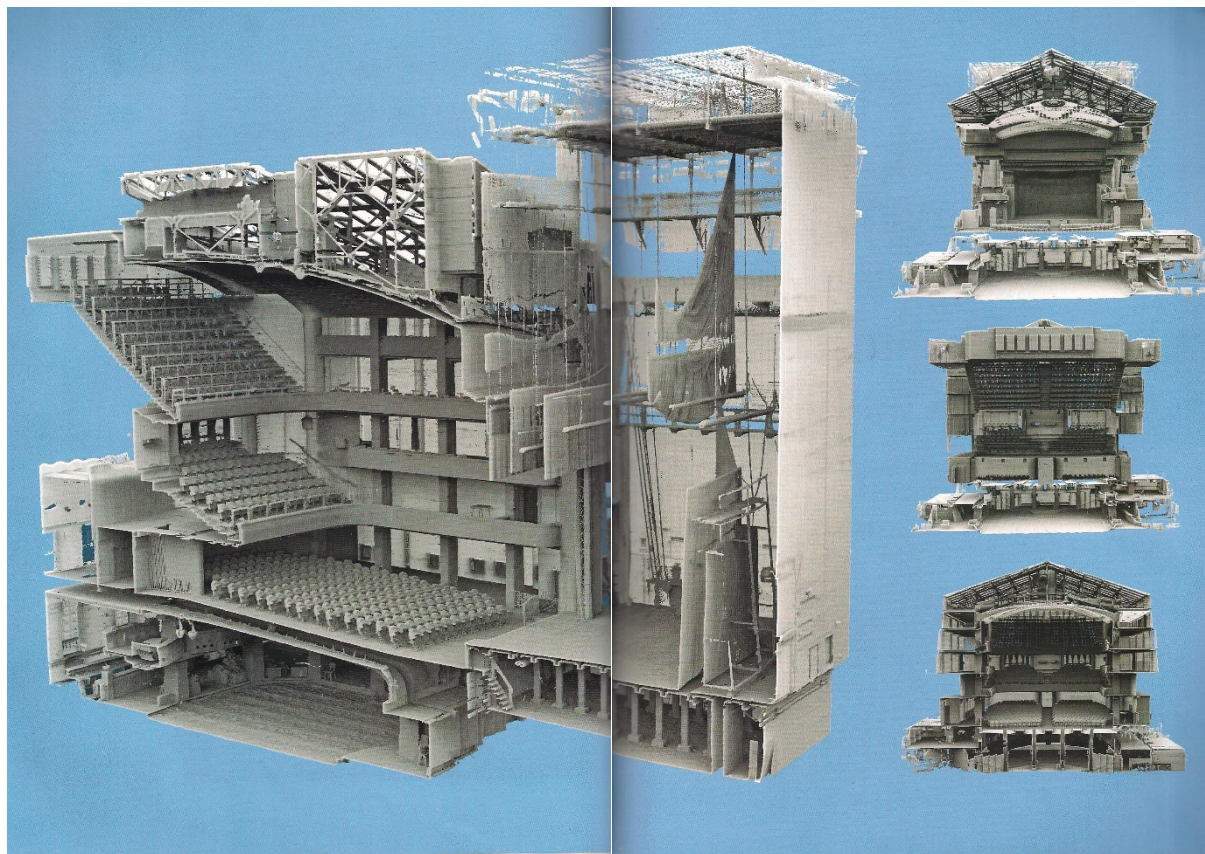
Slika 66. Detalj krovišta Teatra Fenice

Slika 67. Detalj ulaznog pročelja Teatra Fenice

Slika 68. Zadnji koncert koji se održao u Teatru Fenice prije zatvaranja

Slika 69. Teatro Fenice, 3D *point cloud* model: uzdužni presjek kroz kazalište i varijete, poprečni presjek kroz dvoranu i pogled prema pozornici, poprečni presjek kroz dvoranu i pogled prema konstrukciji galerija, poprečni presjek kroz dvoranu i pogled prema gledalištu

RIJEKA 2020 - PORT OF DIVERSITY

Slika 70. Službeni logo Rijeke kao Europske prijestolnice kulture za 2020. s programom „Port of Diversity“

Slika 71. Program „Luka različitosti“ pri dobivanju statusa Rijeke kao Europske prijestolnice kulture